

DRUŠTVENO-EKONOMSKI POLOŽAJ I REINTEGRACIJA POVRATNIKA PO SPORAZUMU O READMISIJI U SRBIJI 2021. GODINE

**Izveštaj o istraživanju povratnika
i pružalaca usluga na lokalnom nivou**

DRUŠTVENO-EKONOMSKI POLOŽAJ I REINTEGRACIJA
POVRATNIKA PO SPORAZUMU O READMISIJI U SRBIJI 2021. GODINE

Izveštaj o istraživanju povratnika
i pružalaca usluga na lokalnom nivou

Autor:

prof. dr Slobodan Cvejić, SeConS

Izdavač:

Deutsche Gesellschaft für Internationale
Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, Srbija

Za izdavača:

Marija Bogdanović, Migracije za razvoj (PME)
i Migracije i dijaspora (PMD), vođa programa za Srbiju

Urednik:

Aleksandra Lakićević Dobrić

Lektura:

Svetlana Stojković

Dizajn:

Ivana Zoranović

Štampa:

Dosije studio

Tiraž:

300

ISBN-978-86-80390-47-5

Beograd, mart 2022.

Informacija za citiranje publikacije:

GIZ (2022). „Društveno-ekonomski položaj i reintegracija povratnika po sporazumu o readmisiji u Srbiji 2021. godine: Izveštaj o istraživanju povratnika i pružalaca usluga na lokalnom nivou“, globalni program Migracije za razvoj, Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit GmbH (GIZ), Beograd.

.....

Publikacija je nastala u okviru Globalnog programa „Migracije za razvoj“ (PME), uz podršku istraživačkog tima SeConS grupe za razvojnu inicijativu. Program je deo šire inicijative nemačkog Saveznog ministarstva za ekonomsku saradnju i razvoj (BMZ) pod nazivom „Povratak u nove šanse“ i u Srbiji ga sprovodi Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) u saradnji sa Ministarstvom za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Nacionalnom službom za zapošljavanje i Komesarijatom za izbeglice i migracije. Usluge i mere podrške koje nudi Nemački informativni centar za migracije, stručno obrazovanje i karijeru (DIMAK) nude se i realizuju u saradnji sa lokalnim institucijama, partnerima iz privatnog sektora i organizacijama civilnog društva širom gradova i opština u Srbiji. Više o Programu: https://www.startfinder.de/sr/pronaci_savet/centar-za-savetovanje-u-srbiji.

Stavovi i mišljenja izneti u publikaciji ne odražavaju nužno stavove GIZ-a i donatora.

DRUŠTVENO-EKONOMSKI
POLOŽAJ I REINTEGRACIJA
POVRATNIKA PO SPORAZUMU O
READMISIJI U SRBIJI 2021. GODINE

**Izveštaj o istraživanju povratnika
i pružalaca usluga na lokalnom nivou**

Beograd, mart 2022.

Sadržaj

Predgovor	7
Skraćenice	9
Uvod	11
Metodologija	17
Istraživanje povratnika	17
Anketno istraživanje	17
Fokusirane grupne diskusije	21
Istraživanje lokalnih aktera	21
Rezultati istraživanja povratnika	25
Iskustvo sa migracijom i povratkom	25
Kapaciteti povratnika za aktivno uključivanje	33
Pristup ličnim dokumentima	39
Zapošljavanje	39
Stanovanje	43
Zdravstvo	48
Obrazovanje	49
Socijalna zaštita	51
Društvena participacija i diskriminacija	54
Pristup merama podrške u Srbiji	58
Rodna perspektiva povratka po sporazumu o readmisiji	63
Povratnice po sporazumu o readmisiji – nalazi iz ankete povratnika/ca	63
Odlazak i boravak u inostranstvu	64
Kapacitet za ekonomsko osnaživanje	65
Društveni aktivizam i diskriminacija	67

Položaj žena povratnica i supruge/partnerki povratnika – nalazi iz fokusiranih grupnih diskusija	68
Odluka da se ode u inostranstvo	69
Život u inostranstvu	71
Život po povratku u Srbiju	72
Izloženost diskriminaciji	75
Opšte fizičko i mentalno zdravlje	79
Perspektive za buduće generacije	80
Rezultati istraživanja lokalnih aktera	83
Percepcija povratnika	83
Pristup rešavanju problema povratnika	89
Saradnja sa drugim akterima	93
Zaključci i preporuke	99
Istraživanje povratnika	99
Istraživanje lokalnih aktera	105
Reference	109
Aneks 1. Tabele	111
Aneks 2. Upitnici	117
Aneks 3. Vodiči za fokusirane grupne diskusije	141

PREDGOVOR

„**P**ovratak u nove šanse” naziv je globalne inicijative nemačkog Saveznog ministarstva za ekonomsku saradnju i razvoj (BMZ) za primenu mera podrške povratnicima iz Nemačke i trećih zemalja, prilagođenih situaciji u svakoj zemlji. Usmerena je na partnerske zemlje iz kojih potiče veliki broj migranata koji nemaju pravo da ostanu u Nemačkoj, među kojima je i Srbija.

Globalni program „Migracije za razvoj” (PME), koji u Srbiji sprovodi Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit GmbH (GIZ) kao deo inicijative „Povratak u nove šanse”, ima za cilj da unapredi ekonomsku i društvenu participaciju povratnika i lokalnog stanovništva u zemlji porekla. U okviru programa osnovan je Nemački informativni centar za migracije, stručno obrazovanje i karijeru – DIMAK Srbija koji pruža usluge informisanja i savetovanja povratnicima i podršku u reintegraciji kroz različite mere u skladu sa individualnim potrebama, od podizanja kompetencija potrebnih na tržištu rada i podrške u zapošljavanju, psiho-socijalne podrške, podrške unapređenju stanovanja, kao i podrške u oblasti zdravlja, obrazovanja i dr.

Razumevanje društveno-ekonomskog položaja i potreba povratnika je ključno za preoblikovanje povratka u održivu reintegraciju. Prvi korak u društvu sa visokim stepenom emigracije, ali i institucija, jeste prepoznavanje povratnika kao osetljive kategorije društva i njihovo praćenje zarad pružanja adekvatne podrške. Nedostatak podataka o povratnicima i njihovim potrebama i nedostatak razmene podataka između institucija predstavljaju izazov za adekvatno planiranje, sprovođenje i praćenje politika i mera u procesu reintegracije povratnika. Reintegracija je višedimenzionalni proces, tokom kog povratnici prava ostvaruju kroz različite institucije u svojim lokalnim zajednicama, međutim, neretko samo delimično i nekoordinisano. Međusektorska saradnja i integrisani pristup su, stoga, put ka održivim rešenjima, kako za pojedinca i porodicu, tako i za zajednicu i društvo u celini.

PME Srbija je važan partner Vlade Srbije, posebno Komesarijata za izbeglice i migracije u oblasti povratka i reintegracije, i podržava kreiranje javnih politika zasnovanih na podacima. U tom cilju, ova publikacija predstavlja sveobuhvatno istraživanje o potrebama i društveno-ekonomskom položaju povratnika, koje je uporedivo sa ranijim istraživanjima u ovoj oblasti. Time omogućava praćenje statusa i potreba povratnika tokom dužeg vremenskog perioda, analizu trendova i identifikaciju oblasti za unapređenje javnih politika, mera i pristupa. Obogaćeno je i rodnom perspektivom povratka, kao i komplementarnim istraživanjem lokal-

nih pružalaca usluga o prepoznavanju potreba i izazova sa kojima se suočavaju povratnici, kao i pristupa uslugama.

Preporuke i nalazi ove publikacije će nesumnjivo doprineti kreiranju odgovarajućih mera podrške od strane partnera iz javnog sektora, civilnog sektora, međunarodne razvojne pomoći, uključujući program Migracije za razvoj i druge inicijative u okviru „Povratka u nove šanse”. Dodatno, omogućiće bolje planiranje aktivnosti Komesarijatu za izbeglice i migracije, u delu zagovaranja i informisanja, i uspostavljanja koordinisanog i integrisanog pristupa partnera u lokalnim zajednicama u pružanju i praćenju podrške u reintegraciji povratnika.

Dugujemo veliku zahvalnost rukovodstvu, programskim koordinatorima i poverenicima Komesarijata za izbeglice i migracije za konstruktivno partnerstvo tokom osmišljavanja i sprovođenja ovako sveobuhvatnog istraživanja. Na doprinosu posebno zahvaljujemo istraživačkom timu SeConS grupe za razvojnu inicijativu, Asocijaciji koordinatora za romska pitanja, kolegama iz GIZ-a sa programa Inkluzija Roma i drugih marginalizovanih grupa, Migracije i dijaspora, Perspektive za mlade u ruralnim sredinama u Srbiji, kao i organizacijama civilnog društva, partnerima GIZ-a, koje su učestvovala u različitim fazama realizacije istraživanja.

Marija Bogdanović

Migracije za razvoj (PME) i Migracije i dijaspora (PMD)

Vođa programa za Srbiju

Rukovodilac DIMAK Srbija

Skraćenice

BMZ – Savezno ministarstvo za ekonomsku saradnju i razvoj	LAP – lokalni akcioni plan
CSR – Centar za socijalni rad	MUP – Ministarstvo unutrašnjih poslova
DIMAK – Nemački informativni centar za migracije, stručno obrazovanje i karijeru	NSZ – Nacionalna služba za zapošljavanje
FGD – fokusne grupne diskusije	NVO – nevladine organizacije
GIZ – Nemačka organizacija za međunarodnu saradnju	OCD – organizacije civilnog društva
JLS – jedinice lokalne samouprave	PME – Program „Migracije za razvoj”
KIRS – Komesarijat za izbeglice i migracije Republike Srbije	RFZO – Republički fond zdravstvenog osiguranja

Uvod

Problem povratnika po sporazumu o readmisiji i njihove reintegracije nalaze se na političkoj agendi u Srbiji još od kada su započeti pregovori sa EU o viznoj liberalizaciji za građane Srbije u 2007. godini. Od tada je povećan broj zahteva za prijem građana i broj njihovih povrataka. Primena sporazuma o readmisiji znači odgovaranje zahtevima multilateralnih i bilateralnih obavezujućih ugovora između ugovornih strana i podrazumeva prijem značajnog broja građana Srbije i osoba koje su ušle u druge zemlje iz Srbije. Trend povratka u Srbiju je bio na vrhuncu 2016. godine, godinu dana nakon velikog migracionog talasa koji je doneo veliki broj migranata sa Bliskog istoka i podstakao slanje kući velikog broja iregularnih migranata sa Zapadnog Balkana. Od te godine konstantno opadaju brojevi kako tražilaca azila iz Srbije u zemljama EU, tako i povratnika u Srbiju po sporazumima o readmisiji.

Tabela 1. Zvanični statistički podaci o tražiocima azila, zahtevanim i realizovanim readmisijama po sporazumima

	Broj tražilaca prvog azila u EU	Broj zatraženih readmisija	Broj prihvaćenih readmisija	Broj realizovanih readmisija	Udeo Roma među povratnicima
2017.	5085	3458	2725	3933	76%
2018.	4630	2396	1721	2489	71%
2019.	4220	1991	1585	1455	72%
2020.	1730	1570	1191	1008	63%

Izvor: Migracioni profil, 2017–2020, osim za broj tražilaca azila EUROSTAT

U nastavku je prikazano stanje reintegracije povratnika na osnovu odabranih indikatora koji se redovno prate u Migracionom profilu, a koji se realizuju na lokalnom nivou i zavise od implementacionog kapaciteta lokalnih aktera u javnom sektoru. Podaci pokazuju da je u godini pandemije kovida došlo do smanjenja aktivnosti zbog budžetskih restrikcija, svuda osim u aktivnostima Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.

Tabela 2. Rezultati na odabranim indikatorima reintegracije povratnika po sporazumu o readmisiji, 2017–2020. godina

Institucija nadležna za indikator(e)	INDIKATOR	POSTIGNUĆE			
		2017.	2018.	2019.	2020.
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja	Broj javnih poziva za lokalne projekte namenjene povratnicima	1	7	1	2
	Broj povratnika upisanih u odgovarajući razred (osnovna i srednja škola), po starosti i polu	378 194ž, 184m	137 65ž, 72m	77 32ž, 45m	120 74ž, 46m
	Broj zahteva za izjednačavanje svedočanstava i prepoznavanje diploma	67	25	65	95
	Broj povratnika koji su PO PRVI PUT zahtevali upis u odgovarajući razred, po starosti i polu	147	28	55	92
	Broj stipendija, finansijskih pomoći i paketa besplatnih knjiga dodeljenih povratnicima	175 besp. knjiga	114 besp. knjiga	75 besp. knjiga	110 besp. knjiga
Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog	Broj angažovanih koordinatora za romska pitanja – ukupno (trajno)	43 (9)	47 (9)	53 (20)	oko 50
Nacionalna služba za zapošljavanje (NSZ)	Broj lica koja su se izjasnila kao povratnici u evidenciji NSZ	65	70	38	30
	Broj individualnih planova zapošljavanja za lica koja su se izjasnila kao povratnici	83	85	70	35
	Broj lica korisnika aktivnih mera zapošljavanja, a koja su se izjasnila kao povratnici	15	19	15	2

Institucija nadležna za indikator(e)	INDIKATOR	POSTIGNUĆE			
		2017.	2018.	2019.	2020.
Komesarijat za izbeglice i migracije	Broj javnih poziva i projekata namenjenih povratnicima (direktno od KIRS-a ili putem podrške lokalnim samoupravama) i broj korisnika	16 projekata 72 porodice	12 projekata 32 porodice	15 projekata 28 porodica	1 poziv 4 porodice
	Broj javnih poziva i projekata namenjenih povratnicima kroz podršku organizacijama građanskog društva	3 projekta	12 projekata	3 projekta	0
	Broj povratnika registrovanih u kancelariji na beogradskom aerodromu	1891 osoba 699 porodica	1189 osoba 532 porodice	846 osoba 458 porodica	644 osoba 92 porodice
	Broj lokalnih samouprava koje su uz pomoć KIRS-a uradile reviziju LAP-ova za migracije (od ukupno 157)	104	111	120	120
	Broj podeljenih informatora posvećenih pravima i obavezama povratnika po sporazumu o readmisiji	3400	3200	3000	1000
	Broj osoba smeštenih od strane KIRS-a u centre za urgentni prihvat	23	19	15	15
	Prosečna dužina boravka (mes.)	6	6	6	12
	Dodeljene finansijske nadoknade	26	26	20	0
	Broj sastanaka Tima za implementaciju Strategije za reintegraciju povratnika	0	0	0	0
	Broj štampanih medijskih članaka o povratnicima	28	11	10	12

Izvor: Migracioni profil, 2018–2021, KIRS

Istraživanje čije nalaze prikazujemo u ovom izveštaju realizovano je u okviru programa „Migracije za razvoj“ (PME) u Srbiji, koji sprovodi Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit – Nemačka organizacija za međunarodnu saradnju (GIZ). Program je deo globalne inicijative „Povratak u nove šanse“ nemačkog Saveznog ministarstva za ekonomsku saradnju i razvoj (BMZ). Cilj programa je unapređenje ekonomskog i društvenog učešća povratnika i lokalnog stanovništva u zemlji. Program se sprovodi u saradnji sa Ministarstvom za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Nacionalnom službom za zapošljavanje i Komesarijatom za izbeglice i migracije, a usluge i mere podrške pruža Nemački informativni centar za migracije, stručno obrazovanje i karijeru u Srbiji (DIMAK) u saradnji sa lokalnim institucijama, partnerima iz privatnog sektora i organizacijama civilnog društva u gradovima i opštinama širom Srbije.¹

Socijalno uključivanje povratnika je posebno pomenuto u trećem revidiranom programu pristupanja Evropskoj uniji (EU) (National Programme for the Adoption of the *Acquis*, p. 789). Izveštaj o napretku Srbije za 2020. godinu ističe loše stanje reintegracije povratnika, posebno Roma: „nije primećen napredak što se tiče unapređenja sistema koji se bavi uspešnom reintegracijom povratnika, posebno najranjivijih, kao što su Romi koji čine veliki broj povratnika. Potrebna je bolja komunikacija i koordinacija između relevantnih vlada, između vlada i lokalnih vlasti i sa međunarodnim organizacijama i NVO aktivnim u reintegraciji povratnika“ (Serbia 2020 Report, p. 51). Međutim, u skladu sa smanjenjem broja tražilaca azila i povratnika u izveštaju o napretku za 2021. godinu ocena je daleko blaža: „Romi povratnici po sporazumu o readmisiji su u posebno teškom položaju što se tiče društvenog i ekonomskog uključivanja. Mehanizme za bavljenje njihovim potrebama treba ojačati“ (Serbia 2021 Report, p. 41).

Opis društveno-ekonomskog položaja i mogućnosti uključivanja povratnika u društvo u ovom izveštaju zasniva se na analizi dva aspekta ovog problema. Jedan su iskustva samih povratnika, a drugi su stavovi i prakse pružalaca usluga na lokalnom nivou koje su bitne za uspešnu reintegraciju povratnika. Analiza prvog aspekta je zasnovana na detaljnom kvantitativnom i kvalitativnom opisu potreba i iskustava povratnika u nekoliko oblasti koje su od značaja za njihovu (re)integraciju nakon povratka u Srbiju, kao što su: dostupnost ličnih dokumenata, stanovanje, zapošljavanje, mogućnost sticanja prihoda, obrazovanje, zdravstvena zaštita, socijalna zaštita, dostupnost različitih mera podrške u navedenim oblastima i, konačno, društveni aktivizam i pristup socijalnim uslugama i lokalnoj zajednici bez diskriminacije. Osim toga, merena je i promena kapaciteta domaćinstava povratnika u odnosu na 2019. godinu s obzirom na njihovo obrazovanje i zaposlenost, kao i promene u trendu migracija koji za posledicu ima povratak i readmisiju. Analiza drugog je zasnovana na nalazima o ulozi lokalnih aktera iz javnog i nevladinog sektora u procesu socijalnog uključivanja povratnika po sporazumu o readmisiji u Srbiji 2021. godine. Preciznije, u izveštaju se analizira prepoznavanje povratnika i njihovih potreba od strane lokalnih pružalaca usluga relevantnih za njihovu uspešniju integraciju i percepcija uzajamne saradnje samih lokalnih aktera po

1 Više o Programu: https://www.startfinder.de/sr/pronaci_savet/centar-za-savetovanje-u-srbiji

ovom pitanju. Ova analiza zasniva se na anketnom istraživanju sprovedenom on-lajn tokom oktobra 2021. godine.

Izveštaj je namenjen različitim akterima koji se bave ovom temom: kreatorima nacionalnih i lokalnih politika, predstavnicima država iz kojih se povratnici vraćaju, međunarodnim organizacijama, lokalnim nevladinim organizacijama i samim povratnicima. Na osnovu nalaza kvantitativnog i kvalitativnog istraživanja koje je sprovedeno među povratnicima, izveštaj nudi preporuke za unapređenje inkluzije povratnika. Dizajn metodologije koji je u velikoj meri sličan u tri vremenske tačke daje ovim istraživanjima longitudinalni karakter i omogućuje praćenje indikatora socijalne integracije povratnika, onako kako su oni definisani u ovoj metodologiji.

Metodologija

Sa ciljem da omogućimo detaljnu procenu potreba i društveno-ekonomskog položaja povratnika kako bi se unapredila njihova (re)integracija u društvo i privredu Srbije, razvili smo obuhvatan dizajn istraživanja koji podrazumeva kombinaciju kvantitativnog i kvalitativnog pristupa. Kvantitativni podaci su prikupljeni putem dva anketna istraživanja. Anketa povratnika u znatnoj meri ponavlja metodološka rešenja iz GLZ-ovog istraživanja iz 2019. godine. Ovako izgrađen uporedni okvir daje veću validnost nalazima iz 2021. godine i sa više pouzdanosti omogućuje prepoznavanje trendova promene u društveno-ekonomskom položaju povratnika. Anketa lokalnih aktera počiva na prigodnom uzorku lokalnih aktera iz mreže podrške integraciji povratnika po sporazumu o readmisiji. Anketa je realizovana putem standardizovanog upitnika koji je postavljen onlajn, a pristupni link je distribuiran putem elektronske pošte.

Što se tiče kvalitativnog dela istraživačkog dizajna, on je zasnovan na tri fokusirane grupne diskusije (FGD) sa povratnicima čija svrha je produbljivanje informacija o odabranom specifičnom problemu prepoznatom kroz nalaze anketnog istraživanja. Taj odabrani problem je rodna perspektiva povratka po sporazumu o readmisiji, odnosno specifični položaj žena u ovom procesu (2 FGD) i produbljena analiza motivacije za odlazak u emigraciju.

Istraživanje povratnika

Anketno istraživanje

Anketno istraživanje povratnika je sprovedeno na reprezentativnom uzorku povratnika na osnovu strukturisanog upitnika. Deo pitanja se odnosio na samog ispitanika/cu, a deo na njegovo/njeno domaćinstvo. Upitnik sadrži set pitanja o osnovnim kapacitetima i potrebama povratnika i o preprekama za zadovoljenje tih potreba, ali u odnosu na upitnik iz 2019. godine ima dve teme više. Jedna je detaljniji opis strukture domaćinstava kako bi se preciznije merili kapaciteti za ekonomsko osnaživanje i položaj žena u povratničkim domaćinstvima. Druga nova tema je pristup merama podrške u ključnim oblastima integracije u dve vremenske tačke: pre poslednjeg boravka u inostranstvu dužem od 30 dana i nakon povratka u Srbiju. Shodno tome teme koje su pokrivene upitnikom su:

- ▶ migraciono iskustvo i trenutno prebivalište
- ▶ karakteristike domaćinstva, uključujući primanja
- ▶ lični socio-demografski podaci

- ▶ dostupnost ličnih dokumenata
- ▶ zapošljavanje
- ▶ stanovanje
- ▶ obrazovanje
- ▶ zdravstvena zaštita
- ▶ socijalna zaštita
- ▶ pristup merama podrške u gorepomenutim oblastima
- ▶ socijalno učešće i diskriminacija.

Da bi se ojačala uporedivost nalaza anketa iz 2011, 2019. i 2021. godine i u ovoj poslednjoj je ponovljen dizajn uzorka koji je primenjen 2019. godine. I u poslednjem talasu istraživanja istraživački tim morao je da obezbedi reprezentativnost populacije čija veličina i geografska raspoređenost nisu u potpunosti poznati. Ponovo smo pošli od procene iz Strategije reintegracije povratnika po Sporazumu o readmisiji (2009) da se najviše 100.000 građana vratilo u Srbiju po Sporazumu o readmisiji. Sa tom veličinom populacije i greškom od 3,5 na nivou poverenja od 0,95 procenjena veličina uzorka je 800.

Iako zvanični podaci pokazuju da udeo Roma među povratnicima opada, planom uzorka je predviđen sličan udeo Roma kao i 2019. godine kako bi nalazi mogli da budu poređeni. To znači da uzorak iz 2021. čini 90% Roma, 8% Bošnjaka i 2% pripadnika ostalih nacionalnosti. Prilikom planiranja uzorka, istraživački tim oslonio se na procene koje su dali koordinatori za romska pitanja i poverenici KIRS-a iz jedinica lokalnih самоуправа (JLS) o geografskoj rasprostranjenosti i okvirnom broju povratnika. Na osnovu tih procena zaključeno je da podaci iz kancelarije na beogradskom aerodromu i dalje predstavljaju pouzdan izvor za regionalnu stratifikaciju uzorka iako je realan broj povratnika u gradovima i opštinama u Srbiji veći.

Srpski gradovi i opštine podeljeni su u tri stratuma po prosečnom broju povratnika u poslednje četiri godine:

- ▶ oni sa manjom koncentracijom povratnika (godišnje do 10), od kojih smo odabrali 14 JLS
- ▶ oni sa srednjim brojem povratnika (godišnje od 11 do 40), od kojih smo odabrali 13 JLS
- ▶ oni sa velikim brojem povratnika (više od 40 povratnika godišnje), od kojih smo odabrali 11 JLS.

Istraživanje je sprovedla Asocijacija koordinatora za romska pitanja sa lokalnim romskim koordinatorima koji su napravili sistematski odabir domaćinstava u delovima grada/opštine sa velikom koncentracijom povratnika. Prikupljanje podataka trajalo je od 1. septembra do 10. oktobra 2021. Ukupno su 28 ispitivača obavila 806 razgovora na teritoriji 38 JLS u Srbiji. Prikupljanje podataka je proteklo bez većih problema uz napomenu da je broj povratnika toliko opao da smo u uzorak morali da biramo one koji su u inostranstvu bili između 2015. i 2021. godine, a ne između 2017. i 2021, kako je u početku planirano.

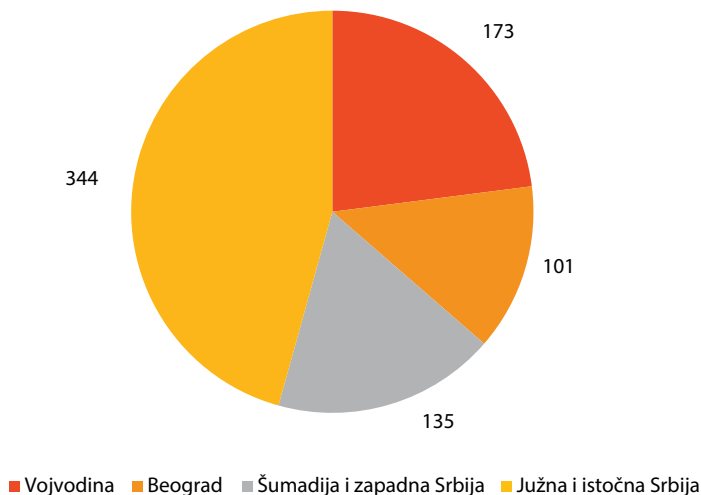
Sažeti pregled realizacije uzorka

Tabela 3. Lokalne samouprave koje su odabrane za istraživanje, stratifikovane po koncentraciji povratnika

Br.	Niska koncentracija povratnika		Srednja koncentracija povratnika		Visoka koncentracija povratnika	
1	Apatin	8	Aleksinac	20	Subotica	40
2	Grocka	7	Bojnik	20	Smederevo	40
3	Doljevac	8	Bor	20	Kragujevac	40
4	Koceljeva	7	Zaječar	20	Niš	40
5	Lazarevac	8	Zvezdara	20	Vršac	40
6	Lajkovac	7	Jagodina	20	Zemun	40
7	Merošina	8	Kraljevo	20	Požarevac	40
8	Odžaci	7	Kruševac	20	Bujanovac	40
9	Ub	8	Lebane	20	Novi Pazar	40
10	Valjevo	7	Obrenovac	20	Čukarica	40
11	Kovin	8	Prokuplje	20	Leskovac	40
12	Rakovica	7	Tutin	20		
13	Negotin	8	Kikinda	20		
14	Sombor	8				
UKUPNO		106		260		440

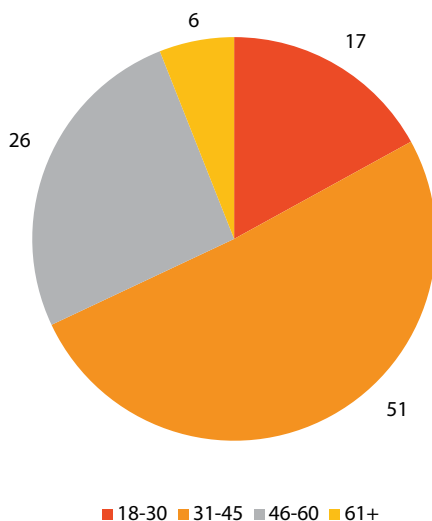
Ispitivanje je sprovedeno u sva četiri statistička regiona u Srbiji, proporcionalno udelu u povratnicima koji su registrovani u kancelariji na beogradskom aerodromu.

Grafikon 1. Ispitanici

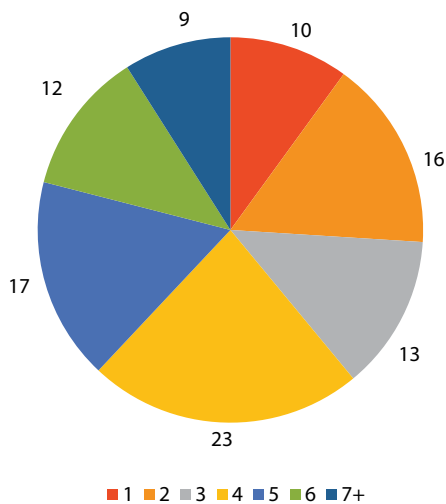
U uzorku je bilo 59% muškaraca i 41% žena i ispitanici su uglavnom bili mladi i srednjih godina.

Grafikon 2. Starosna grupa, u %

Oni su iz domaćinstava koja su veća od većine u Srbiji, što je očekivano s obzirom na činjenicu da većinu uzorka čine Romi i da su njihova domaćinstva u proseku veća. U našem uzorku prosečna veličina povratničkih domaćinstava bila je 4,1 sa najvećim udelom domaćinstava sa 4 i 5 članova. Ovde treba napomenuti da je 2019. godine prosečna veličina domaćinstva bila 4,7 članova.

Grafikon 3. Broj članova domaćinstva, u %

Fokusirane grupne diskusije

Sa ciljem da se prodube informacije o integraciji povratnika i da se više svetla baci na položaj žena u procesu migracije, povratka i (re)integracije organizovane su tri fokusirane grupne diskusije. Sve tri FGD su održane u Obrenovcu sa lokalnim Romima povratnicima.² Grupu u kojoj se detaljnije diskutovalo o motivaciji za emigriranje i iskustvima nakon povratka činilo je trinaest muškaraca različite starosti, kvalifikacija i bračnog/porodičnog statusa. U dve FGD na kojima se diskutovalo o rodnoj perspektivi povratništva učestvovalo je pet žena koje su emigrirale i vratile se po sporazumu o readmisiji (jedna grupa) i šest žena koje nisu migrirale, ali čiji muževi/partneri jesu, tako da su i one sekundarno uključene u iskustvo (re)integracije povratnika. I u ženskim grupama postoji varijacija u starosti, zaposlenosti i obrazovanju, uz napomenu da nijedna žena nema završenu srednju školu.

Sve tri diskusije su održane u otvorenoj atmosferi i uz aktivno učešće svih prisutnih.

Istraživanje lokalnih aktera

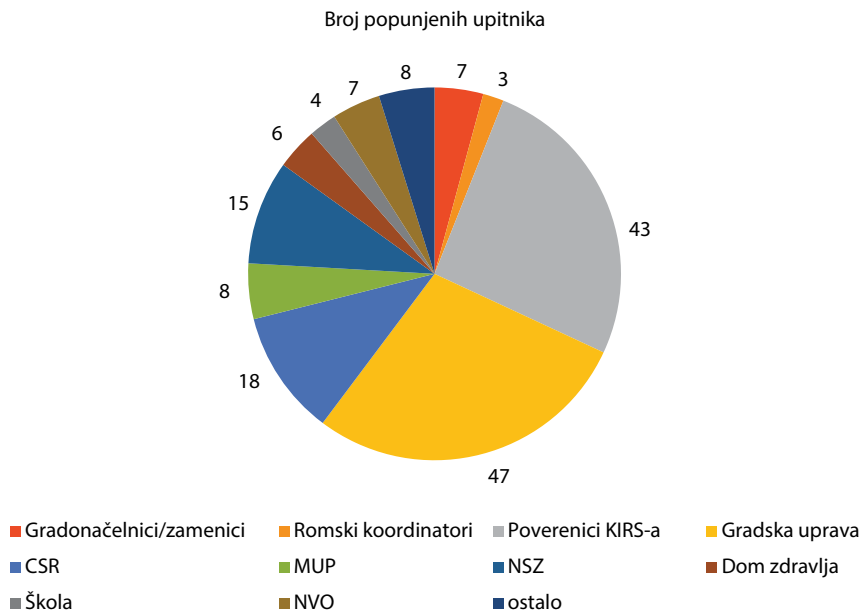
Sadržaj anketnog upitnika za lokalne aktere je bio određen osnovnim istraživačkim ciljem da se opiše uloga pružalaca usluga relevantnih za integraciju povratnika na lokalnom nivou, to jest da se ispita kakva je njihova percepcija povratnika, svoje uloge u njihovoj integraciji i saradnje sa drugim akterima po ovom pitanju. Struktura upitnika je u velikoj meri bila određena načinom prikupljanja podataka, tako da je upitnik bio relativno kratak, sa jednostavnim pitanjima i preglednim skalama.

Uzorak je bio prigodan, ali sa velikom pokrivenošću osnovne populacije. Odabrano je sto opština sa srednjom i visokom koncentracijom povratnika po sporazumu o readmisiji u periodu 2017–2020. Uzorački okvir su činili uglavnom članovi lokalnih saveta za migracije (tri opštine još uvek nisu imale formiran savet), a dodatno je lista dopunjena predstavnicima nevladinih organizacija koje su aktivne na lokalnom nivou i predstavnicima i onih relevantnih institucija koje nisu članovi saveta za migracije (npr. domova zdravlja ili škola). Spiskovi elektronskih adresa su uspešno formirani za 77 opština, a broj kontakata po opštini je varirao od 4 (Raška) do 19 (Obrenovac). Konačni spisak je imao 483 adrese. U nekoliko navrata je poziv za učešće ponovljen, a konačno je prikupljeno 208 upitnika iz 74 opštine. Kada su odstranjeni upitnici koji nisu popunjeni do kraja ili su sadržali greške i nelogičnosti, za analizu je preostalo 166 upitnika iz 72 opštine, što je oko 1/3 spiska adresa. Ova okolnost daje dobar obuhvat osnovne populacije, ali nam ne dozvoljava da u analizi svaki tip lokalnog aktera analiziramo odvojeno. Zbog toga kada u analizi koristimo ovu varijablu, razdvajamo je na 3 kategorije: poverenici KIRS-a, lokalna administracija (uključujući predsednike opština/gradonačelnike i njihove

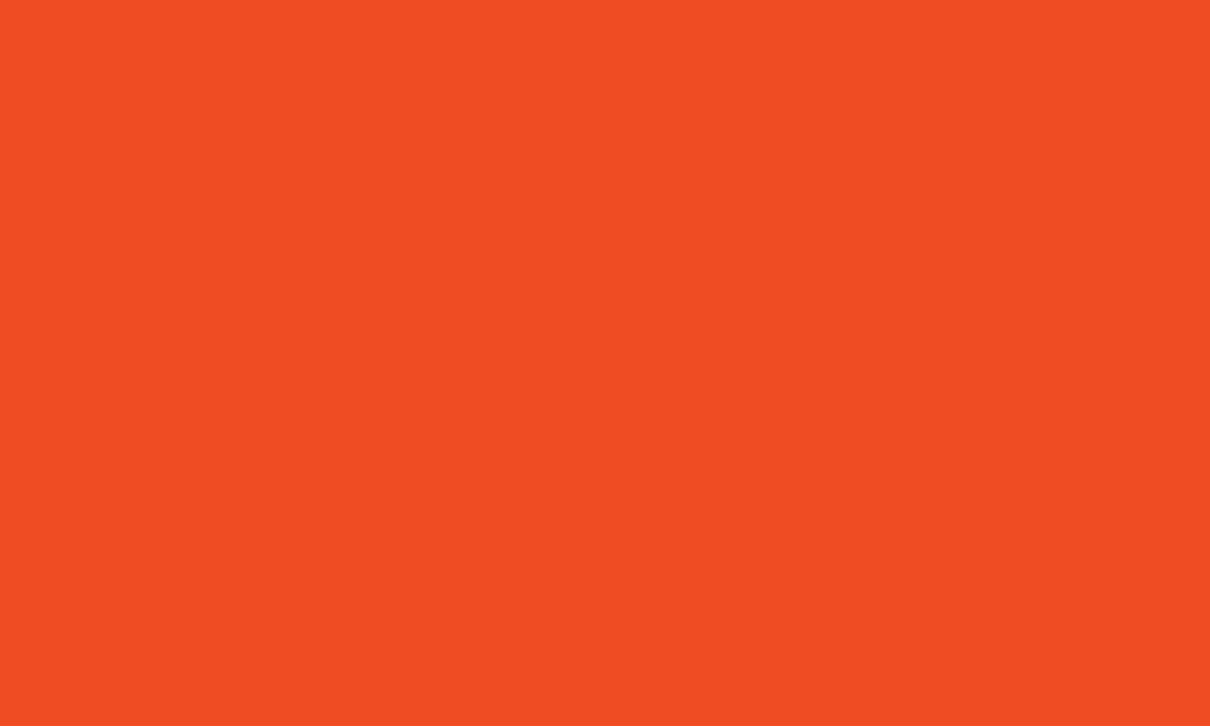
² Zahvaljujemo se Asocijaciji romskih koordinatora na pomoći u organizaciji ovih FGD-a, posebno Draganu Gračaninu, Božidaru Jovanoviću i Ljubiši Jovanoviću.

zamenike, kao i koordinate za romska pitanja) i ostalo (CSR, MUP, škola, dom zdravlja, NSZ, NVO).

Grafikon 4. Struktura uzorka

Dakle, ukupno se u uzorku našlo 57 zaposlenih u opštinskim upravama, 43 poverenika KIRS-a i 66 ostalih. Trideset ispitanika je iz opština sa visokom koncentracijom, 42 iz opština sa srednjom i 94 iz opština sa niskom koncentracijom povratnika. Zbog toga u analizi prve dve kategorije spajamo u jednu (srednja i visoka koncentracija povratnika). Dalje, uzorak čini 62% žena i 38% muškaraca. Njihova starost varira između 25 i 72 godine, s tim da se u intervalu od 37 do 59 godina nalazi 70% uzorka, a u intervalu od 43 do 59 godina 50% uzorka (prosečna starost u uzorku je 48 godina). Nešto više od polovine ispitanika na trenutnom radnom mestu radi do osam godina.

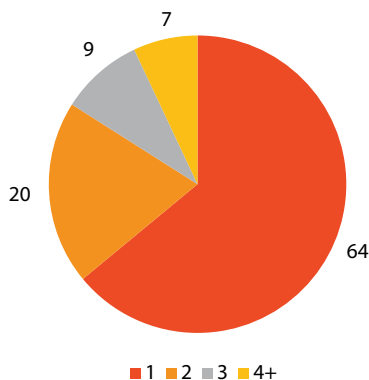

Rezultati istraživanja povratnika

Iskustvo sa migracijom i povratkom

Skoro 2/3 povratnika imalo je samo jedan odlazak u stranu zemlju na duži period (na duže od 30 dana), a ostali su imali više takvih odlazaka u posljednje 21 godine, od 2001. godine.

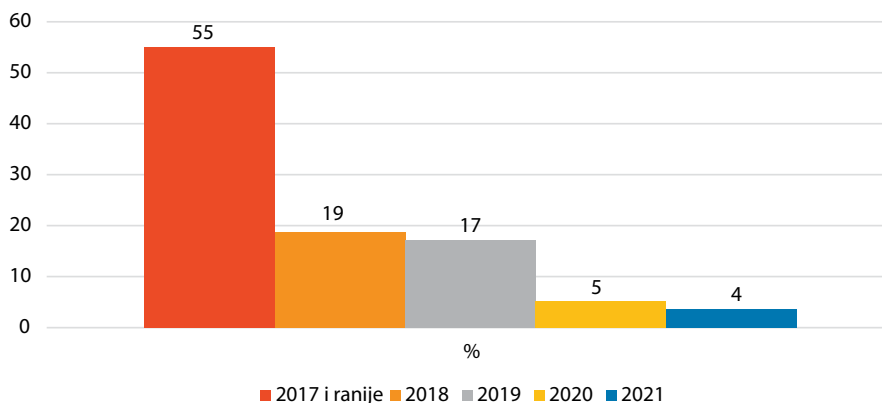
Grafikon 5. Broj boravaka u stranj zemlji na duže od 30 dana od 2001, u %

S obzirom na to da je učešće povratnika koji su samo jednom boravili u inostranstvu duže od 30 dana poraslo sa 59% u 2019. na 64% i približilo se proporciji od 68%, koliko ih je bilo u anketi iz 2011. godine, možemo da pretpostavimo da je trend višestrukih odlazaka usporen, verovatno zbog pandemije kovida. Efekat pandemije se vidi i po tome što se 91% ispitanika iz uzorka sa poslednjeg boravka u inostranstvu vratio do 2019. godine. U svakoj od godina između 2015. i 2019. vraćalo se po 15% do 22% uzorka, a u godinama pandemije, 2020. i 2021. vratilo se 5%, odnosno 4% uzorka.

Kao i u anketi iz 2019. godine i u 2021. oko ¼ uzorka ima višestruka iskustva sa vraćanjem, 18% se vratilo dva puta, a 6% čak tri ili više puta. S obzirom na to da broj povratnika koji imaju višestruko iskustvo ove vrste stagnira i to je faktor, uz opadanje ukupnog broja povratnika, koji doprinosi smanjenju problema njihove reintegracije.

Grafikon 6. Godina poslednjeg povratka iz strane zemlje, u %

Na pitanje koji je njihov glavni motiv za odlazak u stranu zemlju iz koje su vraćeni poslednji put, skoro svi ispitanici navode potragu za poslom (51%) i nameru da primaju socijalnu pomoć tokom čekanja na donošenje odluke o podnetom zahtevu za azil (44%). Ovi podaci nisu statistički značajno različiti od onih iz 2019. godine. Međutim, ono što je drugačije je da se sada pridruživanje članovima porodice vrlo retko javlja među razlozima odlaska, ali se potraga za boljim uslovima života pojavljuje sa 5%. Ovo se bez direktnog pitanja pojavilo kao važan razlog i tokom diskusije u FGD-u.

UČESNIK FGD: Naravno da ti sad ne možeš da dobiješ taj neki stalež njihovih stanovnika, ali prosto ti to ne primetiš, to se tebi ne kaže. Ali ono što možeš da radiš jeste da zaradiš pošten neki dinar, što mi kažemo mi pošteno idemo da radimo da zaradimo, da donesemo neki dinar porodici, porodici tako da bi mogli da živimo. Doduše to je kod njih sve na crno, ali to je za nas legalno. Mislim, mi ne idemo tamo ono kao idemo da bi tamo ne znam šta uradili. Ja sam striktno išao zbog posla. Samo mi je to bio cilj. Znači išo sam zbog posla, čak sam i tražio i prijavljivao se u ... To je kao, kako oni kažu, policija koja se bavi ovaj ljudima koji su došli ... u azil. Znači čak sam donosio molbu i preko poslodavaca ugovor potpisivao da mogu da dobijem legalan posao, da bi ostao da živim. Stvarno je ovde jako teško, pogotovo kad imate malu decu. Ti hoćeš da ih usmeriš, prosto društvo nije takvo. Znači moje dete sad ako ide iako je dobar đak u osnovnoj školi ovaj ti ne možeš nju da usmeravaš više. Prosto je društvo takvo oko nje. Ali tamo je to drugačije. Tamo je sistem takav i u tom sistemu je društvo drugačije i mnogo bolje.

UČESNIK FGD-a: Imaš volju za sve.

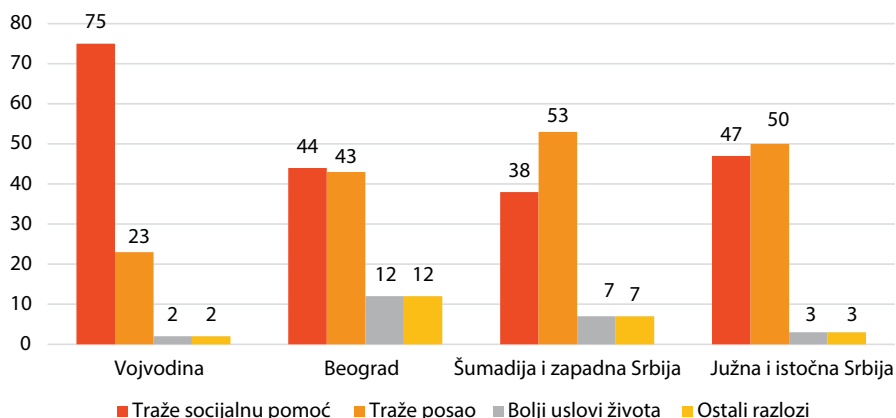
UČESNIK FGD-a: Prosto ti si na poslu, dete u školi, žena radi, ti radiš, i kad to dođe sve na jednom mesecu, na jednom nivou ti vidiš tvoj neki napredak.

UČESNIK FGD-a: Tako je.

UČESNIK FGD-a: Ovde i kad dođeš kući i dobiješ platu, i ja kad to sve potrošim meni ode 50 iljada. Samo na račune, da ne kažem ostalo. Znači, onda sam ja prinuđen da radim još jedan posao privatno. Pa čekaj, gde je moj život sa mojom decom?

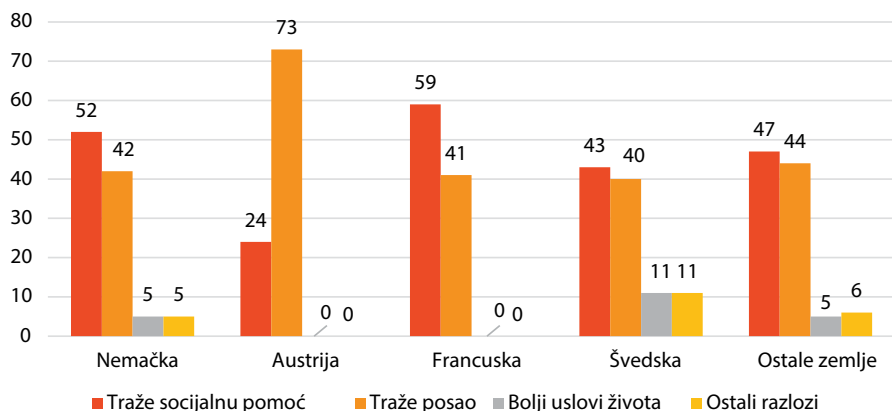
Uočili smo razlike između regiona u kojima povratnici žive – socijalna pomoć bila je glavni motiv za povratnike iz Vojvodine, dok je traženje posla bilo glavni motiv za povratnike iz Šumadije i zapadne Srbije. U ostalim regionima ova dva motiva su izjednačena, što znači da je u Beogradu u uzorku iz 2021. godine manje onih koji odlaze zbog socijalne pomoći nego u uzorku iz 2019.

Grafikon 7. Razlozi za odlazak u stranu zemlju iz koje su se poslednji put vratili, po regionima, u %

Razlike u motivima za odlazak u stranu zemlju uočene su i među zemljama iz kojih su ispitanici vraćeni. Dok je u slučaju Nemačke i Francuske socijalna pomoć nešto važniji motiv nego traženje posla, u Austriji u većoj meri žele da nađu posao, a u ostalim zemljama su ova dva motiva podjednako izražena. Traganje za boljim uslovima života prilično je značajno kao motiv kada se radi o odlascima u Švedsku i Nemačku.

Grafikon 8. Razlozi za odlazak u stranu zemlju iz koje su poslednji put vraćeni, prema zemlji povratka, u %

UČESNIK FGD-a: *Deca su krenula u školu, sve je dobro bilo, stan sam dobio. Kao kad si primer u stanu sad kod nas u Srbiji.*

UČESNIK FGD-a: *Da, tako je.*

UČESNIK FGD-a: *Sve smo dobili, nismo radili ništa, imali smo 1.900 eura mesečno tu socijal. Živeli smo lepo. Kad smo došli u Srbiju, ja sam ... malo para, i pravio sam kuću do ploče, tako sam ostao, ni vamo ni tamo sam. I živim podstanar, sad sam podstanar. Od moje kuće, morao sam, nemam uslove, stao sam.*

ISTRAŽIVAČ: *To je bilo u Nemačkoj?*

UČESNIK FGD-a: *Da.*

ISTRAŽIVAČ: *I oni su vam odredili koliko meseci možete da koristite?*

UČESNIK FGD-a: *Bio sam godinu i nešto meseci.*

UČESNIK FGD-a: *Tamo te ne određuju...*

UČESNIK FGD-a: *Dobio sam taj ... da napustim za sedam dana. Ja nisam se prepirao sa njima, nisam tražio advokata, lepo sam potpisao samovoljno, i došao sam kući.*

Udeo povratnika koji imaju članove najuže porodice (roditelje, braću, sestre, decu, bračnog druga) koji žive u zemlji iz koje su se vratili je povećan u odnosu na istraživanje iz 2019. U 2021. ih je bilo 41%, a u prethodnoj anketi 1/3, što je takođe bilo povećanje u odnosu na 25% u anketi iz 2011. Imajući to u vidu, kao i gorenavedeni grafikon, ne čudi da se najveći broj povratnika, koji su vezani za članove najuže porodice, vratio u Srbiju iz Austrije – 61%. Među povratnicima iz Nemačke 40% ih je imalo bliskog člana porodice koji živi u toj zemlji, u Francuskoj ih je bilo 38%, a u Švedskoj 50%. Ova povećana uloga članova porodice u migracijama ide ruku pod ruku sa sve većim značajem traženja posla kao motiva i željom za boljim životnim standardom kao novim motivom. U situaciji konstantnog opadanja broja tražilaca azila i broja povratnika jasno je da su potrebni proaktivniji motivi i jače društvene veze da bi se emigracija učinila održivijom. Ovaj nalaz ilustruju i komentari iz FGD-a.

UČESNIK FGD-a: *Ima i naših ljudi koji tamo žive, koji imaju svoje firme. Dođeš tamo, odeš kod njega, kao mi popričamo, on vam da ugovor, prijavu, znači dozvolu, sve, on vas naravno prijavi policiji, kao dokumentaciju koju treba da preda za radnu dozvolu. Znači i to se posle tamo kod njih ovaj proverava da li je sve u radu što se tiče papira, da li firma ta koja vas zapošljava sve u radu. Ako je sve okej dobijete radnu dozvolu i ostajete da radite naredna ta tri meseca. Vaš taj poslodavac to može da produžava naravno ako je zadovoljan našim radom. Znači na šest, do godinu dana vi praktično ostajete tamo. I samim tim kad ste vi legalno ušli u zemlju i legalno radite vi nemate nikakvih problema. Vama ne treba ni azil, ne treba ništa, vi sami zarađujete novac.*

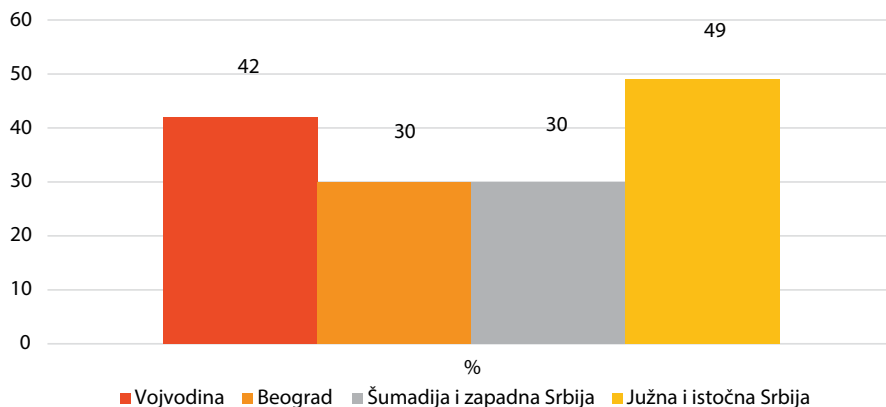
UČESNIK FGD-a: *Tako da ja mislim da ... ovo jeste samo azil, ako se ljudi tamo ne snađu, i onda to posle svako svojim putem.*

UČESNIK FGD-a: *Da.*

UČESNIK FGD-a: *Nije to sad on kao ode i živi tamo u azilu, nije uopšte cilj to.*

Regionalna rasprostranjenost povratnika koji su imali člana uže porodice u zemlji iz koje su se vratili predstavljena je na sledećem grafikonu.

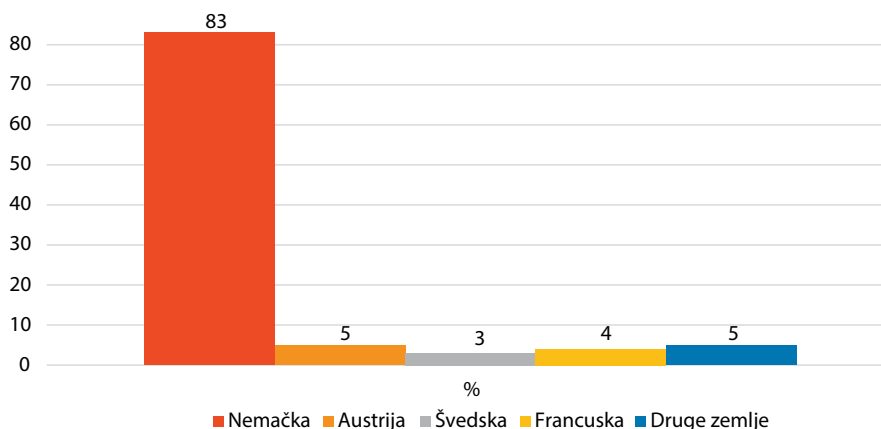
Grafikon 9. Povratnici koji imaju članove najuže porodice u zemlji iz koje su se vratili, po regionima, u %

U još jednom aspektu migracije povratnika uzeta je u obzir porodična situacija. Na pitanje da li su poslednji put putovali u inostranstvo na duže od 30 dana sami ili sa nekim članom porodice, 19% su rekli da su putovali sami, 60% sa supružnikom/partnerom i decom, 14% samo sa supružnikom i 7% samo sa decom. U ovom pogledu nalazi više liče na one iz 2011. nego na sliku koju je dala anketa iz 2019. godine.

Što se tiče države iz koje su vraćeni, situacija se ne razlikuje od one iz 2019. godine. Ogromna većina (80%) povratnika vratila se u Srbiju iz Nemačke. To pokazuju i zvanični podaci.

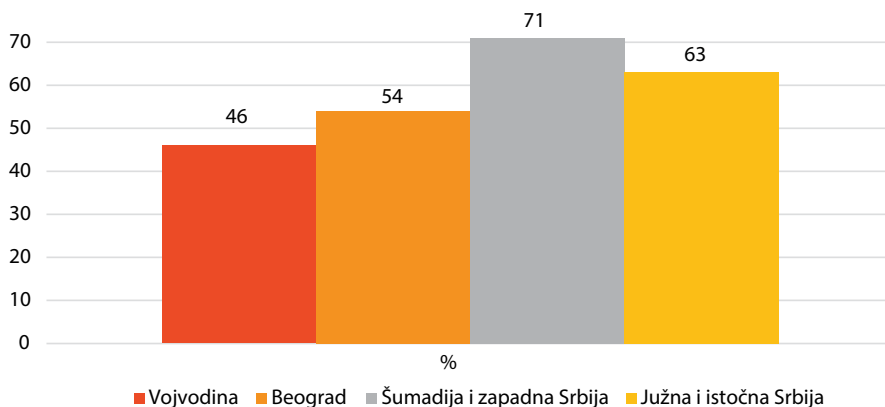
Grafikon 10. Zemlja iz koje su vraćeni nakon poslednjeg odlaska

Sledeća značajna tema je način na koji su ti ljudi vraćeni pošto je odbijen njihov zahtev za azil. Podaci iz ankete govore da je 40% njih deportovano, dok se 60% vratio dobrovoljno. To znači da se broj dobrovoljnih povrataka povećao za 10 procentnih poena u odnosu na anketu iz 2019.

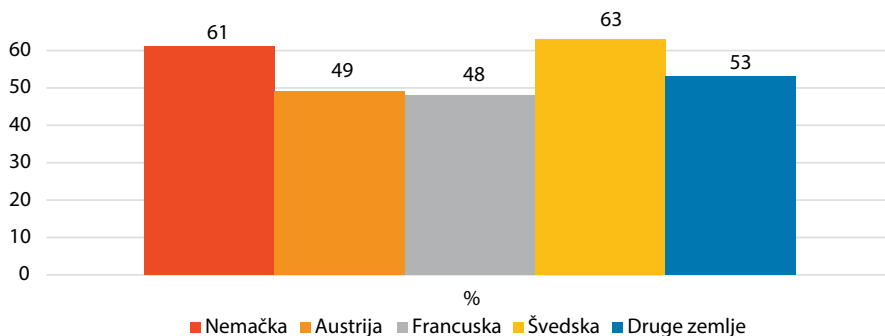
Ovo je donelo promenu i u regionalnoj distribuciji dobrovoljnih povrataka. Vojvodina i Južna i istočna Srbija su ostale na istom udelu dobrovoljnih povrataka kao 2019. godine, a ovo povećanje u ukupnom uzorku se zapravo desilo u Beogradu gde je došlo do porasta od 10 procentnih poena i u Šumadiji i zapadnoj Srbiji gde je učešće dobrovoljnih povrataka gotovo duplirano, sa 36% na 71%! Ovo dodatno učvršćuje nalaz iz 2019. godine da se povratnici iz ovog regiona izdvajaju od ostalih po nešto jasnijem ekonomskom profilu migracije.

Grafikon 11. Udeo dobrovoljnih povrataka u %

Što se tiče država iz kojih su se povratnici vratili u Srbiju, nema onako upadljivih odstupanja kao u anketi iz 2019. kada su povratnici iz Austrije to činili dobrovoljno znatno češće nego povratnici iz drugih zemalja. Sada je slika mnogo više ujednačena.

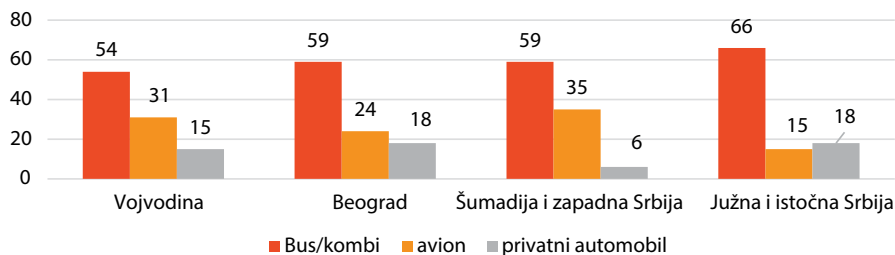
Grafikon 12. Udeo dobrovoljnih povrataka u %

Kao i u anketi iz 2019. godine i u 2021. je oko polovine (tačno 52%) povratnika dobilo „odbijenicu“ od vlasti u zemlji u kojoj su iregularno boravili. Iako nisu samo oni deportovani, učestalost tih zvaničnih procedura bila je veća među deportovanim nego među onima koji su se vratili dobrovoljno – 86% onih koji su deportovani dobilo je „odbijenicu“ u poređenju sa 44% tih slučajeva među onima koji su se vratili dobrovoljno. Ovo poslednje je zapravo velika promena u odnosu na 2019. godinu, kada je anketa pokazala da je 12% dobrovoljnih povratnika dobilo „odbijenicu“.

Većina povratnika se prilikom poslednjeg povratka u Srbiju vratila autobusom ili kombijem, 61% njih, dok se 24% vratilo avionom i 15% privatnim automobilom. Jedina značajna razlika između regiona kada je reč o tome jeste da su se povratnici sa juga Srbije znatno ređe vraćali iz inostranstva avionom.

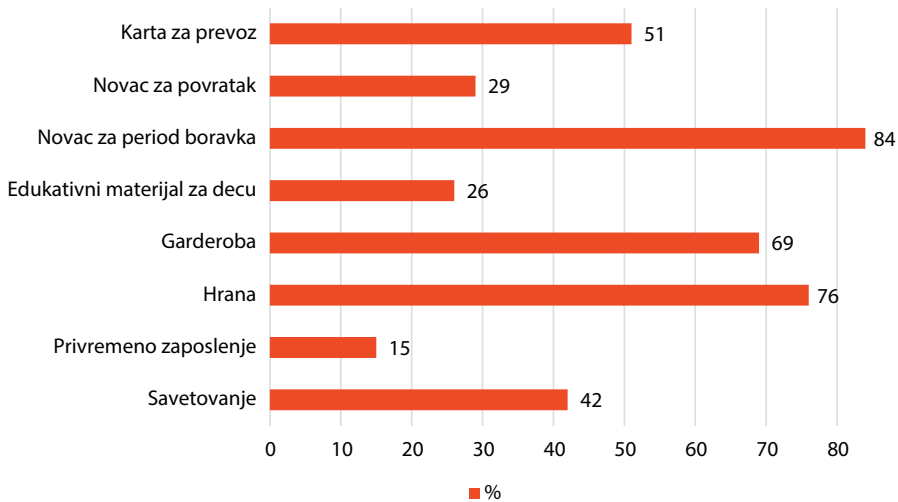
Grafikon 13. Prevozno sredstvo prilikom poslednjeg povratka u Srbiju, po regionima, u %

Što se tiče korelacije između zemlje iz koje su se vratili i transportnog sredstva, nije iznenađujuće da se iz Austrije niko nije vratio avionom niti vozom. Zbog toga je ovo zemlja iz koje su se povratnici najčešće vraćali putničkim automobilom, njih 42%, što je 3–5 puta češće nego iz bilo kojeg drugog regiona.

Pitali smo učesnike u anketi da li su im organi zemlje iz koje su se vratili obezbedili neku vrstu pomoći tokom boravka u toj zemlji ili u trenutku povratka. Čak 84% njih je reklo da su dobili finansijsku pomoć tokom boravka u stranoj zemlji, što je 10 procentnih poena više nego u anketi iz 2019. Samo udeo onih koji su dobili novčanu pomoć za povratak je porastao sa 16% na 29%. Ono što je većina ovih migranata želela, makar privremeno zaposlenje, regularno je dobilo njih 15%.

Grafikon 14. Pomoć koja je pružena povratnicima u zemlji iz koje su se vratili, u %

Deportovani povratnici su statistički značajno češće koristili sve mere podrške osim novčanih – novčana pomoć tokom boravka i novčana pomoć za povratak su podjednako korisne bile i onima koji su se vratili dobrovoljno. To je razlika u odnosu na anketu iz 2019. godine kada su deportovani češće koristili novac za povratak nego dobrovoljni povratnici. Po ovome bi se moglo zaključiti da je sa opadanjem broja povratnika ovaj oblik migracije postao racionalniji i da ova kategorija stanovništva efikasnije iskorišćava raspoloživu podršku.

Između zemalja iz kojih su se vratili postoji određena varijacija u pogledu ponuđenih oblika podrške. Može se reći da je u tome Nemačka bila najizdašnija. U većini oblika podrške ona je na nivou uzoračkog proseka, ali je novčanu pomoć tokom boravka dobilo 88% povratnika. U Austriji je taj broj 44%, dok je u ostalim zemljama oko 75%. S druge strane, savetodavna pomoć je bila češća za povratnike iz Austrije (51%) i Švedske (52%), nego za povratnike iz drugih zemalja. Austrija se izdvojila i po procentu onih koji su dobili privremeno zaposlenje, 32% u odnosu na prosečnih 15% na nivou uzorka. Povratnici iz Austrije koji su, podsetimo se, znatno češće koristili putnički automobil za povratak, ujedno su znatno ređe dobijali putnu kartu za povratak od zemlje domaćina (30% u odnosu na uzorački prosek od 51%).

Sekundarne migracije predstavljaju posebno važnu temu za ovu kategoriju migranata. Iz tog razloga smo ih pitali da li nameravaju ponovo da odu u inostranstvo na duže od 30 dana. Procenat onih koji su rekli „da” je značajno opao u odnosu na anketu iz 2019. U toj godini polovina je rekla „da”, što je predstavljalo blagi pad u poređenju sa 59% koliko ih se tako izjasnilo u anketi 2011. Sada je ovaj procenat dodatno opao na 31%. Kao i 2019. godine, povratnici iz Austrije su spremniji

da ponovo odu u inostranstvo, njih 49% (u poređenju sa čak 73% u 2019), nego ostatak uzorka koji je na proseku od oko 39% onih koji imaju nameru da ponovo odu u inostranstvo. Onih koji nameravaju da ponovo odu u inostranstvo malo je više u Južnoj i istočnoj Srbiji (47%), a malo manje u Beogradu (24%) nego u celom uzorku (39%).

UČESNIK FGD-a: Ja planiram da idem da radim, da dobijem radnu vizu, i da radim, ne da idem...

UČESNIK FGD-a: Ja isto planiram.

UČESNIK FGD-a: I ja bi planirao isto tako.

UČESNIK FGD-a: I želim da napustim ovu državu znači.

UČESNIK FGD-a: Ovde nema nikakva pomoć.

UČESNIK FGD-a: Nema.

UČESNIK FGD-a: Svi traže bolji život.

UČESNIK FGD-a: Dosta ljudi ne idu tamo samo da bi živeli ... da bi.

UČESNIK FGD-a: Ma ideš da radiš, da imaš normalan život.

UČESNIK FGD-a: Nisu više u pitanju, sad ja recimo kao roditelj, nisam u pitanju više ja.

UČESNIK FGD-a: Moja deca.

UČESNIK FGD-a: Moja deca su u pitanju.

UČESNIK FGD-a: Tako je.

UČESNIK FGD-a: Znači, ovde ne može prosto da ja sad radim... Ne može moje dete koje završi sad neku dobru školu, da završi i da bude čistačica...

Kapaciteti povratnika za aktivno uključivanje

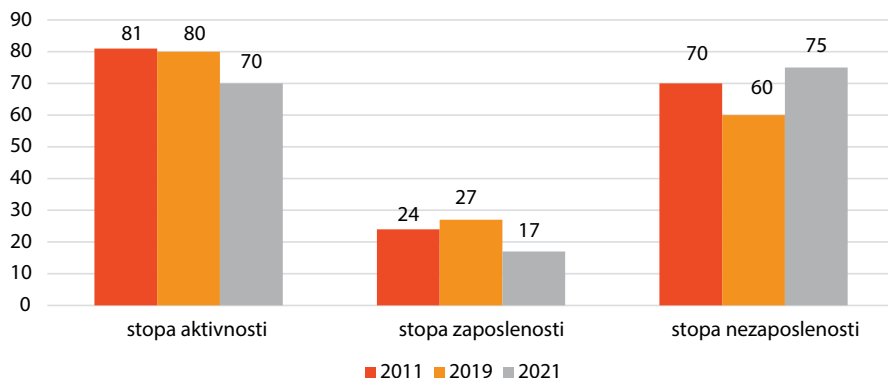
U ovom poglavlju izveštaja razmatraju se kapaciteti povratnika i njihovih domaćinstava kako da se nose sa izazovima socijalnog uključivanja. Predstavićemo njihovo obrazovanje i veštine, radni status, sastav domaćinstva i strukturu primanja.

Kao što je prethodno navedeno, prosečna veličina povratničkog domaćinstva je 4,1, sa najvećim brojem domaćinstava koja imaju 4 i 5 članova. To je za 40% više nego u Srbiji generalno, u kojoj je prosečna veličina domaćinstva oko 2,8. Udeo porodica sa decom i starima (starijim od 65%) nije velik. Zbog toga je procenat domaćinstava sa više od pola izdržavanih članova jedva veći od 1/3 (tačno 36%). S druge strane, u uzorku se našlo čak 27% domaćinstava u kojima nema izdržavanih članova.

Položaj povratničkih domaćinstava na tržištu rada je veoma loš i pogoršan je u odnosu na istraživanja iz 2011. i 2019. (vid. grafikon 15)³. Stopa aktivnosti je opala na 70%.⁴ Povratnička domaćinstva trpe nisku stopu zaposlenosti i visoku stopu nezaposlenosti. U više od 2/3 domaćinstava nijedan član nije zaposlen, dok je u 19% domaćinstava zaposlen jedan član. U 9% domaćinstava zaposlena su dva člana, a u 4% zaposleno je troje ili više članova. S druge strane, u 19% povratničkih domaćinstava nema nezaposlenih članova. Nezaposlenost je porasla u odnosu na onu izmerenu anketom iz 2019. godine i sada iznosi 75%. Poseban problem je što se sve ovo desilo u periodu kada je zaposlenost štice na različite načine zbog ekonomske krize izazvane pandemijom. S druge strane, budući da veliki broj povratnika radi neformalno, veliko je pitanje šta bi od ove pomoći dobili i da su bili zaposleni.

Grafikon 15. Indikatori tržišta rada, ankete o povratnicima iz 2011, 2019. i 2021. u %

Stopa nezaposlenosti članova domaćinstava značajno varira između regiona gde stanuju ispitani povratnici. Najniža je u Beogradu, 61%, a najviša u Vojvodini, celih 97%. U Šumadiji i zapadnoj Srbiji je 70%, a u Južnoj i istočnoj Srbiji 75%. Nezaposlenost povratnika varira i s obzirom na zemlju iz koje su se vratili. Kod povratnika iz Nemačke ona je 77%, a kod povratnika iz Švedske 49%.

Kao i u anketi iz 2019, ponavlja se loša struktura primanja povratničkih domaćinstava izazvana lošim položajem na tržištu rada. Jedan procenat povratničkih domaćinstava nema nikakva primanja. Četrdeset pet procenata ima primanja iz samo jednog, a 47% iz dva izvora. Preostalih 7% ima primanja iz tri ili

- 3 Položaj na tržištu rada je predstavljen preko tri indikatora: stope aktivnosti, stope zaposlenosti i stope nezaposlenosti. Stopa aktivnosti je odnos sume zaposlenih i nezaposlenih u odnosu na sve stare 15 i više godina, stopa zaposlenosti je odnos broja zaposlenih (u bilo kom statusu) i svih starih 15 i više godina i stopa nezaposlenosti je odnos broja nezaposlenih i zbira zaposlenih i nezaposlenih starih 15 i više godina. Stopa neaktivnosti je 100% manje stopa aktivnosti.
- 4 S obzirom na to da u uzorku povratnika osobe stare 18-45 godina čine više od 2/3 uzorka, a osobe stare 61 i više tek 6%, ne iznenađuje ovako visoka stopa aktivnosti.

više izvora. Kada se radi o pojedinačnim izvorima primanja, dominiraju zarade i novčana socijalna pomoć. Posledično, ta dva izvora primanja predstavljaju tipičnu kombinaciju za primanja iz više izvora. To je moguće ukoliko je zarada nastala na neprijavljenom zaposlenju te stoga ne ugrožava ispunjavanje uslova za novčanu socijalnu pomoć.

MODERATOR: I za vas što primete tu socijalnu pomoć koliko je to važno kao prihod domaćinstva? Jel' to najvažniji prihod ili?

UČESNIK FGD-a: Pa pošto nema nikakvih primanja makar to.

UČESNIK FGD-a: Da se preživi.

UČESNIK FGD-a: Znači da se preživi, da bi platili struju, vodu.

MODERATOR: Jel' može sa tim da se ...?

UČESNIK FGD-a: ... ne može da izađeš da platiš ni struju ni vodu, a kamoli petoro dece...

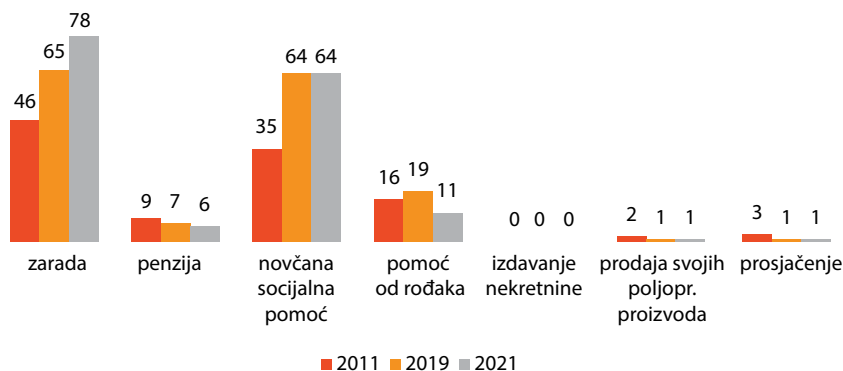
UČESNIK FGD-a: 20 hiljada to ne znači ništa. Jeste para, ali...

MODERATOR: Da li vas to što primete socijalnu pomoć odvraća od toga da prihvatite posao koji je za stalno prijavljen i tako dalje?

UČESNIK FGD-a: Ja bi radio, šta uzimam 10 iljada, 14 iljada. Moram da preživim sa tim. A plaćam stan, da dođeš samo da vidite gde je ... puno vlaga, puno sve.... Da dođete da vidite. ... kakvu imamo ... da dođeš da vidiš.

U 2019. godini je došlo do značajne promene u strukturi primanja povratničkih domaćinstava u poređenju sa anketom iz 2011, a u 2021. godini ta struktura je još nešto povoljnija, pre svega zbog povećanog učešća zarade od zaposlenja.

Grafikon 16. Primanja iz različitih izvora, ankete o povratnicima 2011, 2019. i 2021, % domaćinstava

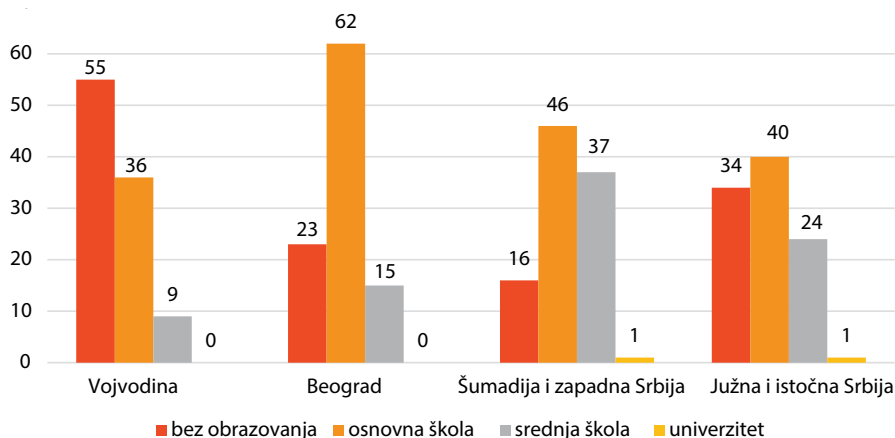
Zbog lošeg položaja na tržištu rada i nepovoljne strukture primanja, povratnici ostaju u lošoj ekonomskoj situaciji. Četrdeset šest procenata njihovih domaćinstava ima ukupnu mesečnu potrošnju koja je niža od minimalne neto zarade u Srbiji od 32.371,68 RSD u septembru 2021, kada je sprovedena anketa, što je sličan udeo kao u anketi iz 2019. (43%). Prosečna mesečna potrošnja za ceo uzorak bila je oko 37.000 RSD sa prosečnom potrošnjom po članu domaćinstva od 10.700 RSD, što je za 40% više nego u anketi iz 2019. godine. U izveštaju iz 2019. konstatovano je da je blago poboljšanje u strukturi zaposlenosti i primanjima povratničkih domaćinstava izazvalo blago poboljšanje njihovog ekonomskog položaja u poređenju sa 2011. S obzirom na prethodni nalaz da je u 2021. zaposlenost članova povratničkih domaćinstava opala, ovoliko povećanje prosečne potrošnje po članu domaćinstva ne može da se objasni drugačije nego značajnim povećanjem prosečne plate onih koji jesu zaposleni i povećanjem prihoda iz drugih izvora, kao i manjom prosečnom veličinom domaćinstava u uzorku iz 2021. godine. I sekundarni indikator siromaštva pokazuje da je materijalni položaj povratničkih domaćinstava nešto bolji u 2021. godini nego u 2019. Naime, 87% ispitanika se žali da su primanja njihovog domaćinstva nedovoljna za zadovoljenje svih potreba poput hrane, plaćanja računa, zdravstvene zaštite, higijene, obrazovanja i prevoza na lokalnom nivou, a taj broj je u anketi iz 2019. bio 96%.

Upitani da odaberu jedan odgovor na pitanje o tipu pomoći koji bi im mogao najviše poboljšati ekonomski položaj, ispitanici najčešće navode (njih 66%) nalaženje zaposlenja, kao i u prethodne dve ankete. Imajući u vidu visoku stopu aktivnosti među povratnicima i visok udeo onih koji migriraju s namerom da pronađu posao u inostranstvu, **izuzetno je važno da se ulože naponi u pružanje podrške u zašljavanju povratnika u Srbiji.**

Sledeća tema kojom se treba pozabaviti kada se radi o kapacitetima povratnika jeste njihovo obrazovanje i njihove veštine. Povratnici imaju izuzetno nizak stepen obrazovanja u odnosu na opštu populaciju u Srbiji: 43% ima osnovno obrazovanje, jedna trećina nije završila čak ni osnovno obrazovanje, 23% njih ima završenu srednju školu, a 1% fakultet. Slika je malo bolja nego 2019. godine i slična onoj iz ankete iz 2011, kada je 25% povratnika imalo završenu srednju školu.

Postoje određene promene u odnosu na predstavljenu raspoređenost nivoa obrazovanja kada se pogleda po regionima u Srbiji. Neobrazovanih povratnika je više u Vojvodini, onih sa završenom osnovnom školom u Beogradu, a u Šumadiji i zapadnoj Srbiji je više onih sa završenom srednjom školom. S obzirom na to da su se povratnici iz Šumadije i zapadne Srbije češće vraćali iz Austrije nego povratnici iz drugih regiona, to je uticalo da povratnici iz Austrije imaju završenu srednju školu češće od uzoračkog proseka (35%) i na račun toga ređe obrazovanje manje od osnovnog (20% prema 33% na nivou celog uzorka).

Grafikon 17. Obrazovna struktura povratnika, po regionima, u %

Ovome dodajemo i podatak da među članovima povratničkih domaćinstava starijim od 18 godina ima svega 1,5% onih koji pohađaju fakultet i 1,5% onih koji pohađaju obrazovanje za odrasle ili neku obuku.

MODERATOR: *Dobro. Dobro. Recite mi, jel' neko od vas, pošto ste većina završili osnovnu školu, išao na neke dodatne obuke, i kurseve, i tako?*

UČESNIK FGD-a: *Ne.*

UČESNIK FGD-a: *Ne.*

MODERATOR: *Niko ništa od toga.*

UČESNIK FGD-a: *Ja bi išao, ali kao prvo moram da školujem decu, moram da školujem decu. Znači nemam vremena za to. To je, meni je sin 17-ta godina elektrotehničar procesnog upravljanja, završava treću godinu sad. Čerka sad upisala vanredno, upisala Oxford, upisala još dodatno medicinu da završi.*

MODERATOR: *Fakultet znači?*

UČESNIK FGD-a: *Jeste. Tako da, nemam vremena za te stvari. Iako bih želeo da imam na primer srednju školu, ali teško. Ja četiri strana jezika govorim. I govorim i pišem.*

UČESNIK FGD-a: *Bio sam ja, bio sam na obuku za vulkanizera ... ali preko ovaj Biro za zaposlenje... tako da ja sam bio.*

MODERATOR: *Znači, to je koristilo?*

UČESNIK FGD-a: *Da.*

UČESNIK FGD-a: *Ja ću sigurno da završim neki kurs. Ako mi se ne ostvari želja ovo malo da se raširi, eventualno ako ne odem preko završio bi za IT, tako nešto ovde preko ... i onda sa tom diplomom nešto da probam da radim nešto.*

Što se tiče dodatnih veština korisnih na tržištu rada, najpre ističemo da među ispitanim povratnicima nema onih koji ne govore srpski jezik, što može biti značajno za uspešnu integraciju. S druge strane, ima 84% povratnika koji govore romski jezik. Što se tiče svetskih jezika, jedino vredi spomenuti nemački jezik, jer ga govori 35% povratnika. Doduše, samo 9% njih čita i 7% piše na nemačkom jeziku. Engleski jezik govori 6% povratnika, a francuski 3%. I tu uočavamo značajne varijacije po regionima u Srbiji: nemački jezik češće govore povratnici u Beogradu i Vojvodini (po 44%), a manje u Šumadiji i zapadnoj Srbiji. Osim toga nemački jezik znatno češće govore povratnici iz Austrije (51%), povratnici iz Nemačke su na nivou uzoračkog proseka (37%), dok ga povratnici iz drugih zemalja govore ređe.

Za procenu digitalne pismenosti povratnika koristili smo dva jednostavna pitanja kao posredne pokazatelje: „Da li redovno (najmanje dva puta nedeljno) koristite Microsoft Word ili Microsoft Excel ili neki drugi program za organizovanje i prikazivanje digitalnih informacija?“ i „Da li redovno (svaki dan) koristite neku društvenu mrežu (Facebook, Twitter, Instagram, Viber itd.) na svom mobilnom telefonu ili računaru?“ Ustanovili smo da samo 16% povratnika u našem uzorku koristi redovno Word ili Excel, identično kao u anketi 2019. godine. Varijacija po regionima je potpuno obrnuta od one izmerene 2019. godine: manje povratnika sa tim veštinama je bilo u Šumadiji i zapadnoj Srbiji (5%), dok je udeo u Vojvodini i u Beogradu (po 25%) bio veći od proseka. S druge strane, 83% povratnika koristi redovno društvene mreže, slično kao u anketi 2019. godine (78%), uz to da je ovaj udeo nešto manji u Beogradu (72%).

Posedovanje važeće vozačke dozvole takođe je značajno kada se traži zaposlenje. Ima 38% povratnika koji imaju važeću vozačku dozvolu, gotovo identično kao 2019. godine. Ova veština je ravnomerno raspoređena po regionima.

Konačno, pitali smo ispitanike da li poseduju neke zanatske veštine. Četrdeset devet procenata njih, što je gotovo isto kao 2019. godine, reklo je da poseduju i tu je Šumadija sa zapadnom Srbijom ponovo ispred ostalih regiona sa 60% povratnika koji poseduju neke zanatske veštine. Procenat povratnika sa tim veštinama najniži je u Južnoj i istočnoj Srbiji (44%). Najčešći zanati su: zidar, kuvar/pekar i lične usluge.

Iz predočenih podataka možemo da zaključimo da su povratnička domaćinstva izuzetno ranjiva.

- ▶ Nezaposlenost: 45% domaćinstava ima više od pola nezaposlenih članova starih 15–65 godina, 36% ima pola ili manje nezaposlenih članova, a 19% nema nezaposlene članove stare 15–65 godina. Što se zaposlenosti tiče, 10% domaćinstava ima više od pola zaposlenih članova starih 15–65 godina, još 11% ima tačno pola zaposlenih članova ovog uzrasta, a ostali imaju manje od pola zaposlenih.

- ▶ Zavisnost: još jedan indikator povećane ranjivosti povratničkih domaćinstava. Proporcija domaćinstava bez izdržanih članova je 27%. Pola ili manje izdržanih članova ima još 36% domaćinstava, dok preostalih 37% ima ozbiljan problem zavisnosti članova od prihoda drugih članova domaćinstava.
- ▶ Siromaštvo: čak 87% domaćinstava ne može da pokrije osnovne potrebe iz svojih prihoda.
- ▶ Odustajanje od školovanja: kada se radi o uzrastu dece od 3 do 14 godina, u 10% povratničkih domaćinstava koja imaju ovakvu decu nijedno dete ne ide u vrtić/školu, a u 69% sva deca idu u ustanovu odgovarajućeg tipa. Kada se radi o mladima srednjoškolskog uzrasta (15–18), u 22% domaćinstava koja imaju mlade ovog uzrasta niko od njih ne ide u školu, dok u 66% domaćinstava svi mladi ovog uzrasta idu u školu.

Pristup ličnim dokumentima

Pitali smo ispitanike da li svi članovi njihovih domaćinstava mogu da izvade lična dokumenta. Većina je rekla da mogu da izvade većinu dokumenata. Jedan procenat ispitanika naveo je da članovi njihovog domaćinstva ne mogu da dobiju državljanstvo i da izvade potvrdu o državljanstvu ili da budu upisani u matičnu knjigu rođenih i da izvade izvod iz matične knjige rođenih. Malo više povratnika, 2% njih, reklo je da članovi njihovog domaćinstva ne mogu da izvade ličnu kartu, a 3% da ne mogu da izvade pasoš. Konačno, ima 3% njih čiji članovi domaćinstva ne mogu da izvade ispravu o zdravstvenom osiguranju, 12% ne može da izvadi izvod iz matične knjige venčanih, a 32% ne može da dobije potvrdu o završenom obrazovanju. U jednom domaćinstvu u uzorku registrovano je da 5 od 6 članova domaćinstva nisu upisani u knjigu državljana. Osim toga u uzorku postoji još jedno domaćinstvo u kojem 2 člana nisu upisana u knjigu državljana i 5 domaćinstava u kojima je to slučaj sa po jednim članom.

Glavni razlog za prepreke prilikom pribavljanja navedenih dokumenata jeste činjenica da nikada nisu ni pokušali da ih pribave, jer ili ih nikada nisu imali (npr. školske diplome) ili im nisu bila potrebna (npr. pasoš). Ipak, ukoliko bi potražili pomoć za pribavljanje ličnih dokumenata, najviše bi im bio potreban novac za plaćanje taksi, a na drugom mestu je potreba za prisustvom trećeg lica tokom obavljanja procedure.

Zapošljavanje

Istraživanja iz 2019. i 2021. godine su pokazala da su povratnici proaktivna populacija, da imaju želju da se zaposle i da poprave ekonomski položaj svojih domaćinstava

va. Međutim, pred njima je mnogo prepreka na tržištu rada, od niske kvalifikovanosti, preko opterećenja kućnim i porodičnim obavezama, pre svega kada se radi o ženama, do diskriminacije od strane poslodavaca i kolega na poslu. Na ovo se nadovezuju problemi prekarizacije rada za one koji su zaposleni. Među punoletnim članovima povratničkih domaćinstava 32% ne radi nikakav plaćen posao. Od onih koji rade plaćen posao ¼ radi povremeno, 52% radi sezonske poslove, 10% radi na određeno i 14% radi na neodređeno. Osim toga, skoro polovina njih (47%) radi bez ugovora i još 29% radi na osnovu usmenog dogovora sa poslodavcem. Tek 18% radi na osnovu pisanog ugovora ili odobrenja.

Što se tiče potrage za poslom, 50% nezaposlenih članova povratničkih domaćinstava traži posao preko NSZ, 33% ga traži preko rođaka i prijatelja i 10% direktnim kontaktom sa poslodavcem. Svi ostali kanali za traženje posla su mnogo ređe korišćeni.

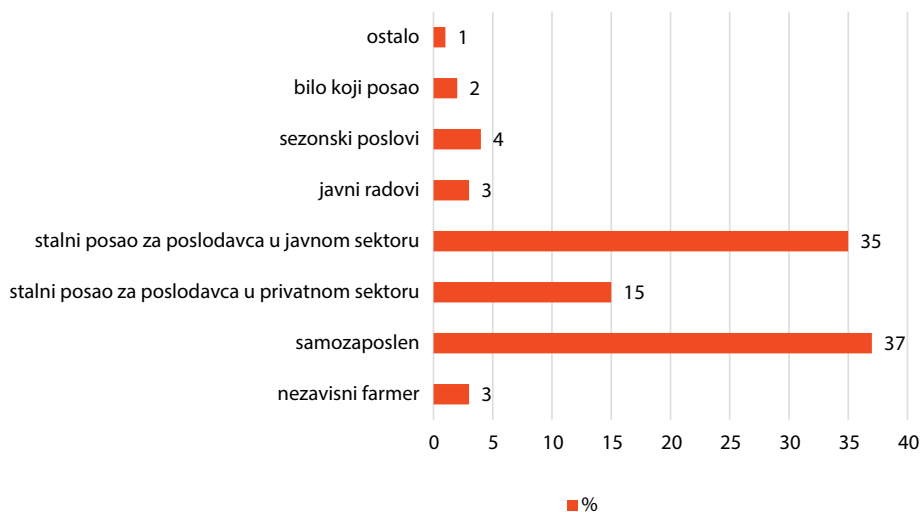
Mnogo nezaposlenih prijavljeno je na evidenciju Nacionalne službe za zapošljavanje (NSZ), čak 75% punoletnih članova povratničkih domaćinstava, ali to ne znači da svi oni zaista traže posao, pošto prijava na evidenciju u NSZ predstavlja preduslov za ostvarenje prava na zdravstveno osiguranje i novčanu socijalnu pomoć. Glavni razlog za neprijavljivanje na evidenciju u NSZ je nepoverenje u NSZ kao posrednika u zapošljavanju, što naglašava 46% ispitanika koji izbegavaju NSZ kada aktivno traže posao. **Pitali smo te povratnike koja vrsta podrške im je potrebna da bi se registrovali u toj instituciji. Četrdeset i dva posto je reklo da im je potrebno savetovanje u vezi sa tim. Trideset osam posto je reklo da im je potrebno da pribave neka lična dokumenta. Dvadeset osam procenata je reklo da bi im bilo potrebno posredovanje nekog trećeg lica kako bi umeli da obave sve administrativne procedure.** Konačno, na pitanje koja vrsta podrške je najznačajnija za registrovanje u NSZ, većina povratnika (46%) je rekla da im je potrebna podrška u pribavljanju dokumenata koja im nedostaju. Trideset sedam procenata je reklo da im je potrebno da im neko objasni procedure, a 14% je reklo da im treba neko da ubrza proceduru.

U tim okolnostima treba imati u vidu da su povratnici spremni da uče i da steknu kvalifikacije kako bi popravili svoje šanse za pronalaženje zaposlenja. Kada smo ih pitali da li žele da učestvuju u nekoj obuci, 35% njih reklo je „da”. Zanimanje koje su u najvećem broju slučajeva naveli kao željeno zanimanje za koje im je potrebna obuka jesu lične usluge, a zatim slede vozač, bravar, električar.

Kada smo ih pitali koji oblik zaposlenja bi najviše želeli da ostvare, nezaposleni povratnici su odabrali samozapošljavanje i stalno zaposlenje u javnom sektoru. Stalan posao za poslodavca u privatnom sektoru je izgubio na rejtingu i

umesto 25% u anketi iz 2019. sada, u 2021. samo 15% anketiranih povratnika želi takav oblik zaposlenja.

Grafikon 18. Željeni oblik zaposlenja za nezaposlene povratnike, u %

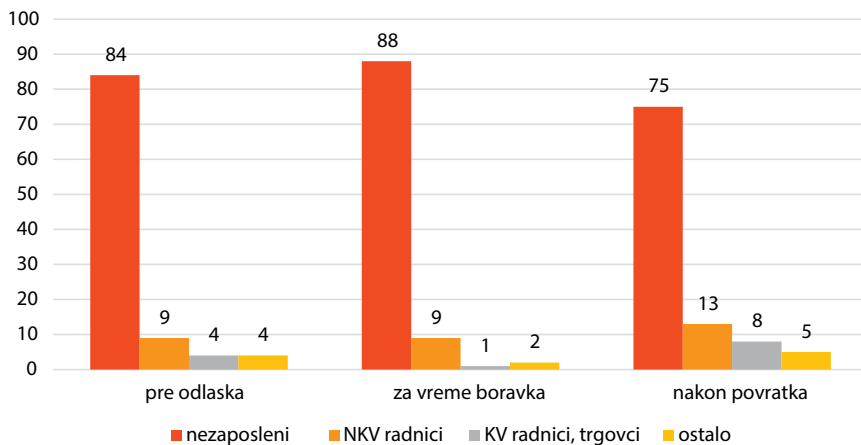

Ovde treba naglasiti da je početnicima koji započinju sopstveni biznis neophodna mentorska podrška, makar u prvoj godini poslovanja, jer je za Rome opstanak na tržištu teži nego za većinsko stanovništvo.

UČESNIK FGD-a: Ja opet kažem nema tu nekog da nam pomogne. Znači organizacija, da ja kažem to organizacija za Rome bi trebala da ima neku vrstu savetnika za nekoga ko kako može da pomogne u poslu. A ne samo da ti ispriča priču, da ti kaže kako ti to da radiš, ti to već radiš i znaš da radiš, treba da ti pronađe put do tog ... da imaš nekog čoveka koji će da kaže: E, Marko, imam ja jedan salon, imam ja neki restoran. Slušaj, moj prijatelj to, idi, prosto da te uputi malo, da te ubaci u posao. Jer pazi, ja sam lično sam, ja ne bih mogao da nađem, ja eto imam neke prijatelje u Beogradu koji su, ja sam podizvođač za njih, ali ako on ne radi ne radim ni ja.

Anketa iz 2021. je uključila jednu metodološku inovaciju koja je omogućila da se izmeri promena u statusu zaposlenosti kod anketiranih povratnika. Ovi podaci pokazuju da i pored opšteg trenda pogoršanja položaja na tržištu rada uočenog putem merenja položaja svih članova domaćinstva, sami povratnici prijavljuju povećanje zaposlenosti nakon povratka. No, naravno, u grupi je najveći procenat onih koji su nezaposleni u sve tri vremenske tačke.

Grafikon 19. Promena u statusu zaposlenosti, u %

Da li su ovi nezaposleni sve isti ljudi? Dve trećine jesu. U Vojvodini ih je više nego u drugim regionima, čak 80%. U Beogradu ih je 50%, u Šumadiji i zapadnoj Srbiji 61%, a u Južnoj i istočnoj Srbiji 66%. Udeo kontinuirano nezaposlenih je najveći među povratnicima iz Nemačke (69%), među povratnicima iz Austrije ih je 44%, a ostale zemlje variraju između 55% i 60%. Udeo kontinuirano nezaposlenih među deportovanim i onima koji su se vratili dobrovoljno je sličan, 63% i 68%. Dominantan razlog njihovog odlaska u inostranstvo je ostvarivanje socijalne pomoći, češće nego pronalaženje posla (75% i 58%). **Konačno, među muškarcima ima 61% kontinuirano nezaposlenih, dok je ta brojka među ženama 72,2%.**

Od onih koji su bili zaposleni pre odlaska u inostranstvo 5% je nezaposleno po povratku. S druge strane, od onih koji su bili nezaposleni pre odlaska čak 29% je našlo posao po povratku. Ovde ćemo ukratko prikazati njihov profil. Ovo su u 72% slučajeva muškarci, a prosečna starost grupe je 38 godina. Bolje su obrazovani u odnosu na populaciju povratnika obuhvaćenu ovim uzorkom. Svega 19% nema završenu osnovnu školu, dodatnih 41% ima samo osnovnu školu, 38% je završilo srednju školu, a 2% čak i fakultet. Više od pola (56%) ovih novozaposlenih povratnika radi za poslodavca sa ugovorom, a još 33% radi na crno. Većina njih radi jednostavne (manuelne) poslove (57%), a sledeće najučestalije zanimanje su trgovci (21%). Što se tiče dodatnih veština kojima raspolažu, 7% je izjavilo da znaju da pišu⁵ nemački jezik i 4% engleski. Njih 20% se služi računarom, 50% ima vozačku dozvolu, a 88% koristi društvene mreže. Malo manje od polovine (47%) je vešto u zanatu, najčešće je reč o građevinskom zanatu (33%), potom o bravarsko-mašinskom i kuvarsko-pekarskom (po 21%) i ličnim uslugama (15%). Više od pola novozaposlenih povratnika je sa juga Srbije (52%), 19% iz Beograda, 12% iz Vojvodine i 17% iz Šumadije i zapadne Srbije. Najveći broj njih se vratio iz Nemačke (83%), a po 6% iz Austrije i Švedske. Više ih je išlo u inostranstvo da bi tražili

⁵ Pisanje tretiramo kao indikator dobrog poznavanja jezika. Procenat onih koji govore je znatno veći.

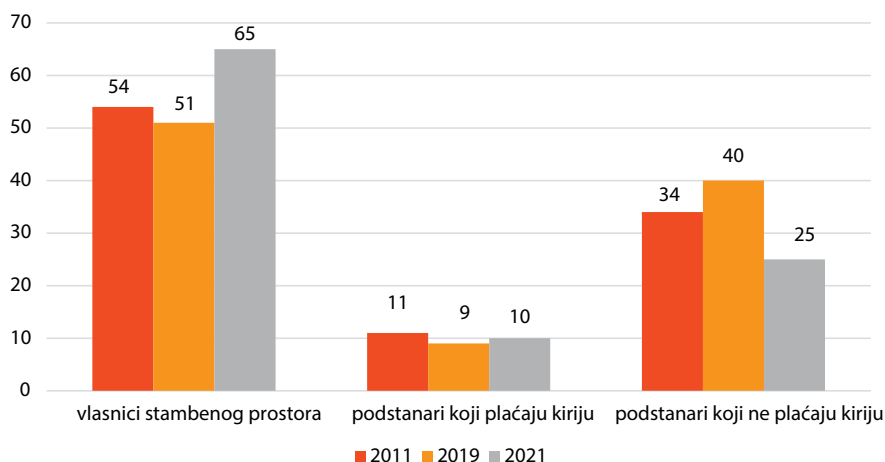
posao (49%), nego zbog socijalne pomoći (41%), a 7% je otišlo sa željom da ostanu (zbog boljeg života). Dok su boravili u stranoj zemlji njih 58% je dobilo savetovanje, 88% je dobilo novac, 16% je dobilo posao, 37% novac za povratak, a 56% putnu kartu za povratak. Nakon povratka u Srbiju 13% je dobilo pravnu pomoć i podršku u pristupu institucijama, 3% podršku u školovanju i/ili obukama i 9% podršku u zapošljavanju. Dakle, može se reći da su u ovom kratkotrajnom migracionom poduhvatu ovi povratnici više pomoći i podrške dobili tokom boravka u inostranstvu nego po povratku u Srbiju. U tom smislu reklo bi se da je njihovo zapošljavanje više rezultat boljih šansi na tržištu rada u Srbiji, što zbog povećane ponude poslova, što zbog proaktivnijeg stava samih povratnika, nego uspešnog sistema podrške njihovom zapošljavanju u Srbiji. Da nije tako, verovatno bi više njih pronalazilo kvalifikovane poslove ili se makar obučavalo za njih.

Stanovanje

U našem istraživanju postavili smo nekoliko pitanja u vezi sa trenutnim stambenim statusom ispitanika, sa kvalitetom njihovog stambenog prostora, u vezi sa njihovim potrebama i željenom podrškom.

Većina povratničkih domaćinstava živi u prostoru koji je namenjen za stanovanje, 94% njih, što je isto kao 2019. i malo više nego u 2011. kada ih je bilo 89%. Ono gde je postignut napredak je vlasnički status – u 2021. 65% anketiranih domaćinstava su vlasnici, od čega 3% njih ima hipoteku. Dodatnih 25% stanuje u prostoru koji nije u njihovom vlasništvu, ali koji ne moraju da plaćaju, a 10% su podstanari.

Grafikon 20. Vlasništvo nad stambenim prostorom u anketama o povratnicima iz 2011, 2019. i 2021. % domaćinstava

To znači da, iako je mnogo povratnika dobilo stambenu podršku u poslednjih nekoliko godina, i dalje postoji potreba za stambenim programima za povratnike. Postoji varijacija među regionima kada se radi o vlasništvu povratnika nad stambenim prostorom. U Južnoj i istočnoj Srbiji 76% povratničkih domaćinstava su vlasnici objekata u kojima žive, u Šumadiji i zapadnoj Srbiji taj broj je 47%, a preostala dva regiona se nalaze na nivou uzoračkog proseka.

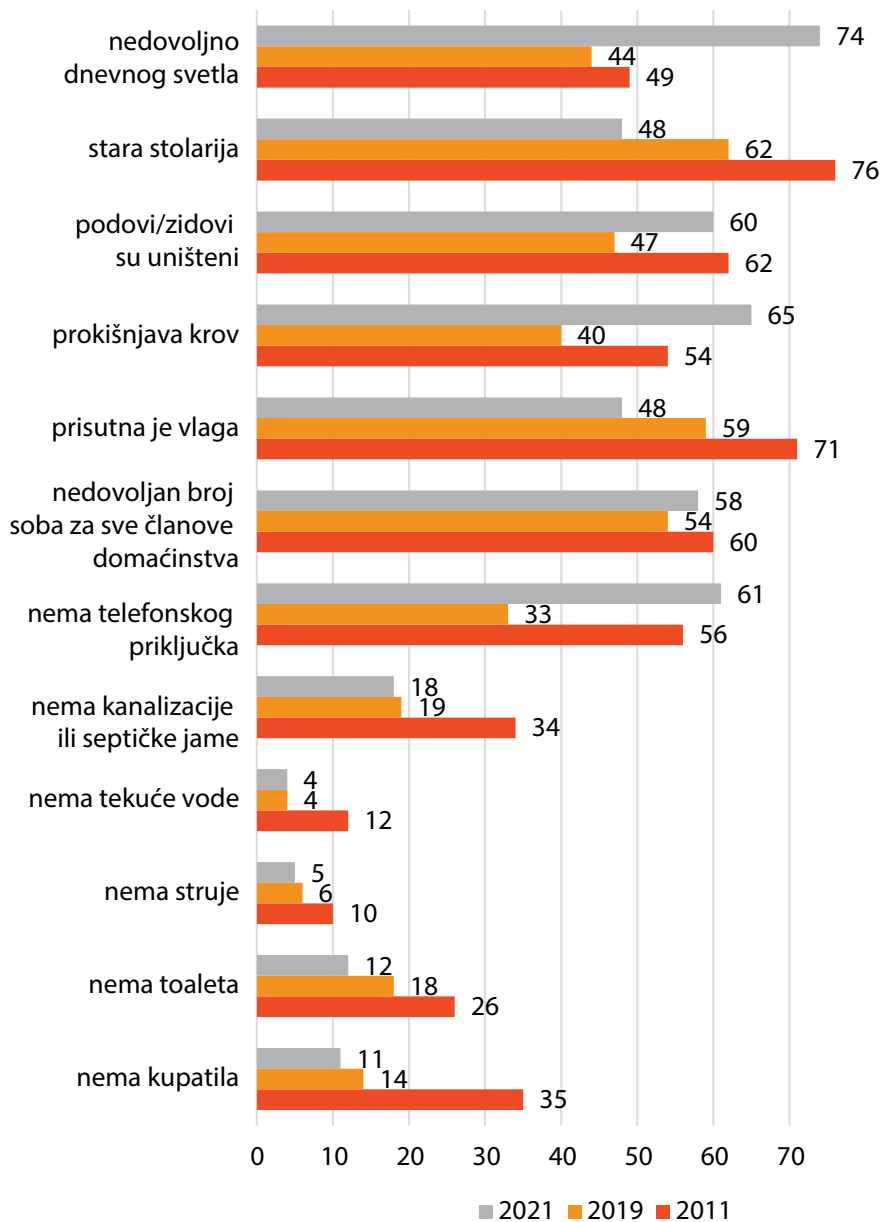
UČESNIK FGD-a: *Sad pričam ja. U stvari malo. Evo zašto malo. Na početku mi smo sa „Helpom“ i ... ovaj ugovor već tri godine radimo. Za pokretanje socijalnog biznisa, za rekonstrukciju kuće i tako dalje i tako dalje. U samom početku je bilo dovoljno, pošto Romi nisu vlasnici direktno 1/1, oni imaju neki ugovor da su to kupili, i to je u početku bilo prihvatljivo. Sada ne. Sada traže da se vodi kuća na njega, da je podneo za legalizaciju, ako nije podneo za legalizaciju da ima projekat za kuću. Pa gde to Rom da ima.*

UČESNIK FGD-a: *Gde to Romi imaju. To Romi nemaju. Dakle evo, primer njegov. On nema krov, živi sa petoro, njih koliko je u kući, nema krov, curi ploča. On je bio ... moram ja da pričam umesto njega, pred svima ovde, dobio je neke 4 hiljade eura, koliko je dobio 5, nemam pojma. Ne znam. I uradio je tu kuću, i ostao krov. Sada kada treba da aplicira kod „Helpa“ kaže ne može. A povratnik je. Zašto ne može? Zato što kuća se ne vodi na njega, ima neki ugovor da je to kupio. A taj čovek umro. Ima kod advokata ugovor, ima sve. Ko da prenese to, kako? Dakle, oni trebaju da omoguće Romima bez toga, dovoljno da ima papir, da ima ugovor da je kupio, izvolite ja bi to da uradim. Jer su pare namenjene za Rome. Projekat jeste za Rome. Za povratnike ... Međutim pomoć od njih ne dostiže nikako. To je problem.*

Nešto više od polovine (57%) stambenih objekata koji su u vlasništvu povratnika je legalizovano (35%) ili je u procesu legalizacije (23%), dok 43% nije u procesu legalizacije. Ovo je znatno više nego 2019. godine kada je 1/4 povratničkih domaćinstava živela u nelegalnim objektima. Ovde smo uočili određenu varijaciju između regiona – u Vojvodini 33% domaćinstava živi u nelegalizovanim objektima, a u Južnoj/istočnoj Srbiji takvih je 49%.

Što se tiče stambenih uslova, postavili smo pitanja o raznim indikatorima građevinskog kvaliteta i infrastrukturnih sadržaja. Ovde predstavljamo te indikatore za sva tri talasa ankete.

Grafikon 21. Indikatori kvaliteta stanovanja iz anketa iz 2011, 2019. i 2021, % povratničkih domaćinstava

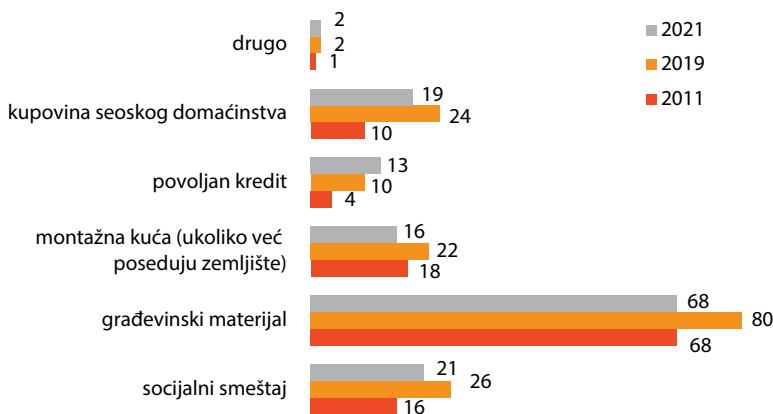
Na mnogim indikatorima je nastavljen napredak u uslovima stanovanja koji je uočen u anketi iz 2019. godine, ali kod nekoliko indikatora je došlo do povratka na nivo iz 2011. (uništeni podovi i zidovi, nedovoljan broj soba), a kod nekoliko čak i do

pogoršanja u odnosu na oba prethodna talasa ankete (nedovoljno dnevnog svetla, prokišnjava krov). Slika je jasnija ako merimo uskraćenost stambenih uslova primenom indeksa infrastrukturne opremljenosti i kvaliteta gradnje.⁶ Na osnovu prvog indeksa, za 8% domaćinstava ocenjeno je da imaju nedostatak infrastrukturnih sadržaja, što je skoro dvostruko manje nego 2019. godine i 3,5 puta manje nego 2011. godine. Na osnovu indeksa kvaliteta gradnje, kod 48% je prisutan nedostatak dobrih građevinskih uslova, što je bolje od 58% u 2019. godini kada je već napravljeno značajno unapređenje u odnosu na 71% iz 2011. Ipak, činjenica da skoro polovina povratnika živi sa više od dva problema, poput nedostatka prostora, vlage, krova koji prokišnjava ili nedostatka dnevnog svetla, zaslužuje pažnju kreatora politika u budućnosti.

Određena varijacija uočena je u nedostatku stambenih jedinica kada se posmatra po regionima i po zemljama iz kojih su lica deportovana ili iz kojih su se dobrovoljno vratila, dok status povratka nije bio relevantan kada se radi o tome. Kao i 2019. godine, nedostatak infrastrukture znatno je veći u Vojvodini (15% uskraćenih domaćinstava) nego u drugim regionima, pogotovo u Južnoj i istočnoj Srbiji gde je samo 4% domaćinstava uskraćeno za ovaj aspekt stambenih uslova. Isto važi i za kvalitet gradnje gde je uskraćeno 60% domaćinstava povratnika iz Vojvodine i 38% povratnika sa juga i istoka Srbije. S druge strane, mnogo je manje uskraćenih domaćinstava u smislu infrastrukture i kvaliteta gradnje među povratnicima koji su se vratili iz Austrije i Švedske nego iz drugih zemalja. Kod povratnika iz ove dve zemlje nema domaćinstava sa infrastrukturnom opremljenošću, a što se tiče kvaliteta gradnje, uskraćeno je 20% domaćinstava povratnika iz Austrije i 29% domaćinstava povratnika iz Švedske. Ovim se potvrđuje nalaz iz 2019. godine o specifičnosti povratnika koji se vraćaju iz Austrije.

Kada se radi o mogućim oblicima stambene podrške, najčešće je birana podrška u vidu građevinskog materijala, isto kao i u prethodnim talasima anketnog istraživanja.

Grafikon 22. *Prihvatljivi oblici podrške u stanovanju, ankete o povratnicima iz 2011, 2019. i 2021. % domaćinstava*

⁶ Maksimalan rezultat za svaki indeks je 6; kao uskraćena klasifikovana su domaćinstva kojima su nedostajale tri ili više stavki u indeksu infrastrukturnih sadržaja i koja su prijavila više od dva problema u vezi sa indeksom kvaliteta stanovanja.

S druge strane, primetno je da su stambeni krediti jedini oblik podrške koji je biran češće nego 2019. i 2011. godine, a da je na svim ostalim modelima stambene podrške došlo do pada interesovanja u odnosu na 2019.

Kao i u izveštajima iz 2011. i 2019. godine i ovde pravimo razliku između vlasnika stanova i podstanara (koji plaćaju kiriju ili ne plaćaju) kako bismo videli da li postoje razlike u njihovim željama. U tabeli koja sledi predstavljeni su rezultati za 2011, 2019. i 2021. godinu.

Tabela 4. Poželjan oblik stambene podrške, prema vlasničkom statusu ispitanika/ca, 2011, 2019. i 2021. godina

Željena podrška za stanovanje (više izbora) – u %	Vlasnici			Podstanari		
	2011.	2019.	2021.	2011.	2019.	2021.
Socijalno stanovanje	2	16	9	33	37	41
Građevinski materijal	89	88	75	45	70	53
Montažna kuća (ukoliko imaju zemljište)	11	19	13	26	24	21
Povoljan kredit	5	9	14	3	11	10
Kupovina seoske kuće sa okućnicom	2	15	10	19	32	35
Drugo	0	2	1	2	3	3

U tabeli je prikazano da 2021. najveći broj povratnika koji imaju stambeni prostor želi podršku u građevinskom materijalu, ali to je manji procenat nego 2019. i 2011. godine. S druge strane, njih 14% prihvatilo bi povoljan stambeni kredit, što je više nego prethodnih godina. Što se tiče povratnika koji su u podstanarskom statusu, takođe je najčešći izbor podrške građevinski materijal, ali znatno manje nego u slučaju vlasnika stanova i manje nego u slučaju podstanara iz 2019. Među povratnicima podstanarima nastavilo je da raste interesovanje za seoske kuće sa okućnicom i socijalno stanovanje. Pitali smo ispitanike koji bi im od ponuđenih oblika podrške u stanovanju najviše odgovarao i 80% vlasnika je reklo da bi im najviše odgovarao građevinski materijal. S druge strane, podstanari koji plaćaju zakup najradije biraju socijalno stanovanje, a oni koji ne plaćaju zakup preferiraju građevinski materijal. Nema varijacije po regionima, svuda je građevinski materijal najpoželjniji oblik stambene podrške.

Zdravstvo

48

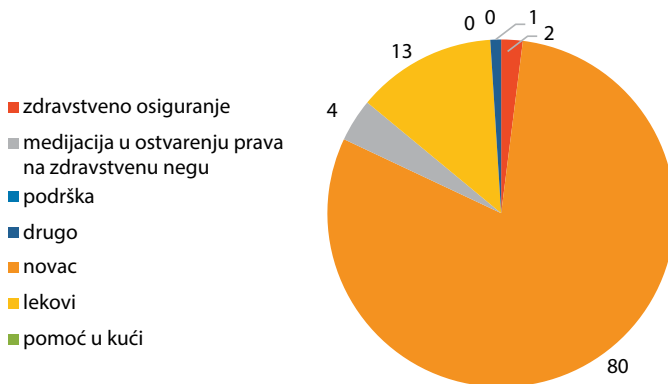
Društveno-ekonomski položaj i reintegracija povratnika po sporazumu o readmisiji u Srbiji 2021. godine

Kada se radi o zdravstvenom osiguranju povratnika, nastavljen je pozitivan trend uočen 2019. godine da je veoma veliki broj povratnika osiguran. U anketi iz 2011. utvrdili smo da 11% povratnika nije imalo zdravstveno osiguranje, dok je 2019. ta stopa 1,8%, a 2021. 1,3%. U anketi iz 2021. utvrđeno je da 98% domaćinstava nema nijednog člana koji nema zdravstveno osiguranje. Malo manje od 2% domaćinstava ima jednog člana koji nije zdravstveno osiguran, a 1 domaćinstvo iz uzorka ima 4 takva člana, 3 domaćinstva 5 takvih članova i 2 domaćinstva 6 članova koji nemaju zdravstveno osiguranje. Skoro svi oni su naveli da je glavni razlog za nedostatak zdravstvenog osiguranja taj što im nedostaje još jedan dokument neophodan za prijavljivanje u Republičkom fondu za zdravstveno osiguranje. Stoga je 71% njih navelo da im je najpotrebniji oblik podrške pribavljanje tih dokumenata.

Sledeća tema iz oblasti zdravstvene zaštite povratnika je njihovo zdravstveno stanje. U anketi smo pitali kakva je situacija sa članovima domaćinstva koji imaju ozbiljne zdravstvene probleme zbog kojih im je potrebna stalna nega i pomoć u svakodnevnom životu. Udeo domaćinstava koja imaju člana/ove sa takvim potrebama je 16%, slično kao 2019. godine i manje nego 2011. Udeo osoba koje imaju ozbiljne zdravstvene probleme u domaćinstvima iz uzorka je 4,9%. Ta stopa je ispod nacionalnog nivoa, što je i očekivano imajući u vidu da su povratnici mlađa populacija u odnosu na nacionalni prosek i da starijih od 65 godina ima veoma malo u domaćinstvima iz uzorka. Udeo povratnika koji imaju potvrđeno stanje invalidnosti je 2% i oni se nalaze u 7% domaćinstava.

Isto kao i 2011. i 2019. većini povratnika sa ozbiljnim zdravstvenim problemima potrebna je na prvom mestu finansijska podrška, pa odmah posle toga lekovi.

Grafikon 23. Hitna podrška neophodna članovima domaćinstava koji imaju ozbiljne zdravstvene probleme, % povratničkih domaćinstava

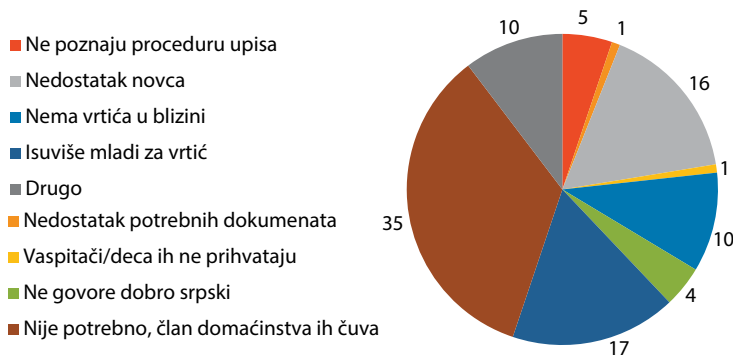
Obrazovanje

Što se tiče obrazovanja, cilj nam je da uočimo velike prepreke za dostupnost obrazovnih usluga deci od najmlađeg uzrasta do 18 godina starosti, koje se pružaju u vrtiću, u obaveznoj godini predškolskog obrazovanja, u osnovnoj i srednjoj školi. Najpre, utvrdili smo da ima čak 31% domaćinstava sa decom uzrasta 3–14 godina koja ne idu u obrazovnu ustanovu za svoj uzrast (vrtić, obavezni predškolski program ili osnovnu školu). Udeo domaćinstava sa decom uzrasta 15–18 godina koja ne pohađaju srednju školu je sličan prethodnom (34%).

Postoji statistički značajna varijacija u pohađanju vrtića, predškolske ili školske nastave između regiona Srbije jer u Vojvodini udeo povratničkih domaćinstava u kojima deca ne pohađaju vrtić, predškolski program ili osnovnu školu je 41%, a u Južnoj i istočnoj Srbiji 27%. Što se tiče dece srednjoškolskog uzrasta, povratničkih domaćinstava u kojima ova deca ne pohađaju srednju školu ima 51% u Vojvodini, a samo 18% u Zapadnoj Srbiji i Šumadiji. Poduzorcima domaćinstava koja imaju decu bilo kojeg od ova dva uzrasta su premali za statističku analizu za sve zemlje osim Nemačke.

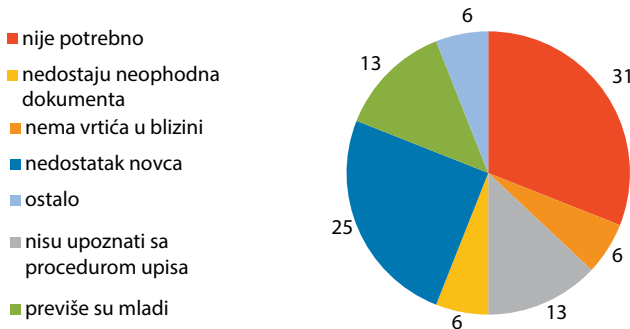
Kada smo pitali za glavne razloge zbog kojih deca ne idu u vrtić, ispitanici su naveli na prvom mestu da nije potrebno jer imaju člana domaćinstva koji čuva dete, drugi najvažniji razlog je da su deca isuviše mlada za vrtić, a tek treći je nedostatak novca, koji je u anketi povratnika iz 2019. bio najvažniji.

Grafikon 24. Glavni razlozi zbog kojih deca uzrasta 3–5 godina ne idu u vrtić, u %

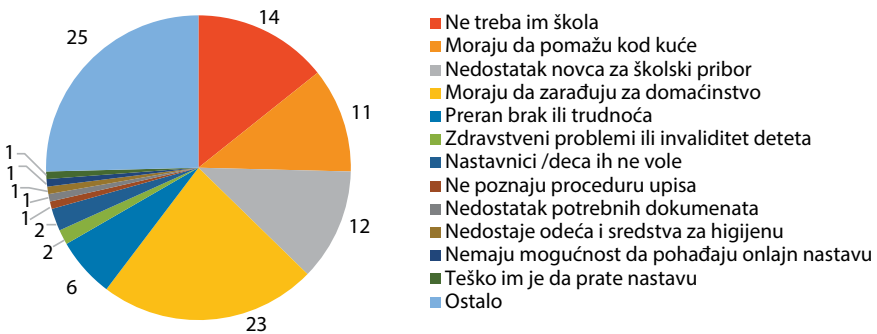
Slični razlozi navode se i kada se radi o deci koja ne pohađaju obaveznu predškolsku nastavu, ali tu i nedostatak odeće i loša higijena predstavljaju značajne prepreke.

Grafikon 25. Glavni razlozi zašto deca uzrasta 6 godina ne pohađaju obavezan pripremni predškolski program, u %

Nedostatak novca i dalje je velika prepreka i za upis dece u školu i za redovno pohađanje nastave u osnovnoj i srednjoj školi, ali ovde se dva posebno zabrinjavajuća razloga pojavljuju kao najčešći, a to je da dete mora da zarađuje za domaćinstvo i da mu škola nije potrebna.

Grafikon 26. Glavni razlozi zašto deca uzrasta od 7 do 18 godina ne pohađaju nastavu u školi, u %

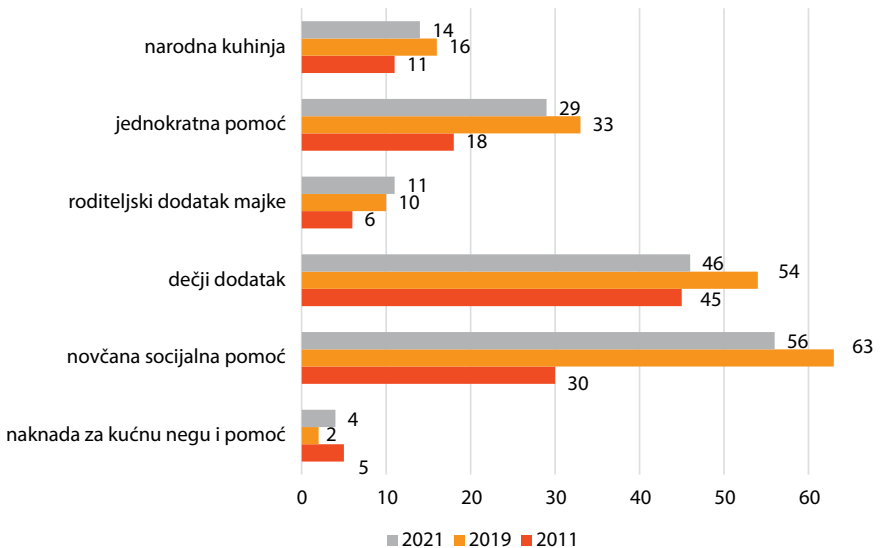

Treba pomenuti da je na sva tri nivoa ponuđen i odgovor „dete nije prihvaćeno od nastavnika i/ili dece”, ali ispitanici su taj odgovor retko birali. **Siromaštvo kao razlog za to što deca ne koriste obrazovne usluge se prepliće sa niskom svesti roditelja o potrebi obrazovanja dece.** Problem sa roditeljima koji veruju da njihovoj deci škola nije potrebna ili da bi trebalo da deca ostanu kod kuće i da pomažu i dalje je značajan i zahteva odgovarajuću reakciju institucija.

Socijalna zaštita

Mere socijalne zaštite predstavljaju značajan instrument ekonomskog preživljavanja i socijalnog uključivanja povratnika po sporazumu o readmisiji pošto su među njima siromaštvo i stopa nezaposlenosti veliki i pošto imaju visok stepen zavisnosti članova porodice od pomoći drugih u porodici. Udeo porodica koje primaju neku vrstu novčane pomoći ili koriste narodnu kuhinju je veliki, mnogo veći nego generalno u Srbiji.

Grafikon 27. Korisnici raznih vrsta novčane pomoći ili narodne kuhinje, ankete o potrebama povratnika iz 2011, 2019. i 2021. % domaćinstava

Pokrivenost novčanom pomoći značajno je povećana 2019. godine u odnosu na 2011, a taj rastući trend je donekle oslabio u 2021. godini. Ali, kao što je ranije navedeno, to je u vezi sa isto tako blagim trendom porasta zaposlenosti među anketiranim povratnicima.

Kako bi se unapredili targetiranje i efektivnost socijalne zaštite, važno je pozabaviti se glavnim razlozima za neprimanje osnovnih oblika finansijske socijalne pomoći.

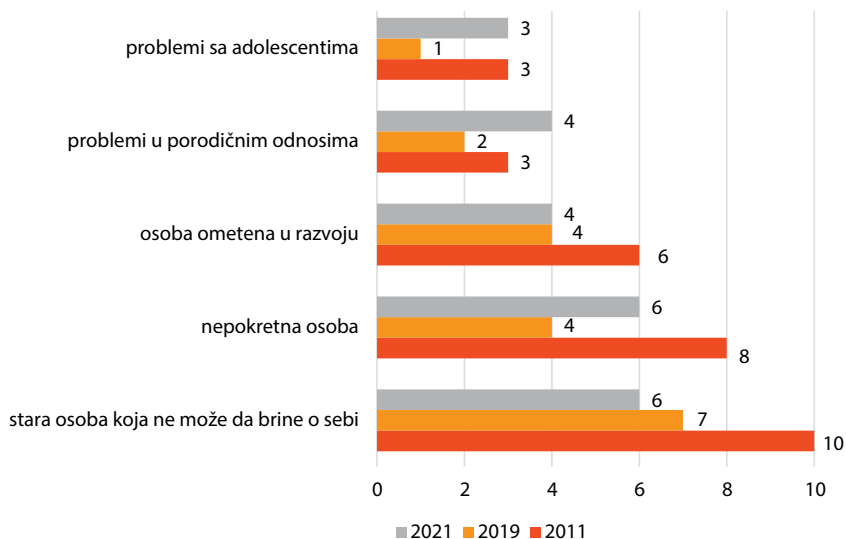
Tabela 5. Razlozi za neprimanje različitih oblika socijalne pomoći, 2021. godina

Razlog (u %)	Naknada za negu u kući	Novčana socijalna pomoć	Dečji dodatak	Roditeljski dodatak za majke	Jednokratna pomoć	Narodna kuhinja
Nije im potrebno	61	32	50	50	18	60
Prelaze iznos cenzusa za ostvarivanje prava	2	15	5	3	4	2
Nisu se kvalifikovali iz drugih razloga	33	48	42	43	45	27
Nedostatak neophodnih dokumenata	2	3	3	3	2	2
Zaposleni u CSR ne govore jezik povratnika	0	0	0	0	0	0
Nisu u stanju da se prijave za pomoć samostalno (nepismeni, stari, bolesni)	0	1	0	0	0	0
Ne znaju gde se prijavljuje	1	0	0	0	7	2
Nisu čuli za program	0	0	0	1	24	7

Imajući u vidu da manji procenat povratničkih domaćinstava smatra da im nije potrebna novčana socijalna pomoć ili jednokratna novčana pomoć, važno je da se zna zbog čega ne primaju pomoć. Ako pogledamo tabelu u celini, prvi zaključak do koga se može doći jeste da razlog ne leži u tome što povratnici ne znaju gde i kako treba da se prijave, osim u nekoj meri kada se radi o jednokratnoj pomoći. Nedostatak neophodnih dokumenata ugrožava ostvarivanje prava na socijalnu pomoć malom broju porodica, ali to je prepreka koju bi trebalo potpuno eliminisati. Konačni i najjači razlog za neprimanje nijedne vrste socijalne pomoći je ili da im nije potrebna socijalna pomoć ili da se za nju nisu kvalifikovali iz nekog razloga, uključujući cenzus za ostvarenje pomoći.

Kada se radi o nefinansijskim aspektima socijalne zaštite, pitali smo ispitanike da li su suočeni sa nekim od takvih problema u svojoj porodici. Odgovorili su i da li su primali pomoć u vezi sa tim i ako nisu, zašto nisu.

Grafikon 28. Postojanje socijalnih problema u porodici, ankete o povratnicima iz 2011, 2019. i 2021, % domaćinstava

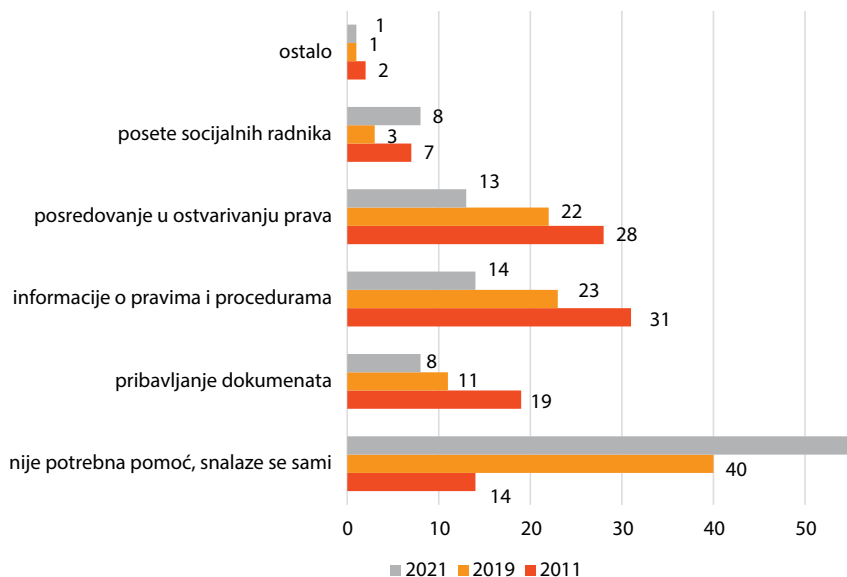

Udeo porodica koje su prijavile socijalne probleme nije velik, ali je trend smanjenja u odnosu na 2011. preokrenut što se tiče problema sa adolescentima i problema u porodičnim odnosima, kao i problema sa nepokretnim osobama. Nepokretne osobe su, uz starije osobe koje nisu u stanju da brinu o sebi, najveći socijalni problem povratničkih domaćinstava.

Na kraju dolazimo do izbora najpotrebnijeg oblika pomoći u pristupu uslugama socijalne zaštite. Isto pitanje sa ponuđenim odgovorima postavljeno je u anketama 2011, 2019 i 2021. godine.

Grafikon 29. Najpotrebnija pomoć u pristupu uslugama socijalne zaštite, ankete o povratnicima iz 2011. i 2019. % domaćinstava

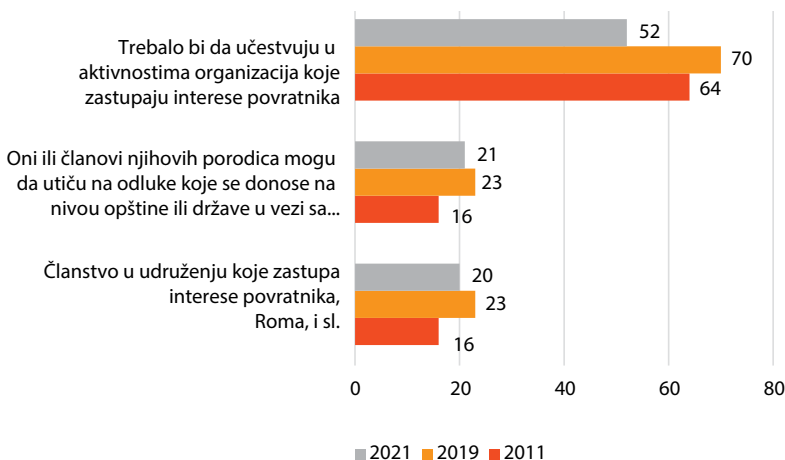

U 2021. udeo povratničkih domaćinstava kojima nije potrebna pomoć u rešavanju socijalnih problema u porodici prešao je 50%. Ipak, ako im je pomoć potrebna, onda je to najčešće u vidu informacija o pravima i procedurama i u vidu posredovanja u ostvarenju tih prava, kao što je bilo i u anketama 2019. i 2011. godine.

Društvena participacija i diskriminacija

U sva tri anketna talasa su postavljena neka pitanja s namerom da se vidi da li povratnici osećaju da mogu da utiču na odluke koje se donose na lokalnom ili nacionalnom nivou i da li su spremni da se uključe u aktivnosti organizacija civilnog društva.

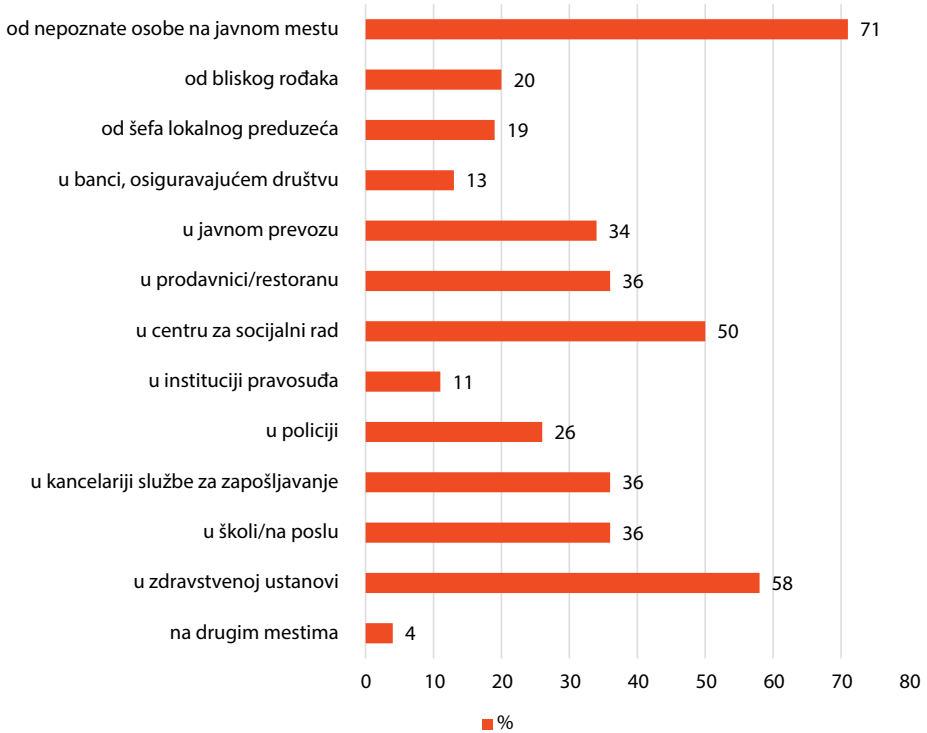
Grafikon 30. Društveni aktivizam, ankete o povratnicima iz 2011, 2019. i 2021, u %

Uopšteno govoreći, aktivizam među povratnicima je blago opao u odnosu na 2019. godinu. Ovo pre svega zbog nešto manje spremnosti da se učestvuje u aktivnostima organizacija koje zastupaju interese povratnika. Što se tiče osećaja da mogu da utiču na donošenje odluka i članstva u udruženju koje zastupa interese povratnika, Roma i sl., trend stagnira. I dalje je, kao i 2019. bitan osećaj među povratnicima da oni ili članovi njihovih porodica mogu da utiču na odluke koje se donose u administrativnim telima, pošto su mnoge aktivnosti u vezi sa njihovom unapređenom socijalnom uključenošću kreirane i implementirane u lokalnim institucijama i u saradnji sa civilnim sektorom.

Na kraju istraživanja ispitali smo diskriminaciju kao moguću prepreku za socijalno uključivanje povratnika. Pitali smo da li su povratnici osetili u poslednjih godinu dana da ih je neko izvan porodice ponizio i u kojim institucijama ili situacijama je eventualno došlo do toga. Nešto manji procenat povratnika nego 2019. godine je dao pozitivan odgovor (36% u odnosu na 43%), ali nisu svi naveli gde se to dogodilo. Od onih koji to jesu naveli, 84% je bilo poniženo na više od jednog mesta ili u više situacija, slično kao 2019. godine, 16% je bilo poniženo jednom, ali dve trećine njih je bilo poniženo između dva i šest puta.

Grafikon 31. Mesta/situacije u kojima su doživeli poniženje tokom protekle godine, u %

Iskustvo u kome se osećaju najviše diskriminisano dogodilo se tamo gde ljudi provode najviše vremena ili gde se najčešće upuštaju u zvaničnu komunikaciju: na javnom mestu, u ustanovama socijalnih usluga poput zdravstvenih ustanova, škola, policije, u sredstvima javnog prevoza i u prodavnicama/restoranima. Zabrinjava činjenica da se slučajevi ponižavanja povratnika dešavaju tako često na javnim mestima, ali jednako zabrinjava da javne institucije, koje bi trebalo da budu čuvari individualnih prava i javnog morala, pokazuju toliko visok stepen diskriminirajućih praksi.

UČESNIK FGD-a: Ja sam otišao lično zbog diskriminacije. Znate, i dan danas je moje dete diskriminisano. Znači gde god da se zaposli ne može da radi. Ja ne znam da li je ovo više ovako može da se živi u ovoj državi. I ja ću opet otići da tražim azil u Nemačkoj, u Francuskoj, u bilo kojoj državi zato što nemam u svojoj državi pravo. I to je to. Kraj.

MODERATOR: Ali me interesuje, dok ste bili tamo u Nemačkoj uglavnom, jel' u Francuskoj, Švedskoj, gde bilo. Da li ste tamo imali takva iskustva?

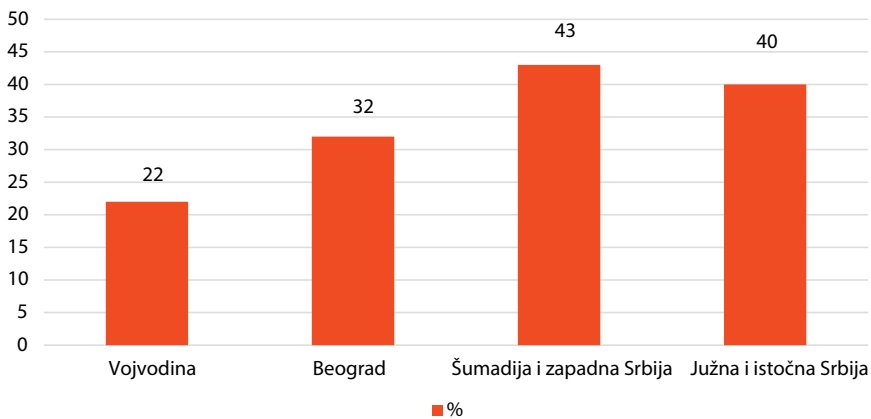
UČESNIK FGD-a: *Ima i tamo toga.*

MODERATOR: *Ima?*

UČESNIK FGD-a: *Nemoj da se lažemo. Znači ima i tamo toga, ali u manjim količinama nego kod nas. Jel, dešava se, vidi se da niste poželjni. Znači, svako mora da vidi to, reakcijom ljudi kad se pojaviš tu. Znači, kao Rom pojaviš se u nekoj socijalnoj ustanovi, ili bilo gde, znači vidi se da nisi poželjan. Ali nebitno je, znači, nama najteže dođe u svojoj rođenoj državi gde si rođen, gde gradiš, gde praviš, gde živiš jednostavno. Ja volim ovu zemlju. Ja volim, ja od ove zemlje nemam, nemam bolju drugu. Znači ovo je, ovo je moje srce, ovde sam rođen, kao što je i moj deda, moj praded. Moj deda je ratovao za ovu državu. Ja sam bio na ratištu za ovu državu. I šta sam dobio? Znači, dobio sam da mi dete bude diskriminisano, da izgubi volju za rad u ovoj državi. Znači to je dete 21 godinu, znači sramota je. Ovo je XXI vek. Znači, nisu više Romi kao nekad što su bili nepismeni.*

Kada se radi o iskustvu poniženja, ne postoji razlika između deportovanih povratnika i onih koji su se vratili samostalno. Međutim, postoje regionalne razlike.

Grafikon 32. Ponižavajuće iskustvo u poslednjoj godini, po regionima, u %

Iskustvo sa diskriminacijom je značajno poraslo u Šumadiji i zapadnoj Srbiji u odnosu na 2019. godinu kada smo anketom izmerili 25% takvih slučajeva. Kao i obično sa ovakvim pitanjima teško je odmeriti koliko ove promene u cifri se mogu pripisati stvarnim slučajevima, a koliko povećanoj svesti samih povratnika i njihovoj većoj senzibilisanosti na slučajeve diskriminacije. No, to nije ni bitno, ovako izgleda nova relanost i to je činjenica o kojoj treba voditi računa prilikom kreiranja budućih kampanja za povećanje inkluzivnosti. Dodajmo na ovom mestu i da je udeo povratnika sa iskustvom diskriminacije znatno opao u Vojvodini, sa 37% u 2019. na 22% u 2021. i u Južnoj i istočnoj Srbiji sa 62% na 40%.

UČESNIK FGD-a: ... ja sam ova dokumenta gospodine, evo, jel' ovo hrvatska dokumenta? Znači, ja idem stalno i sad u januaru Bože zdravlja odlazim, i odvodim svoju porodicu. Znači, ne želim više ovde da živim. Ovo je sramota. Znači, ako poznajete iole zakon, i ako ste iole pismeni, u svakoj državi možete da uspete. Jedino gde čovek nije zaštićen kao čovek to je Srbija.

UČESNIK FGD-a: Da.

UČESNIK FGD-a: A inače, u svakoj državi ste zaštićeni kao čovek.

UČESNIK FGD-a: Tako je.

UČESNIK FGD-a: Bravo.

UČESNIK FGD-a: Jel' svaka druga država ima svoje čovečanstvo. Znači, kao prvo COL (ZOLL) policija postoji u Nemačkoj. Znači u slučaju da vas taj gazda firme ne plati, vi odete u COL policiju i žalite se. I on, taj koji je vama COL isplaćuje vaš rad koliko ste radili, i onda oni kažnjavaju tu ličnost, tog čoveka, vlasnika te firme, i nikad više da ne uđu u, da ne kroči u Nemačku. Prema tome, znači u svakoj državi postoji zakon.

UČESNIK FGD-a: To je tačno.

UČESNIK FGD-a: Tako je, bravo.

Pristup merama podrške u Srbiji

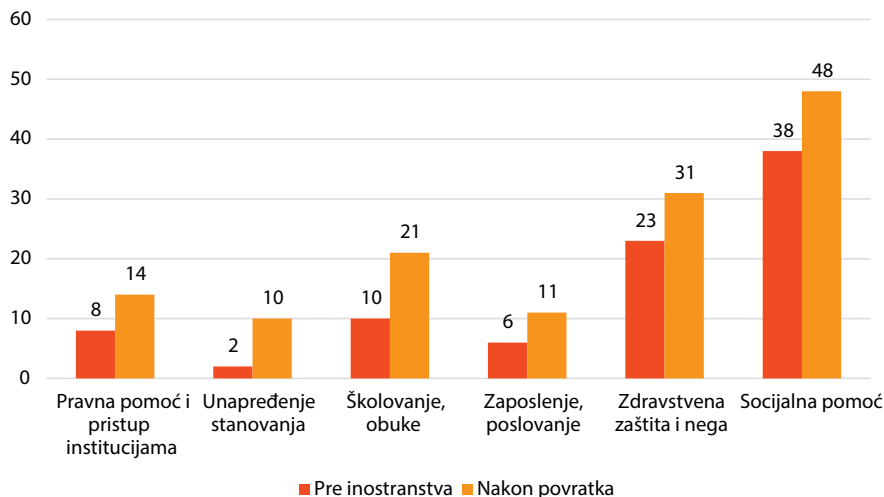
Još jedna novost u ovom talasu anketnog istraživanja povratnika po sporazumu o readmisiji (2021. godina) u odnosu na anketu iz 2019. godine je da smo pitali ispitanike/ce o iskustvima sa merama podrške u različitim oblastima važnim za kvalitetan život i ekonomsku i društvenu integraciju. Pitali smo ih da li su dobijali podršku pre odlaska u inostranstvo, da li su dobili podršku nakon povratka i da li znaju kome mogu da se obrate za podršku koja im treba.

Oblasti podrške koje smo analizirali su:

- ▶ pravna pomoć i podrška u pristupu institucijama
- ▶ unapređenje stanovanja
- ▶ školovanje, obuka
- ▶ zapošljavanje, poslovanje
- ▶ zdravstvena zaštita i nega
- ▶ socijalna pomoć (uključujući i novčanu)

U nastavku ćemo podatke o pristupu merama podrške u navedenim oblastima prikazivati uporedno za period pre odlaska u inostranstvo i period nakon povratka u Srbiju.⁷ Cilj je da se na ovaj način prikaže kakvu promenu je doneo ulazak u status povratnika.

Grafikon 33. Povratničke porodice koje su dobile podršku u određenoj oblasti pre odlaska u inostranstvo i nakon povratka u Srbiju, u %

Iz predočenih podataka je sasvim jasno da je ovo migracijsko iskustvo povratnicima donelo znatno bolji pristup merama podrške. Posebno se ističe napredak u oblastima gde je podrška bila najslabija, a koje su suštinski važne za aktivno uključivanje u zajednicu, pre svega u stambenoj podršci. Ipak, treba naglasiti da problem nije rešen. Iako se radi o kategoriji stanovništva koja je izuzetno ugrožena siromaštvom i socijalnom isključenošću, i dalje ni polovina domaćinstava ne dobija neku vrstu podrške.

Kada se radi o tipu podrške u određenoj oblasti, broju korisnika iz domaćinstva i prepoznatom pružaocu podrške, situacija je sledeća:

- ▶ **Pravna pomoć i pristup institucijama.** Pre odlaska u inostranstvo najčešće se radilo o pribavljanju dokumenata (82% domaćinstava), dok je nakon povratka osim pribavljanja dokumentacije (64%) znatan broj domaćinstava dobio i podršku u informacijama (28%). U oba vremenska perioda ovu podršku je najčešće dobilo 1–2 člana domaćinstva (90% pre odlaska i 88% nakon povratka). U oba perioda kao glavni pružaoci podrške su prepoznate NVO, lokalne samouprave i romski koordinatori.
- ▶ **Unapređenje stanovanja.** Najčešći tip podrške i pre odlaska u inostranstvo (61%) i nakon povratka (68%) je bio građevinski materijal. U oba perioda je najčešće jedan član domaćinstva prepoznat kao glavni korisnik podrške (68% pre odlaska i 72% nakon povratka). Kao glavni pružaoci podrške u oba perioda su prepoznate nevladine organizacije i lokalne samouprave.
- ▶ **Školovanje i obuke.** I pre odlaska u inostranstvo i nakon povratka u Srbiju domaćinstva su najčešće dobijala školski materijal, udžbenike i sl. (76% i 71%). Podršku je najčešće dobijao jedan član domaćinstva (po 91% doma-

ćinstava u oba perioda). U pogledu prepoznatog pružaoca podrške postoji razlika utoliko što su nakon povratka ispitanici, osim NVO i škola, pominjali i pedagoške asistente.

- ▶ **Zapošljavanje i poslovanje.** U ovoj oblasti je najčešći tip pomoći pre odlaska bilo dobijanje posla (80% domaćinstava), dok se po povratku osim dobijanja posla (55%) javljaju i savetodavna podrška (18%) i materijal za rad (11%). Ovo je u skladu sa pojačanom tendencijom ka samozapošljavanju povratnika. Podršku je u oba perioda najčešće dobijao jedan član domaćinstva (po 67% domaćinstava u oba perioda), a podrška je u oba perioda najčešće dolazila od NSZ i NVO.
- ▶ **Zdravstvena zaštita i nega.** I pre odlaska u inostranstvo i nakon povratka, u ovoj oblasti se najčešće dešavalo da povratnici dobijaju podršku u pribavljanju potrebne dokumentacije i u lečenju. Ove dve vrste podrške su imale otprilike podjednak udeo u 93% domaćinstava koja su podršku dobila pre odlaska u inostranstvo i 87% domaćinstava kojima se to desilo po povratku. U oba perioda podršku je dobilo 1–2 člana (po 92% domaćinstava u oba perioda). Dok su pre odlaska kao najvažniji pružaoci podrške prepoznate zdravstvene ustanove (bolnice, domovi zdravlja) i Republički fond za zdravstveno osiguranje, nakon povratka u Srbiju tu ulogu su imale zdravstvene ustanove i zdravstvene medijatorke.
- ▶ **Socijalna zaštita.** U ovoj oblasti pre odlaska u inostranstvo kao glavni tip podrške su prepoznata novčana davanja (96% domaćinstava). Po povratku u Srbiju jedan deo pomoći je bio u prehrambenim paketima i/ili ogrevu (9%, dok je novac činio 87%). Podršku su u oba perioda najčešće dobila 1–3 člana domaćinstva (91% domaćinstava pre odlaska i 86% nakon povratka). Kao glavni pružaoci podrške u oba perioda su prepoznati centri za socijalni rad i država.

S obzirom na to da je broj domaćinstava koja su dobila neku vrstu podrške značajno uvećan nakon sticanja povratničkog statusa, korisno je znati i koji udeo njih je dobijao podršku po različitim oblastima i pre odlaska u inostranstvo i nakon povratka. Ovi podaci su prikazani u tabeli 6.

Tabela 6. Udeo povratnika koji su dobijali podršku i pre i nakon odlaska u inostranstvo i onih koji su je dobili samo nakon povratka u ukupnom broju onih koji su ikada dobili podršku, po oblastima

Oblast podrške	I pre i nakon odlaska u inostranstvo	Samo nakon povratka u Srbiju
Pravna pomoć i pristup instituc.	30%	52%
Unapređenje stanovanja	4%	80%
Školovanje i obuke	35%	57%
Zapošljavanje i poslovanje	28%	55%
Zdravstvena zaštita i nega	68%	27%
Socijalna zaštita (uklj. novčanu)	64%	28%

Kao što se može očekivati, procenat novih korisnika podrške je najmanji kod usluga koje su univerzalnije, a to su zdravstvena zaštita i socijalna zaštita. U ostale četiri oblasti veći je procenat novih korisnika nego onih koji su podršku dobijali i pre i posle odlaska u inostranstvo. Ova razlika je, opet očekivano, najveća u oblasti stanovanja jer je tu i napravljen najveći pomak. No, svejedno, činjenica da u ove četiri oblasti novi korisnici podrške čine više od pola onih koji su ikada tu podršku dobili govori da je mreža podrške povratnicima po sporazumu o readmisiji unapređena.

Pogledajmo na kraju i koje pružaoce podrške su ispitanici iz našeg uzorka prepoznali kao najvažnije u navedenim oblastima. Ovaj pregled je dat u tabeli 7.

Tabela 7. Prepoznati pružaoци podrške, po oblastima

Oblast podrške	Udeo ispitanika koji zna kome da se obrati za podršku	Glavni prepoznati pružaoци podrške
Pravna pomoć i pristup institucijama	37%	Lokalna administracija/besplatna pravna pomoć (46%), NVO (36%)
Unapređenje stanovanja	30%	Gradska uprava (40%), NVO (25%), mobilni tim/koordinator (15%)
Školovanje i obuke	51%	Škola (40%), NVO (22%), mobilni tim/koordinator/pedagoški asistent (24%)
Zapošljavanje i poslovanje	67%	Nac. služba za zapošljavanje (88%)
Zdravstvena zaštita i nega	66%	Bolnica, dom zdravlja (62%), zdrav. medijatorka/koordinator (13%)
Socijalna zaštita (uklj. novčanu)	78%	Centri za socijalni rad (88%)

Ovi podaci govore da ima još mnogo prostora za podizanje svesti povratnika o mogućnosti dobijanja podrške i informisanje o pružaoциma podrške i procedurama. Jedino u slučaju socijalne zaštite, pre svega dobijanja novčane pomoći, više od 2/3 ispitanika zna kome može da se obrati. Dve trećine ispitanika zna kome da se javi za podršku u oblasti zapošljavanja i u oblasti zdravstvene zaštite. U slučaju druge pomenute oblasti to je malo s obzirom na to da je pravo na osnovnu zdravstvenu zaštitu univerzalno. Što se tiče školovanja i obuka, moguće je da polovinu ispitanika iz uzorka ne interesuje dodatno obučavanje, ali što se tiče podrške u stanovanju, verovatno je neobaveštenost ozbiljan problem jer sigurno ima više od 30% domaćinstava koja imaju stambeni problem, a samo toliki procenat zna kome da se obrati u vezi sa stambenim problemom. Konačno, iako su pravna pomoć i pristup institucijama oblast u kojoj je porastao broj povratnika koji su dobili podršku, procenat informisanih o ovoj vrsti podrške je nesrazmerno mali u odnosu na potrebe za pribavljanjem različitih dokumenata i objašnjenjem administrativnih procedura.

W

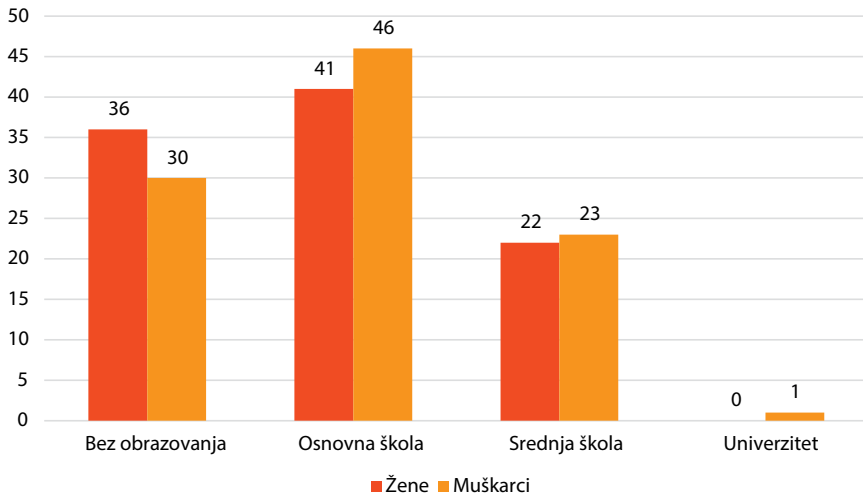
Rodna perspektiva povratka po sporazumu o readmisiji

U ovom delu izveštaja ćemo staviti fokus na položaj žena u procesu odlaska u zemlje EU i povratka po sporazumu o readmisiji. U prvom delu ćemo statistički analizirati razlike između muškaraca i žena u pogledu tendencije emigriranja, iskustva povratka po sporazumu o readmisiji, porodične situacije, kapaciteta za zapošljavanje i ekonomsko osnaživanje, iskustva sa programima podrške i diskriminacijom u lokalnoj zajednici. U drugom delu ćemo detaljnije opisati neke od ovih karakteristika na osnovu fokusiranih grupnih diskusija održanih sa povratnicama i suprugama/partnerkama povratnika koje su ostale u Srbiji dok su im muževi/partneri bili u emigraciji.

Povratnice po sporazumu o readmisiji – nalazi iz ankete povratnika/ca

Pre nego što prikazemo podatke iz ankete, ovde treba napraviti napomenu da se poduzorci muškaraca i žena malo razlikuju u regionalnoj distribuciji. Regioni Beograd i Vojvodina imaju približno jednak udeo u muškom i ženskom delu uzorka, ali je žena nešto više iz Šumadije i zapadne Srbije (32% u odnosu na 17% muškaraca), a muškaraca nešto više iz Južne i istočne Srbije (48% u odnosu na 36% žena). I žene i muškarci su osobe prosečne starosti oko 40 godina koje žive u domaćinstvima prosečne veličine oko 4 člana. Čak i što se tiče obrazovanja, nema statistički značajne razlike između dva poduzorka (grafikon 34).

Grafikon 34. Stepen obrazovanja povratnika i povratnica, u %

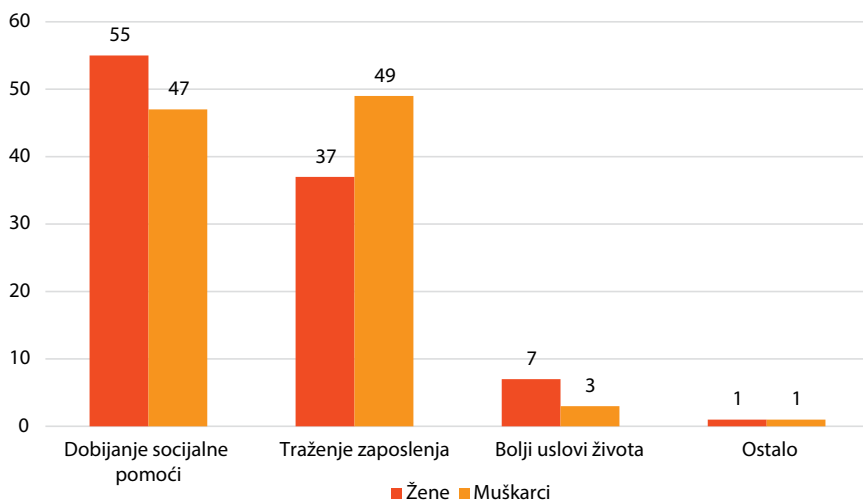
Odlazak i boravak u inostranstvu

U poslednjih dvadeset godina nešto češće se dešavalo da su žene samo jednom boravile u inostranstvu duže od 30 dana nego muškarci – njih 70% u odnosu na 60% muškaraca. Shodno tome, muškarci su češće boravili 2–3 puta – njih 33% u odnosu na 25% žena. Oko 68% muškaraca je boravak u inostranstvu ostvarilo u poslednje četiri godine, dok je kod žena taj udeo 61%. Kod muškaraca je nešto veći i udeo onih koji planiraju da ponovo otputuju u inostranstvo na duže od 30 dana, 43% u odnosu na 33% žena.

Tipična zemlja iz koje su se vratili po sporazumu o readmisiji je Nemačka, za 80% žena i 85% muškaraca. Na račun ove razlike žene su se nešto češće vraćale iz Austrije i Francuske, a muškarci iz Švedske. I muškarci i žene su se nešto češće vraćali dobrovoljno (oko 60%) nego što su deportovani. Što se razloga odlaska u inostranstvo tiče, žene su nešto češće navodile dobijanje socijalne pomoći i bolje uslove života, a muškarci traženje zaposlenja (grafikon 35).

Zanimljivo je da su muškarci i žene otprilike podjednako često pri poslednjem boravku u inostranstvu bili sami (19% i 17%, tim redom). Međutim, boravak sa decom, a bez supružnika/partnera bio je mnogo češći u slučaju žena (13%) nego u slučaju muškaraca (2%).

Grafikon 35. Razlozi odlaska u inostranstvo, u %

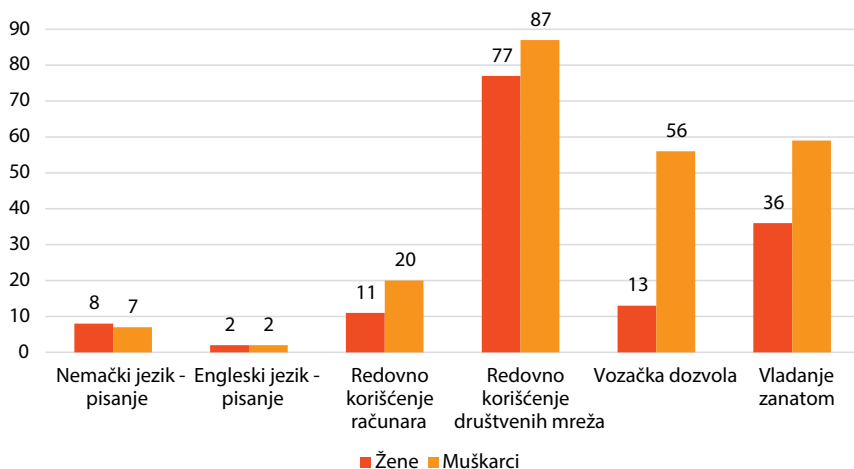

Što se tiče pomoći koju su dobili tokom boravka u inostranstvu (savetovanje, hrana, odeća, novac, putna karta itd.) muškarci i žene se gotovo nimalo ne razlikuju, tu su proporcije jednake onima koje su prikazane na nivou celog uzorka.

Kapacitet za ekonomsko osnaživanje

Već smo videli da muškarci i žene imaju otprilike istu obrazovnu strukturu, u kojoj dominira nizak stepen obrazovanja. Međutim, muškarci više raspolažu veštinama koje olakšavaju zapošljavanje ili dalje usavršavanje. Dok su u (ne)poznavanju stranih jezika jednaki sa ženama, oni češće koriste internet i društvene mreže, imaju vozačku dozvolu i vladaju nekim od zanata (grafikon 36).

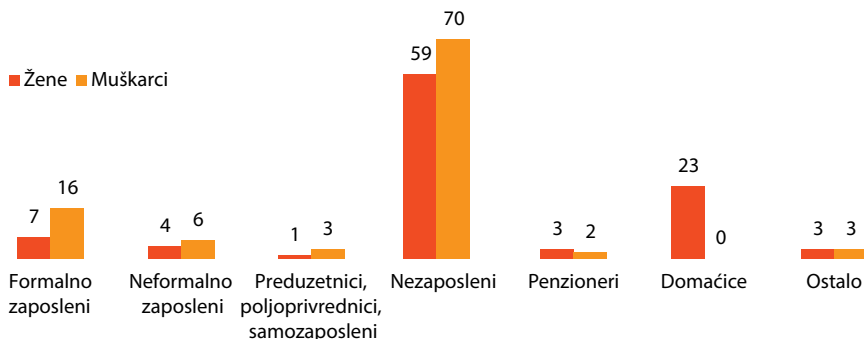
Grafikon 36. Vladanje dodatnim veštinama, u%

Kad su u pitanju zanatske veštine, od onih žena koje ih imaju većina vlada kuvarskim i pekarskim (52%) i ličnim uslugama (40%), dok su kod muškaraca to najčešće građevinske (50%) i bravarsko-mašinske (18%).

Loša obrazovna struktura i slabe veštine imaju implikacije i na njihov položaj na tržištu rada, ali žene u ovom pogledu ipak stoje lošije od muškaraca – one su znatno češće neaktivne u poređenju sa muškarcima (grafikon 37).

Grafikon 37. Status aktivnosti u sedmici pre anketiranja, u %

Što se tiče kvaliteta zaposlenosti, povratnice i povratnici su u sličnom položaju – dominiraju prekarni uslovi rada (povremena i sezonska zaposlenost, rad bez ugovora itd.).

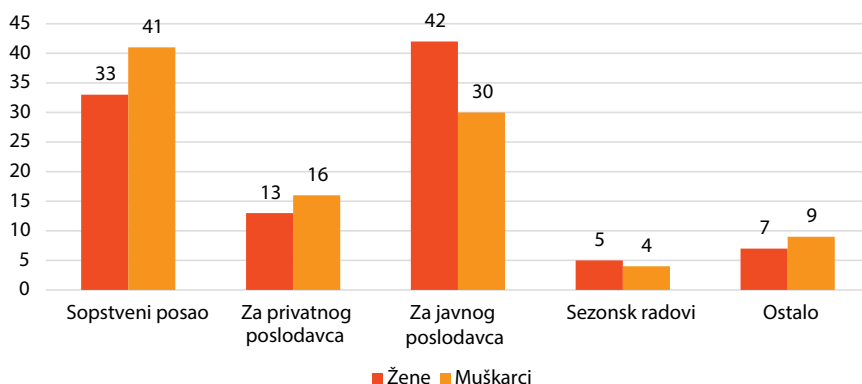
S druge strane, treba istaći da iskustvo emigracije nije dalo isti efekat na zapošljavanje muškaraca i žena. Trajno nezaposlenih tokom iskustva emigracije (pre, za vreme i nakon poslednjeg odlaska u inostranstvo na duže od 30 dana) je 72% među ženama i 61% među muškarcima. Dok su procenti neaktivnih i nezaposlenih bili slični kod žena i muškaraca pre odlaska u inostranstvo (87% kod žena i 81% kod muškaraca) i isti tokom boravka u inostranstvu (88%), nakon povratka muškarci su češće nalazili posao – kod njih je učešće neaktivnih i nezaposlenih opalo na 70%, a kod žena na 82%. Jedina prednost žena u ovom smislu je da su one češće pronalazile kvalitetnije poslove nego muškarci. Oko polovine žena su se zaposlile kao trgovkinje, tehničarke ili slično, dok je kod muškaraca taj udeo oko četvrtine.

Ne može se reći da je veća proaktivnost i zaposlenost muškaraca rezultat boljeg pristupa merama podrške. Žene i muškarci su u jednako malim procentima dobili neku vrstu pomoći u Srbiji pre odlaska u inostranstvo i jednako se kod obe grupe povećao ovaj procenat nakon povratka iz inostranstva. Kao što je istaknuto ranije, povećanje podrške je posebno vidljivo u oblasti obuka i oblasti stanovanja. Stoga značajan deo ovog jaza u proaktivnosti i zaposlenosti pripisujemo položaju žena u domaćinstvu, odnosno njihovoj opterećenosti kućnim obavezama i čuvanjem dece. Ovaj nalaz je potkrepljen podatkom da u anketi žene znatno ređe nego muškarci tvrde da je uzrok zbog kojeg deca uzrasta 3–14 godina ne pohađaju vrtić i školu to što treba da pomažu u kući ili da zarađuju za kuću. Dakle, nije volja

ovih žena da mala deca ostaju kod kuće, nego su to ili odluke muževa i patrijarhalni kulturni obrazac, ili nedostatak novca i nemogućnost da se kvalifikuju za vrtić.⁸

Kada govorimo o podršci u zapošljavanju, i žene i muškarci bi više voleli da budu samozaposleni ili da rade u javnom sektoru nego da rade za privatnog poslodavca, s tim što muškarci preferiraju samozaposlenost, a žene, verovatno zbog slabijih veština i više obaveza oko odgajanja dece, zaposlenost u javnom sektoru (grafikon 38).

Grafikon 38. Poželjni oblik zaposlenosti, u %

Društveni aktivizam i diskriminacija

Što se društvenog aktivizma tiče, žene su u jednakom procentu članice udruženja koja štite prava povratnika, Roma i sl. (21% u odnosu na 19% muškaraca). Međutim, muškarci su nešto skloniji da uzmu učešće u akcijama ovakvih udruženja, njih 56% u odnosu na 46% žena.

Jedan mogući važan razlog za ovoliku spremnost na društvenu akciju među anketiranim povratnicama i povratnicima je i diskriminacija u lokalnoj zajednici. Ovaj problem se neočekivano intenzivno pojavio u fokusiranim grupnim diskusijama, a u anketi su ga žene samo malo manje često isticale nego muškarci. Njih 33% je potvrdilo da se poslednju godinu dana neko van porodice prema njima odnosio sa ponižavanjem, dok je kod muškaraca taj broj 38%. Žene su ovakvo iskustvo najčešće doživele na javnom mestu (64%), u zdravstvenim ustanovama (56%), socijalnim ustanovama (47%), javnom prevozu (40%) i u prodavnicama i restoranima (39%).

8 Poznato je da se pri formiranju lista za upis dece u vrtić prednost daje zaposlenim roditeljima.

Položaj žena povratnica i supruga/partnerki povratnika – nalazi iz fokusiranih grupnih diskusija

Prilikom analize položaja domaćinstava u kojima žive žene koje su učestvovalе u kvalitativnoj komponenti istraživanja, treba imati u vidu to da se sva domaćinstva nalaze na teritoriji opštine Obrenovac, koja je tokom 2014. godine posebno bila pogođena poplavama koje su nanele veliku materijalnu štetu. Sve učesnice fokus grupne diskusije (FGD) žive u domaćinstvima koja su izložena izrazitoj materijalnoj deprivaciji. Neke od njih žive u nedovršenim i neuslovnim stambenim jedinicama koje su uglavnom nelegalizovane, dok druge žive kao podstanarke, u stalnom riziku od toga da ostanu bez krova nad glavom zbog nedostatka sredstava za plaćanje stanarine i komunalnih troškova. Posebno su ugrožene žene koje žive u seoskim sredinama jer nemaju elementarne uslove za život, kao što su pristup vodi i snabdevanju električnom energijom.

Nekoliko žena koje su učestvovalе u fokus grupnim diskusijama ima zaposlenje, ali prihodi koje ostvaruju su veoma niski. To su žene koje obavljaju neki posao ili neformalno rade na deponiji ili obavljaju poslove čišćenja drugih domaćinstava, prodaje na pijaci, a jedna žena se može svrstati u kategoriju pomažućih članova domaćinstva na gazdinstvu koje je u vlasništvu njenog supruga. Ostale ispitanice nemaju nikakvo zaposlenje i posvećene su isključivo kućnim poslovima i brizi o članovima domaćinstva. Nije zabeležen nijedan slučaj domaćinstva u kome samo žena ima neki posao, što znači da ukoliko u domaćinstvu radi samo jedan član, to je prvenstveno muškarac.

Za razliku od muškaraca, među kojima ima izuzetaka sa završenom srednjom školom, nijedna žena koja je učestvovalа u fokus grupnim diskusijama nema srednjoškolsko obrazovanje, već samo završenu ili nezavršenu osnovnu školu. Osim jedne ispitanice koja živi samo sa suprugom, sve ostale žive u višečlanim domaćinstvima. Dve učesnice FGD-a pripadaju kategoriji samohranih majki, a nekoliko njih živi u višeporodičnim domaćinstvima, koja imaju izuzetno veliki broj članova. Dok deo ispitanica pripada kategoriji izbeglih i raseljenih lica sa prostora Kosova i Metohije, ostale su udate za osobe koje pripadaju ovoj kategoriji.

Kao zemlje destinacije, učesnice FGD-a navode uglavnom Nemačku, a zatim i Švedsku i Francusku. Dužina boravka u inostranstvu bila je različita i kretala se u rasponu od dva meseca do sedam godina. Ispitanice koje su sa porodicama odlazile 2010. i 2011. godine duže su se zadržavale nego one koje su odlazile kasnije. Takođe, neke su bile samo u jednoj zemlji, dok su druge odlazile više puta i u više različitih zemalja.

Odluka da se ode u inostranstvo

Kao što se može pretpostaviti, izuzetno loš društveno-ekonomski položaj, dugotrajna izloženost siromaštvu i materijalnoj deprivaciji, a posebno nedostatak mogućnosti za pristojno zaposlenje, svakako predstavljaju ključni razlog za odlazak u inostranstvo. Učesnice FGD-a koje pripadaju kategoriji povratnica navode da su sa svojim porodicama morale da odu kako bi pokušali da obezbede bolje životne uslove. Dok je bilo onih koje su želele da trajnije ostanu u inostranstvu, deo ispitanica je imao nameru da prikupi sredstva kako bi se unapredio položaj domaćinstva po povratku u Srbiju, prvenstveno u pogledu rešavanja stambenog pitanja (dovršavanje postojećeg ili izgradnja novog stambenog objekta).

Mi smo otišli za Nemačku normalno, pošto ne možemo, nismo mogli ovde više, posla sve manje i manje, slabo. Kako da ti kažem, jednostavno nemaš od čega više, mi smo tražili pare, što kaže čovek, od mog oca, poslao, otišli smo za Nemačku sami.

Učesnica FGD-a, povratnica

Posle šest meseci moj ujak je došao kod mene da me vidi. Moji nisu hteli ni da dođu, nismo se ni čuli, uopšte ništa, kad je video uslove, da nemamo uslove kao što treba, on je rekao mom tati, moj tata je zvao, došao je moj ujak, uzeo me, odveo me kod mog tate, mene i mog supruga, objasnio mu situaciju kako je i šta je kod nas, moj tata mi je dao pare, otišli smo za Nemačku. Znači, u osmom mesecu trudnoće.

Učesnica FGD-a, povratnica

Interesantno je to da su, za razliku od ispitanica koje pripadaju kategoriji povratnica, muževi/partneri svih ispitanica koje nisu napuštale Srbiju odlazili u inostranstvo 2014. godine, neposredno nakon poplava, i zadržavali su se veoma kratko, od dva do četiri meseca. U jednom slučaju, postojao je plan da se i žena sa decom pridruži suprugu, međutim oni su vraćeni sa graničnog prelaza. Druge dve ispitanice koje nisu odlazile u inostranstvo navele su da o tome nisu ni razmišljale, upravo zbog toga što su znale da sa velikim brojem dece ne bi mogle da pređu granicu. U tim slučajevima se uopšte nije ni razmatrala mogućnost da samo žena privremeno ode u inostranstvo, podrazumevalo se da je suprug taj koji će otići.

Moj muž je otišao posle poplave, u Nemačku, počeo tamo nešto da radi, kad vidi nema ništa i vratio se. Dva meseca nije mogao ništa da nađe, došao je kući i tako.

Učesnica FGD-a, supruga/partnerka povratnika

A što je bio u azilu, tamo je bio, čekao nas, ja sam sastavila hiljadu, hiljadu i dvesta evra dug da bi ja otišla. Kada sam otišla, nisam mogla da pređem granicu, ja sam imala tih šestoro dece, oni su me odmah deportovali, ja nisam ni ušla u Nemačku nego samo do granice i kući. I te pare sam vratila.

Učesnica FGD-a, supruga/partnerka povratnika

Ja sam ih imala onda osmoro. Ja nikako granicu nisam mogla da pređem sa osmoro dece, zato što su na granici već znali gde idem. A to je neko morao s tobom da krene i da pođe jedan deo, pa da pođe drugi deo, po dvoje, troje dece mogao si da prođeš. A ja sa osmoro, nema šanse.

Učesnica FGD-a, supruga/partnerka povratnika

Važan nalaz jeste da su, pored teške materijalne situacije, kao razlog za odlazak iz zemlje navođeni i loši porodični odnosi, prvenstveno sa partnerovim roditeljima. Neke od učesnica FGD-a navele su da su one došle iz porodica koje su bile mnogo bolje situirane, ali da nisu naišle na prihvatanje od strane partnerove porodice, naročito svekrve. Jedna žena je čak navela da je trpela i fizičko nasilje od strane muževljeve majke. Nakon godina života u siromaštvu i lošim porodičnim odnosima, neke od žena su se sa svojim partnerima dogovorile da sa decom odu u inostranstvo kako bi mogli da se osamostale i postanu ekonomski nezavisni. One su uglavnom imale podršku svojih roditelja i drugih rođaka, koji su im pomogli da sakupe potrebna sredstva i odu. Nijedna žena nije navela da je imala problema prilikom pribavljanja pasoša, samostalno su uspele da pribave ova dokumenta kako za sebe, tako i za decu.

Živeli smo ovde šest meseci, pa smo otišli u Nemačku, jer smo imali probleme sa njegovim roditeljima, nismo imali gde da spavamo, svi u jedan, jedan boravak i jednu sobu su imali, tako da nisam mogla gde da spavam, nismo imali, bila je gužva. I uvek smo imali problema, i tako da smo onda odlučili da idemo u Nemačku, od 2013. odmah, i bili smo do 2017. u Nemačku. Troje dece sam tamo rodila, trudna sam se ovde vratila...

Učesnica FGD-a, povratnica

Vidim njegov otac pije, nema ništa od njega, rekoh što čekaš ti, ti si odrastao čovek, imaš četvoro dece, šta mi čekamo od njih. Mi moramo da budemo samostalni, ja više ne mogu da izdržim. Ja ne mogu više da trpim tvoje roditelje... njegov otac pijanica, pio je, ne znam, gadan čovek, meni više došlo do vrha, ako sam se ja upropastila, neću moje dete da mi se upropasti, svaki put strah, plaše se, pije, radi svašta...

Učesnica FGD-a, povratnica

Život u inostranstvu

Sve učesnice koje pripadaju kategoriji povratnica saglasne su da je život u zemlji destinacije daleko bolji od života kakav su prethodno imale, ali i od onog što ih je sačekalo po povratku u Srbiju. Iako se, prema izjavama ispitanica, može zaključiti da su uslovi smeštaja u zemljama u kojima su boravile bili različiti, oni su bili značajno bolji od uslova u kojima su živele. Adekvatan stambeni prostor, dovoljan broj kreveta, pristojni obroci i redovni prilivi novca su sve ono na šta žene koje su otišle u inostranstvo nisu bile naviknute. Neke od njih su se u inostranstvu prvi put susrele sa pojedinim uređajima za domaćinstvo, poput mašine za pranje veša.

Da, nikad nisam imala mašinu do 2010, dok nisam išla u Evropu, ja nisam znala da uključim mašinu. Iskreno da Vam kažem, i sve sam u ruku, petnaestoro, šesnaestoro ljudi, ti po jednu stvar da obučeš to su petnaest, a kamoli po dve.

Učesnica FGD-a, povratnica

Za sve ove godine, imam 46 godina, jednu godinu sam živela. Gde, i to u Nemačkoj. Ja sam se plašila da idem u Nemačkoj.

Učesnica FGD-a, povratnica

U jednu sobu, na primer, dve porodice. Eto, ja kao član porodice sam bila šest član porodice i dve sestre i brat su mi bili. Znači, tu su bile negde šest kreveti tamo, imaš kuhinju tamo kod njih da ideš da jedeš, imaš da piješ kafu i daju ti kao džeparac da imaš negde oko dvadeset pet, trideset evra.

Učesnica FGD-a, povratnica

Sve, od igle do lokomotive. U stan kad smo ušli, sve ima. I Dragan na to kaže, deco, ženo, ovo nam je kao da smo otišli na izlet. Možda dođu da nas isteraju, nemamo posle gde. I taj dinar što ga imate, morate da ga čuvate. Tako sam i uradila. To što sam dobijala, ja sam sakrila.

Učesnica FGD-a, povratnica

Posebno sam bila, bilo je tri sprata, imala sam dnevni boravak veliki i spavaću sobu, još jedna mala soba, kupatilo, još jedan kupatilo, kuhinju, šporet, frižider.

Učesnica FGD-a, povratnica

Tokom boravka u inostranstvu žene uglavnom nisu bile radno angažovane. Izuzetak je žena koja je kraće vreme radila neformalno kao pomoćna radnica u objektu u kome se prodavala brza hrana, a koja je prethodno, zajedno sa suprugom, pomagala drugim tražiocima azila iz Srbije, u okviru aktivnosti Crvenog krsta. Partneri žena koje su boravile u inostranstvu su u većem broju slučajeva neformalno radili, uglavnom poslove čišćenja, održavanja ili druge fizičke poslove, poput obavljanja selidbi.

Kao jednu od najvećih prednosti života u inostranstvu, žene navode bolje mogućnosti za obrazovanje dece. Deca su, brže nego odrasli, učila jezik zemlje u kojoj

su boravili, pa su neka od njih pomagala odraslima u kampovima u kojima su bili smešteni da se sporazumeju sa pružaocima podrške na koje su bili usmereni. Porodice koje su duže boravile u inostranstvu imale su mogućnost da njihova deca pohađaju lokalne škole. Neke od učesnica FGD-a ističu da su njihova deca imala izuzetna obrazovna postignuća, kao i da su bila uključena u različite vannastavne aktivnosti.

... i posle deca, hvala bogu, za mesec i po dana deca perfekt nemački. I ona mene, učiteljica zove, i kaže meni, sad šta me zove ova kad ne znam, ja plačem, nema ko da ti tumači. I Bosanka jedna mi tumači, Kostićka ja ne znam stvarno gde si odgajila ovu decu, ja ne mogu da shvatim, tako mi tvoje dete brzo naučilo nemački, ona sad meni je kao domaći, ona tumači, moje dete od sedam godine tumači za nekog ko je Rom i ne može da, da razume i ona tumači.

Učesnica FGD-a, povratnica

Deca su školu zavoleli sačuvaj bože, zato što su deca, kod nas je škola mnogo drugačija nego tamo. Moje dete je na primer ovde bila peti-šesti razred, tamo je već išla u osmi, deveti... jer oni, tamo te gledaju kao po znanju.

Učesnica FGD-a, povratnica

Jedna od učesnica FGD-a navela je da je i ona sama imala aspiraciju da se obrazuje i da stekne kvalifikacije kako bi mogla da radi kao babica, ali je morala da se relativno brzo vrati u Srbiju i sada je od takve namere odustala, verujući da u Srbiji za tako nešto ne može da dobije priliku.

Da sam ostala u Švedsku, verujte mi da sam i ja mogla tamo da završim bilo koju srednju školu. Možda i fakultet. To mi je bio i plan, ja sam htela da budem babica, da radim na ginekologiji. To je moja želja bila, da sam ostala u Švedsku. Da sam ostala u Švedsku, deca bi mi možda završila velike škole, pogotovu stariji, mnogo je bio bistar, a ovde ne možeš ništa.

Učesnica FGD-a, povratnica

Život po povratku u Srbiju

Na osnovu izjava učesnica FGD-a može se zaključiti da se, po povratku u Srbiju, život uglavnom nije drastično promenio u odnosu na period pre odlaska u inostranstvo. Dok deo ispitanica navodi da su uslovi života postali još lošiji, ispitanice koje su u inostranstvu nešto duže boravile navode da su zajedno sa partnerima uspele da uštede određenu svotu novca i da ulože pretežno u gradnju ili sređivanje postojećih stambenih jedinica. Međutim, novac sa kojim su se vratili nije bio dovoljan, pa su stambeni objekti u kojima žive i dalje nedovršeni (na primer nemaju krov, prozore itd).

Ja ovde živim i platim sto pedeset evra mesečno i sto evra mesečno komunalije, to je dvesta pedeset evra, a imam, ja sam gradila kuću moju, koju sam ja zaradila pare u Nemačku, kupila sam i plac, i počela sam i da gradim, i malo su mi pomogli ove što sam se ja povratila, ali sad ostala sam na pola da nemam ni prozore, ni vrata, ni kupatilo sređeno.

Učesnica FGD-a, povratnica

Ja sam nešto ono za svoju decu, ono dole u prizemlju gde sam živela, to sam sredila, koliko-toliko. Pošto sam ja bila deportovana, rekla sam ti da su mi oni rekli da se potpišem, a da ja čak nisam uspela ni svoje stvari da pokupim. Ja sam čak tamo kupovala nešto da bih donela kući, da imam na primer gde da legnem, da imam čašu, da imam šolju, razumete? Šerpu, da. I mi kad smo išli to mi je sve ostalo.

Učesnica FGD-a, povratnica

Mi smo danas danju bez struje i danas danju bez vode i danas danju bez puta. Ako radimo, mi ćemo da imamo.

Učesnica FGD-a, povratnica

Žene koje nisu odlazile u inostranstvo navode da su njihovi muževi suviše kratko boravili u drugoj zemlji da bi uspeali da zarade novac i da od njih nisu imali nikakve finansijske prilive. Reč je o ženama koje rade na deponiji i žive van gradskog jezgra, te je njihov položaj u periodu odsustva supruga samo dodatno pogoršan.

Bilo je još teže...Mislim, nisi sa decom, nisi ni da ga vaspitavaš... pa bilo je to ručno da pereš, da radiš.

Učesnica FGD-a, supruga/partnerka povratnika

Još na sunđeru spavamo, nemam gde. U jednu sobu. Postavljam sofru, normalnu sofru, onu okruglu, stavljam svakome tanjir, jedemo, podignem, pa očistim, usisavam ili očistim sa metlom, donesemo sunđer, prostiremo, spavamo. Opet ujutru ustaneš, prostireš...

Učesnica FGD-a, supruga/partnerka povratnika

Kada je u pitanju položaj žene u porodici i domaćinstvu, boravak u inostranstvu nije ni na koji način uticao na to da se ukorenjeni patrijarhalni obrasci promene. Žene su te koje obavljaju sve kućne poslove i vode brigu o zavisnim članovima domaćinstva (deci, starijim ili bolesnim osobama). U romskim domaćinstvima koja su višegeneracijska, najveći teret je na snajama, od kojih se očekuje da vode brigu o celokupnom domaćinstvu, uključujući, na primer, pripremanje hrane, čišćenje ili ručno pranje veša za veliki broj članova domaćinstva. Na osnovu izjava ispitanica, stiče se utisak da one, iako svesne težine posla i odgovornosti koja je na njima, svoju ulogu u domaćinstvu prihvataju kao nešto što se ne dovodi u pitanje. Pojedine ističu da imaju pomoć svekrve, ali druge navode da takvu vrstu podrške nikada nisu dobile. Treba imati u vidu to da pojedine učesnice FGD-a, pored brige

o domaćinstvu, imaju i neku vrstu neformalnog zaposlenja, te da su samim tim višestruko opterećene. Ukoliko se dete razboli, majka je ta koja ne odlazi na posao, već ostaje kod kuće i vodi brigu o njemu, a ne otac.

Pa obično je kod nas sve, snajka sve radi. Kao sluškinja.

Učesnica FGD-a, povratnica

Kao ilustracija zavisnog položaja žene u domaćinstvu, može se uzeti slučaj jedne od ispitanica, koju je, nakon što su se zajedno vratili iz inostranstva, muž napustio i otišao u Rumuniju kako bi se venčao sa drugom ženom i dobio mogućnost da dugotrajno ostane u EU. Ona je morala da ostane sa decom kod svekra i svekrve jer nije prihvatljivo da se vrati svojim roditeljima.

Znači, otišao čovek, i nema ga. Da l' je otišao negde dalje s njom, u neku drugu državu, ja stvarno ne znam gde se nalazi. Al' ja sam ostala s njegovim ocem i majkom, nemam gde, majka mi je udovica, imam jednog brata... I gde bi ja sad, jel' bi mogla mene moja majka sa penzijom od dvanaest hiljada dinara da izdržava mene i moju decu, četvoro dece. To su deca, to je njihova krv, oni treba da ih izdržavaju, ne moja majka, jel' tako?

Učesnica FGD-a, povratnica

Ekonomska zavisnost uslovljena nedostatkom zaposlenja je ono što je za veći deo žena koje su učestvovala u FGD-u posebno veliki problem. Čak i kada partner ima zaposlenje, prihodi nisu dovoljni za pristojan život. Skoro nijedna ispitanica nije dobila socijalnu pomoć, dok je nekoliko žena koje su učestvovala u FGD-u navelo da su dobijale dečji dodatak i da je to i danas jedan od ključnih izvora prihoda domaćinstva.

Povratak u Srbiju nije bio težak samo za odrasle već i za decu, posebno onu koja su bila školskog uzrasta. Neke od učesnica FGD-a govorile su o tome koliko je za decu koja su se u inostranstvu dobro integrisala bilo teško da se vrate u školu u Srbiji. Pojedine ispitanice navode da su deca imala problema prvenstveno zbog nedovoljnog poznavanja srpskog jezika, iako su nemački jezik tečno govorila. Sin jedne ispitanice je, po povratku u Srbiju, morao ponovo da upiše prvi razred osnovne škole, iako je u Nemačkoj bio u višim razredima i, kao i njena druga deca, imao odličan uspeh u školi.

Moja deca, hvala bogu, sve znaju nemački, i još dan-danas pričaju nemački, oba četvoro. Znači kod mene ne priča se romski, više se priča nemački nego romski ili srpski. I zato u školi imam nekako malo problema zbog oni što ne mogu čisto da pričaju srpski.

Učesnica FGD-a, povratnica

Izloženost diskriminaciji

Kao i u slučaju muškaraca koji su učestvovali u FGD-u, jedna od tema o kojoj su žene posebno govorile jeste iskustvo diskriminacije u Srbiji. Osim jedne žene koja je izričito navela da do sada nije imala iskustvo bilo kakve diskriminacije, sve druge učesnice FGD-a davale su brojne primere izloženosti diskriminaciji u različitim kontekstima – u institucionalnom okruženju, u zajednici, u porodici. Na osnovu izjava ispitanica čini se da se diskriminacija tokom vremena ne smanjuje već povećava i da su nove generacije još izloženije različitim vidovima diskriminacije.

Kada je u pitanju diskriminacija od strane institucija, više učesnica FGD-a istaklo je da smatra da su diskriminisane u pogledu ostvarivanja prava na socijalnu pomoć i dečji dodatak. Gotovo da nijedna žena obuhvaćena kvalitativnom komponentom istraživanja ne prima socijalnu pomoć, iako, prema njihovim svedočenjima, imaju prava da je dobiju. Pojedine žene istakle su da je pristup socijalnoj pomoći posebno težak u Obrenovcu, jer su na nekim drugim mestima na kojima su privremeno živеле (u Zemunu, Nišu), ovu vrstu pomoći dobijale. Neke od učesnica FGD-a navode da su im, kada su želele da se prijave za socijalnu pomoć, predstavnici lokalnih nadležnih institucija govorili da bi im u tom slučaju deca bila svrstana u ugroženu kategoriju i automatski oduzeta.

Jedna učesnica FGD-a istakla je da su njenoj samohranom ćerki narušena prava jer je prilikom prijave za dečji dodatak odbijena zbog toga što ne zna ime oca deteta.

Socijalno nisam tražila nikad u životu, jednom sam probala, gde su mi rekli da će da mi oduzmu decu, pošto su išli u školi da se raspitaju, i ovaj, kad su otišli u školi oni su me zvali na razgovor, i ja sam došla sa sinom, moj sin je tad imao, pa da Vas ne slažem, možda osam godina, sedam-osam, tako nešto, i kaže, jel' nije žalosno, mi smo bili u školi i raspitali se, jel' nije žalosno da Vam oduzmemo decu, deca su Vam mnogo pametna, inteligentna, čista. Ako Vi tako smatrate, kaže, mi Vama ako damo socijalno, Vi automatski su deca ugrožena, mi treba da ih uzmemo i da ih damo u hraniteljsku porodicu.

Učesnica FGD-a, povratnica

Kad ideš u opštinu i daš da si raseljeno lice, imamo te prijave boravka na svake dve godine u policiju, a ti nemaš pravo na ovu pomoć, nemaš pravo na ovo. Doviđenja. Što da pravim problem? To je jedna vrsta diskriminacije. Ne što smo Romi, ja sam pravoslavna, ne krijem ja od toga, jeste da sam Romkinja, pričam kući romski, ne može to meni niko da zabrani, to je moj maternji jezik. Ali, krivo mi je zašto nas tako manipulišu. Zbog čega?

Učesnica FGD-a, povratnica

Diskriminacija u zdravstvenim ustanovama takođe je navedena kao jedan od problema sa kojima se pripadnici romske zajednice suočavaju. Jedna ispitanica navodi da, iako se ona ređe suočava sa diskriminacijom zbog toga što je svetlije puti

i kose, često je svedok slučajeva diskriminacije Romkinja, a jedan od upečatljivih upravo se dogodio u domu zdravlja.

Dolazi jedna žena, Ciganka sa sinom, bilo je letnji raspust, kao danas se sećam. Dete plače od bolova, znači zub kad te boli to je nešto najgore. Kuca, pita, niko ništa. Rekli su joj, jedna sestra joj je rekla kaže, idite tamo gde Vam se dete lečilo u tu školu, u koju školu ide. Kaže, bila sam, kaže niko ne radi, kaže, letnji raspust, godišnji odmor, svi su me poslali ovde. Ne možemo mi Vama ništa. A ja sedim, a sedim u čekaonici i slušam ih šta pričaju. Ono dete plača, a meni, ja kad vidim neko dete da plače kao da moje dete plače. Ja njoj na ciganski kažem, kažem budi uporna sedi, ako treba idi kod direktora Doma zdravlja, idi i žali se, imaš pravo. Ona žena stala i gleda me. Kaže jesi ti Ciganka? Kažem, pa jel' vidiš da sam Ciganka, pričam ciganski s tobom. Jao ja nikad ne bih rekla...

Učesnica FGD-a, povratnica

Nekoliko žena koje su učestvovala u FGD-u govorilo je o tome da se njihova deca često suočavaju sa diskriminacijom u školi, ne samo od strane drugih učenika već i od strane učitelja i nastavnika. Kao jedan od razloga za to navode nedovoljno poznavanje srpskog jezika, zbog čega se, prema izjavama nekih ispitanica, njihova deca upućuju u škole za decu sa smetnjama u razvoju. Ispitanice koje žive u naseljima koja su izvan grada navode kao još jedan osnov po kome se deca diskriminišu to što se zahteva da deca u školu dođu potpuno čiste odeće i obuće, što, imajući u vidu neasfaltirane puteve i uslove u kojima žive, nije moguće kada su loši vremenski uslovi.

Nemamo vodu, nemamo struju, nemamo kanalizaciju, nemamo put. Deca kaljava. Jednom prilikom, ne sad, pošto je meni sad to mlađe dete, ja imam sina od 32 godine, a imam sina i od 13 godina i jednom prilikom otišao u školu, nije mu bila mnogo kaljava patika, nije mnogo i učiteljica ga je vratila. Vratila ga, da. A nije bilo mnogo. Stvarno nije bilo... Ja sada moram svoje dete da, on krene u jedne patike, onda prezuva tu patiku, da bi prošao tu ulicu, da bi otišao u školu.

Učesnica FGD-a, supruga/partnerka povratnika

Mesec dana sam platila kaznu i onda uzmem svoje dete, pravo u Opštinu, žalim se, jedva sam uradila dokumentaciju zdravo dete da praviš ti ometeno u razvoju. Da l' bi ti ko roditelj svojem detetu uradila? Stavi ruku na srce, realna budi. Dete mi završilo sve sa peticom ometene u razvoju školu, a što kad je mogao u „Posavski partizani“ u Obrenovcu da bude za primer... Mogao je da uči i piše. Morala sam zbog govora, zbog romskog. Što pričamo romski, a on srpski nije znao... I onda ja ga teram tamo ovde u Specijalnu školu za ometene u razvoju...

Učesnica FGD-a, supruga/partnerka povratnika

Ove učesnice FGD-a smatraju da je upravo diskriminacija razlog i za to što u njihovim naseljima, ulice u kojima žive pretežno Romi nisu asfaltirane, dok su, kako one kažu, „srpske ulice“ pokrivene asfaltom. Obećanja da će se put asfaltirati jedino dobijaju tokom predizborne kampanje, ali se posle izbora ništa ne promeni.

Ima samo jedna ulica odvoja, mi smo dole Romi, tu gde sad živimo nas tri, to je kaos gde mi živimo, maltene to je deponija. To je deponija. Mi, znači, maltene pola nas mi prođemo samo jednu ulicu, to su srpske ulice, to je asfalt, nama je sto metara voda od nas... Nema toliko do srpskih kuća, gradsku vodu, a kod nas Roma nisu hteli da pređu, da nam daju gradsku vodu.

Učesnica FGD-a, supruga/partnerka povratnika

Ja sam tamo 20 godina. Samo kad je glasanje, donesu ti paketić, što stane u kocku hrane i kaže, e, čim prođu izbori, prvo bilo do izbora, biće sve završeno. E kad prođu izbori, onda kaže, e, čim prođu izbori treći dan dolazi vam kamion, asfalt se radi.

Učesnica FGD-a, supruga/partnerka povratnika

Učesnice fokus grupe diskusije smatraju da su one i članovi njihovih porodica izložene i diskriminaciji u široj zajednici u kojoj žive. Lokalno stanovništvo ih, prema njihovom mišljenju, vidi kao drugačije i nisu retke situacije da, na primer, prilikom kupovine u prodavnicama budu pod posebnim nadzorom zaposlenih. Takođe, ispitanice navode da ih drugi često posmatraju kao ljude koji nemaju razvijenu radnu etiku, već samo žele da žive na osnovu državnih davanja, što, prema izjavama učesnica FGD-a, nikako ne odgovara realnosti. Pored toga, deo ispitanica smatra da su dodatno diskriminisane zbog toga što, pored toga što su Romkinje, pripadaju i kategoriji izbeglih i raseljenih lica sa Kosova i Metohije.

Kad uđeš u prodavnicu sa decom, idu za tobom kao da ćeš da kradeš. Gde mene to stvarno pogađa kao čoveka. Ja sam lično svoju decu vaspitala kad odem u radnju oni tačno znaju kad imam koliko para i šta mogu, i oni nikad nisu pipali ništa. Nego ja kad im kažem, sine možete da uzmete nešto, oni uzmu po jednu krem bananu. Mislim kod mene u selo da dođete da se raspitate kakvi smo mi kao porodica, veruj mi da većina ljudi hoće da zaplače... Ali znate šta, zbog nekolicine, ima stvarno... E zbog njih, tako nas i predstavljaju. Putem medija, putem televizije, interneta isto. I onda misle da su svi Cigani, ne Romi, Cigani, kaži slobodno Ciganka, ja se ne stidim.

Učesnica FGD-a, povratnica

Čiča, seljak sedi tu, čovek ima belu kosu i na jednu stranu ima dlaka onako kao da raste, crna ostala, ona viče, mi se pravimo kao da ne znamo šta su vaške, a ona kaže, vidiš vaška, pa prska dedu sa sprej. Pa su uvatili redom, pa onda su nas razdvajali... Cigani su dolazili da jedu posebno, a seljaci posebno.

Učesnica FGD-a, supruga/partnerka povratnika
(opis situacije tokom poplava)

Međutim, za razliku od muškaraca koji su diskriminaciju iskusili uglavnom u javnoj sferi, za žene je specifično to što diskriminacija ne prestaje ni u porodici. Neke od učesnica FGD-a muslimanske veroispovesti su se, prilikom udaje za muškarce pravoslavne veroispovesti, suočavale sa odbacivanjem, različitim uvredama, pa i nasiljem od strane muževljeve porodice. U pojedinim slučajevima, ni ženina porodica nije podržavala mešoviti brak, ali se, na osnovu izjava, čini da je netrpeljivost prema zetu pravoslavne veroispovesti bila znatno manja nego netrpeljivost prema snaji muslimanske veroispovesti. U nekoliko slučajeva, žena je, po rođenju deteta, menjala veroispovest, odnosno postajala pravoslavka, kako bi deca mogla da budu krštena. Ipak, ni promena vere nije bila dovoljna da žena bude u potpunosti prihvaćena u novoj porodici.

Pa ja sam se udala, ovako, ja sam se udala u šesnaest godina. Normalno živeli smo u zajednici, i pošto sam ja sa Kosova, oni su odavde, njegova majka je mene nazivala Šiptarkom... I dan danas ona nije za taj brak. Znači, ona je njemu nalazila i žene, da se ženi, strašno, ali međutim, to ti kažem, kad je ljubav realna, iskrena, ne može...

Učesnica FGD-a, povratnica

Ja sam pravoslavna, ali udala sam se za muslimana. Ali, hvala bogu, na takav način nisam imala probleme. Imala sam neke druge, znači, ali ne ovakve, zbog vere...to je jedan isti misao bre imamo...

Učesnica FGD-a, povratnica

A mi, na primer, ja sam bila muslimanske vere, udala sam se za pravoslavca. Kad sam rodila prvu ćerku... taj pop koji je trebao da krsti, pošto tako to treba, da se uvede dete u veru, ja nisam bila krštena i pop kaže – ja ne mogu da krstim dete, dok ne krsti majku. I sad, ja normalno, ajde, otkud zna... Kad je trebalo da se krsti ćerka, ja sam zvala tatu i mamu i pitam, tata šta da radim, moram da se krstim i ja, da bi se krstila Željana. On kaže – sine, ako, ti živiš s njim, ako ti osećaš da tako treba ti tako radi.

Učesnica FGD-a, povratnica

Za razliku od višestruke diskriminacije kojoj su učesnice FGD-a izložene u Srbiji, one koje su boravile u inostranstvu navode da u zemljama u kojima su bile nisu imale nijedno neprijatno iskustvo prilikom kontakta sa domicilnim stanovništvom. Naprotiv, dobijale su podršku kakvu ranije nisu imale. Prema izjavama ispitanica, uvrede na nacionalnoj osnovi su neprihvatljive u zemljama u kojima su boravile. Sve sem jedne ispitanice, kojoj se boravak u nepoznatom okruženju nije dopao zbog nepoznavanja jezika i nemogućnosti da stekne prijatelje, navele su da su osećale da su njihove porodice, a naročito deca, potpuno prihvaćene u novom okruženju. Izolovan je slučaj jedne ispitanice koja je navela da su ona i njen suprug tokom boravka u kampu u Švedskoj bili izloženi uvredama na nacionalnoj osnovi od strane muškarca albanske nacionalne pripadnosti, koji je boravio u istom kampu. To je jedina situacija u kojoj su se, kako ispitanica navodi, plašili za bezbednost sebe i svoje dece.

A u Evropu kad smo išli... mene nikad nije niko nazvao Ciganka nego gospođo.

Učesnica FGD-a, povratnica

E to je ta razlika. Evropa i Srbija. Zato što ne razlikuju ljude. Za njih su svi isti, svi su isti...

Učesnica FGD-a, povratnica

I ljudi koji su pričali s nama su čuli da smo mi s Kosova, mislim muž je s Kosova, i onda je ovaj jedan Šiptar, mlađi... Počeo da nas vređa na nacionalnoj osnovi, počeo da se sili, znači silu da... e tu je, tu su bili mojih pet minuta. Da sam ja tu rekla odmah kako stvari stoje, ja bih možda i dan-danas bila tamo. Ali, znaš ono, ne znaš nikog, plašiš se. Mi smo ušli u soba, ako mi veruješ, ušli smo u našu sobu, zaključali se, stavili stolicu jednu na vrata, znači tu noć ja i muž nismo spavali celu noć od straha od tog Šiptara. Ujutro smo dobili transfer, odveli su nas u drugi kamp.

Učesnica FGD-a, povratnica

Opšte fizičko i mentalno zdravlje

Neke od učesnica FGD-a navodile su da je njima i pojedinim članovima njihovih porodica, opšte fizičko, pa i mentalno, zdravlje narušeno. Zbog uslova u kojima žive i izloženosti stalnoj neizvesnosti i stresnim situacijama, jedna od ispitanica imala je blaži moždani udar i trenutno je pod ozbiljnom terapijom. U lošoj zdravstvenoj situaciji nalazi se i suprug druge ispitanice, koji ima visok pritisak, aritmiju i pije lekove za smirenje.

Previše smo patili, više od ratišta i sad psihički mi muž, pije te lekove... to je baš jedna vrsta droge, psiholog mu tako rekao. Da ti kažem, srce počelo, aritmija...

Učesnica FGD-a, supruga/partnerka povratnika

I sad još sam u bolnicu, više sam u bolnicama nego kući, više sam bolesna, nemam dovoljno lekove, nemam socijalno... Imam kuću, ali nije, ko da nije ta kuća. Propala skroz. Pošto sam bila ja bolesna, sad živim kao pod kiriju. Gde nađem, po dva, tri meseca, izađem...

Učesnica FGD-a, supruga/partnerka povratnika

Posebno je zabrinjavajući slučaj ćerke jedne od ispitanica, na koju su poplave koje su ih zadesile 2014. godine ostavile veliku traumu. Od tada se ponašanje deteta promenilo, prestala je da se druži sa vršnjacima i ponašanje joj je veoma promenljivo. Ispitanica navodi da u pojedinim situacijama, kada ne zna šta da preduzme, ona pribegne i fizičkom nasilju kako bi smirila ćerku. Iako je o tome razmišljala, nikada nije potražila pomoć stručnih lica, što samo govori o tome koliko je važno podizati svest o značaju mentalnog zdravlja i nastojati da se pruži podrška i onima koji su posebno ugroženi i koji nisu u mogućnosti da priušte takav vid podrške.

... Ostala joj trauma od poplave... Sad, i do dan-danas. Ne izlazi nigde, kući, ne znam to dete kako je. Poneki dan ju dođe da plače, plače, plače, pa iz besa svašta mi kaže. Nije mi dala da je vodim kod psihologa, da l' da je ne vodim, realno ti kažem. Nisam ni ovako s njom, ni onako. Ja samo moram da ćutim, a kad mi pukne film, ja je udarim. Ne mogu više, znaš kad ti prekupi, tvojih pet minuta, crno ti izađe, moraš od sveta trpiš.

Učesnica FGD-a, supruga/partnerka povratnika

Perspektive za buduće generacije

Imajući u vidu sve prethodno predstavljene nalaze, postavlja se pitanje kakvi su izgledi za buduće generacije, posebno za mlade Romkinje koje se nalaze u posebno nepovoljnoj situaciji. Neke ispitanice ističu značaj obrazovanja i sticanja pristojnog posla kao važne kanale pokretljivosti i poboljšanja položaja njihove dece. Jedna ispitanica govori o tome kako podstiče svoju decu, a naročito sina da što pre završi školu, nađe posao, odseli se i osnuje sopstvenu porodicu, kako on i njegova buduća žena ne bi morali da iskuse sve ono što su ona i njen suprug morali, prvenstveno u pogledu ekonomske zavisnosti od muževljevih roditelja.

Znate šta ja kažem sad mojim sinovima – ja kažem ako si sposoban za posao, nemaš srednju školu, zaposli se... Zaposlio se, kažem, budi sad uporan da dobiješ za stalno. Čim imaš za stalno, rekoh, posao, nađi neku devojkicu, šta tebi odgovara, jesi sposoban, molim, nađi stan, digni kredit, stambeni, šta god, samo rekoh, odvoji se, budi samostalan, zato što neću da ta žena živi ono što sam ja živela. I ovom mlađem sinu isto tako kažem.

Učesnica FGD-a, povratnica

Kada je reč o ženskoj deci, čini se da su njihovi izgledi za svetliju budućnost nešto manji. Postoje određeni izuzeci, poput ćerki dve ispitanice koje su pohađale programe za sticanje kvalifikacija za obavljanje poslova frizerke i kozmetičarke, sprovedenih od strane organizacije Help. S druge strane, jedna od ispitanica navela je da je, uprkos dobrim postignućima svoje ćerke i preporukama nastavnika da nastavi obrazovanje i upiše fakultet, ona rešila da je povuče iz srednje škole. Naime, ova ispitanica je zabrinuta za bezbednost svoje ćerke u školi i zbog mogućnosti da bude izložena seksualnom nasilju ili da zatrudni, čime bi, kako ona kaže, „ukaljala obraz“ porodice. Kod kuće takvog rizika nema, tako da je, prema mišljenju učesnice FGD-a, sigurnije da ćerka tu ostane dok se ne uda i ne osnuje sopstvenu porodicu. Na taj način se ukida mogućnost izlaska iz kruga siromaštva i unapređenja položaja sticanjem višeg nivoa obrazovanja i adekvatnih kvalifikacija.

Donela mi fajler da idu fakultet, podržava ju nastavnik iz osnovne škole. Podržavaju je iz grupe ovde što uče preko škole, što su pravile neku grupu u Dom kulture da deca učestvuju... Ima tu pet škola, treba ti 80 hiljada dinara svake godine, ja nemam odakle... nisu ni ovde u Poljoprivrednoj školi deca dobri, jer ovi sa Kolonije odavde kad idu sa njih, samo ćerka može, ne daj bože, samo da bude ili silovana ili da pravi neki problem. Ja onda ću da izludim, bolje moje dete da sedi kod mene... realno ti kažem. Što ću ja da ukaljam svoj obraz...

Učesnica FGD-a, supruga/partnerka povratnika

Konačno, važno je napomenuti da, prema izjavama pojedinih ispitanica, čak i kada imaju visoke kvalifikacije, diskriminacija prilikom zapošljavanja posebno utiče na to da mladi, a naročito devojke iz romskih porodica ne dobiju priliku da rade posao za koji su se školovali, čak ni kada za njihovom strukom postoji visoka potražnja.

Pošto traže za Rome škole i sve to, evo moja ćerka je završila jednu srednju školu, ima diplomu. Sad ide drugu privatnu. Kad ide da radi kao Ciganka, po boji kože nema posla. A završila je tu struku. Znači sad, na ovo vreme, gde vlada korona, svuda je potrebno farmaceutski tehničar, moje dete ne može da radi. Samo zato, tako je. Ja sam prinuđena da platim privatno, da završi medicinu, samo da bi otišla za Nemačku ili bilo gde, da ne živi ovde.

Učesnica FGD-a, povratnica

V

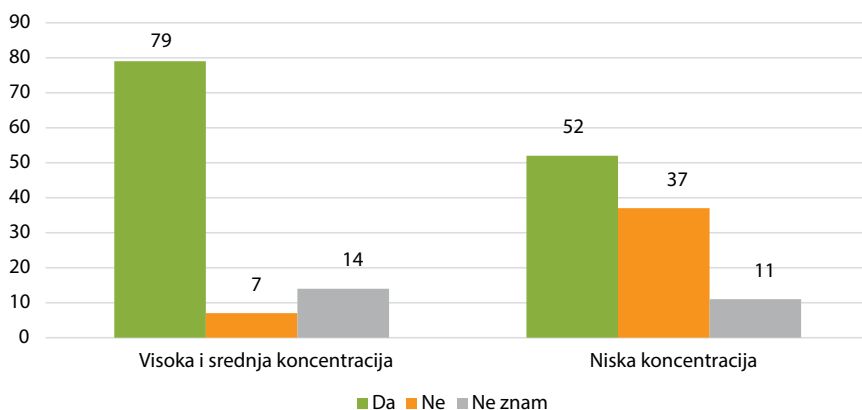
Rezultati istraživanja lokalnih aktera

Percepcija povratnika

Uzorak su izabrane opštine koje su u periodu 2017–2020. imale povratnike po sporazumu o readmisiji zvanično registrovane od strane KIRS-a. Međutim, od 72 opštine koliko je predstavljeno u uzorku, tokom 2020. godine u 27 nije bilo zvanično registrovanih povratnika, a u 12 ih je bilo vrlo malo (1–2). Ako su i raniji brojevi povratnika bili mali, može se očekivati da će problem njihove integracije biti nevidljiv u datoj opštini. Na pitanje: „**Da li u vašoj opštini/gradu postoje povratnici po sporazumu o readmisiji?**“, 64% ispitanika je odgovorilo potvrdno, 24% odrično, a 12% je reklo da ne zna.

Ovakva distribucija odgovora odgovara realnom stanju jer su odrično znatno češće odgovarali ispitanici iz opština sa niskom koncentracijom povratnika.

Grafikon 39. Percepcija postojanja povratnika u opštini/gradu, prema koncentraciji povratnika po zvaničnoj evidenciji, u %

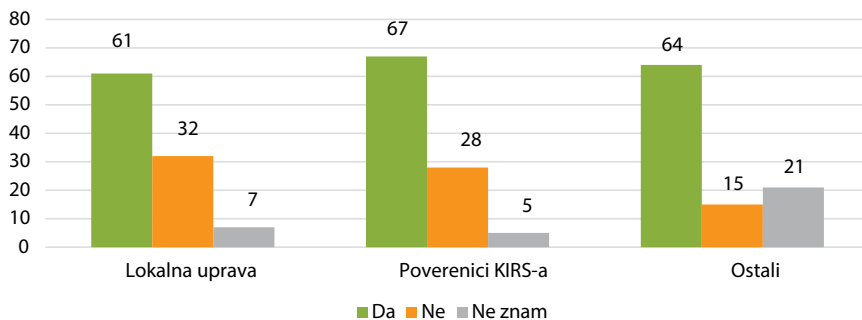
Za pohvalu je ako i u opštinama sa niskom koncentracijom povratnika relevantni akteri znaju da oni postoje, ali je zabrinjavajuće da u opštinama sa srednjom i visokom koncentracijom povratnika 7% aktera tvrdi da oni ne postoje u njihovoj opštini. Reč je o pet opština u ovom uzorku, a dve od njih imaju visoku koncentraciju – Zemun i Požarevac. U oba ova slučaja to su osobe iz opštinske uprave. Ipak, generalno

možemo reći da stanje odgovara realnosti, **te da treba pojačati protok informacija u opštinama gde je koncentracija povratnika niska.**

Kada se gleda u odnosu na tip lokalnog aktera, nema statistički značajne razlike u pogledu percepcije postojanja povratnika.

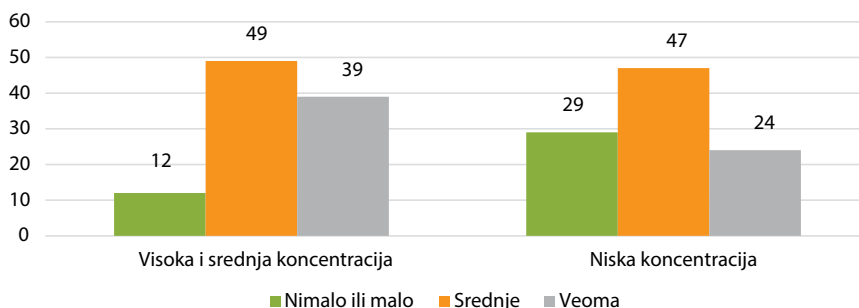
Grafikon 40. Percepcija postojanja povratnika u opštini/gradu, prema tipu lokalnog aktera, u %

U ovom aspektu percepcije postoji problem da u četiri grada/opštine u kojima godinama postoje povratnici po sporazumu o readmisiji, a čak i u 2020. godini ih je zvanično bilo više od jednog, poverenici KIRS-a tvrde da ih nema u njihovom gradu/opštini. Ovo govori ili da poverenicima nisu dostupni podaci za njihov grad/opštinu ili da oni ove podatke nisu gledali. Kao i u prethodnom slučaju, možemo da konstatujemo da ovde postoji problem, ali da je on mali.

U sledećem koraku smo pitali koliko je reintegracija povratnika važno pitanje u njihovom gradu/opštini. Više od $\frac{3}{4}$ ispitanika kaže da je ovaj problem u njihovoj opštini srednje (48%) ili veoma (31%) važan. Ovakav ishod ove merne skale je nepouzdan jer je problem integracije bilo koje kategorije stanovnika važan do poslednje neintegrisane osobe. Ali, zanimljivo je da pogledamo da li postoje akteri u gradovima sa srednjom i, pogotovo, visokom koncentracijom povratnika koji kažu da je ovaj problem malo ili nimalo važan u njihovom gradu/opštini.

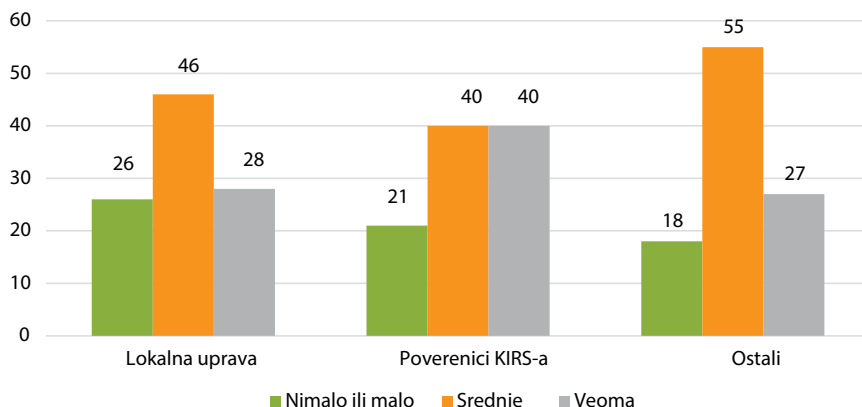
Grafikon 41. Percepcija značaja problema reintegracije povratnika, prema koncentraciji povratnika po zvaničnoj evidenciji, u %

I u vezi sa ovim pitanjem slika u osnovi izgleda logično – **reintegracija povratnika je percipirana kao nimalo ili malo značajan problem u gradovima/opštinama sa niskom koncentracijom povratnika znatno češće nego u gradovima/opštinama sa srednjom ili visokom koncentracijom.** Od ove korelacije odudara samo jedan zaposleni u NSZ-u u jednoj opštini sa visokom koncentracijom povratnika koji ne zna da li u njegovoj opštini ima povratnika i smatra da njihova integracija predstavlja pitanje od malog značaja.

Kada percepciju značaja pitanja integracije povratnika posmatramo u odnosu na tip lokalnog aktera možemo da konstatujemo da poverenici KIRS-a, koji najviše rade sa povratnicima i imaju najviše neposrednog kontakta sa njima, češće nego ostali smatraju da je pitanje reintegracije povratnika veoma važno pitanje u njihovom gradu/opštini.

Grafikon 42. Percepcija značaja problema reintegracije povratnika, prema tipu lokalnog aktera, u %

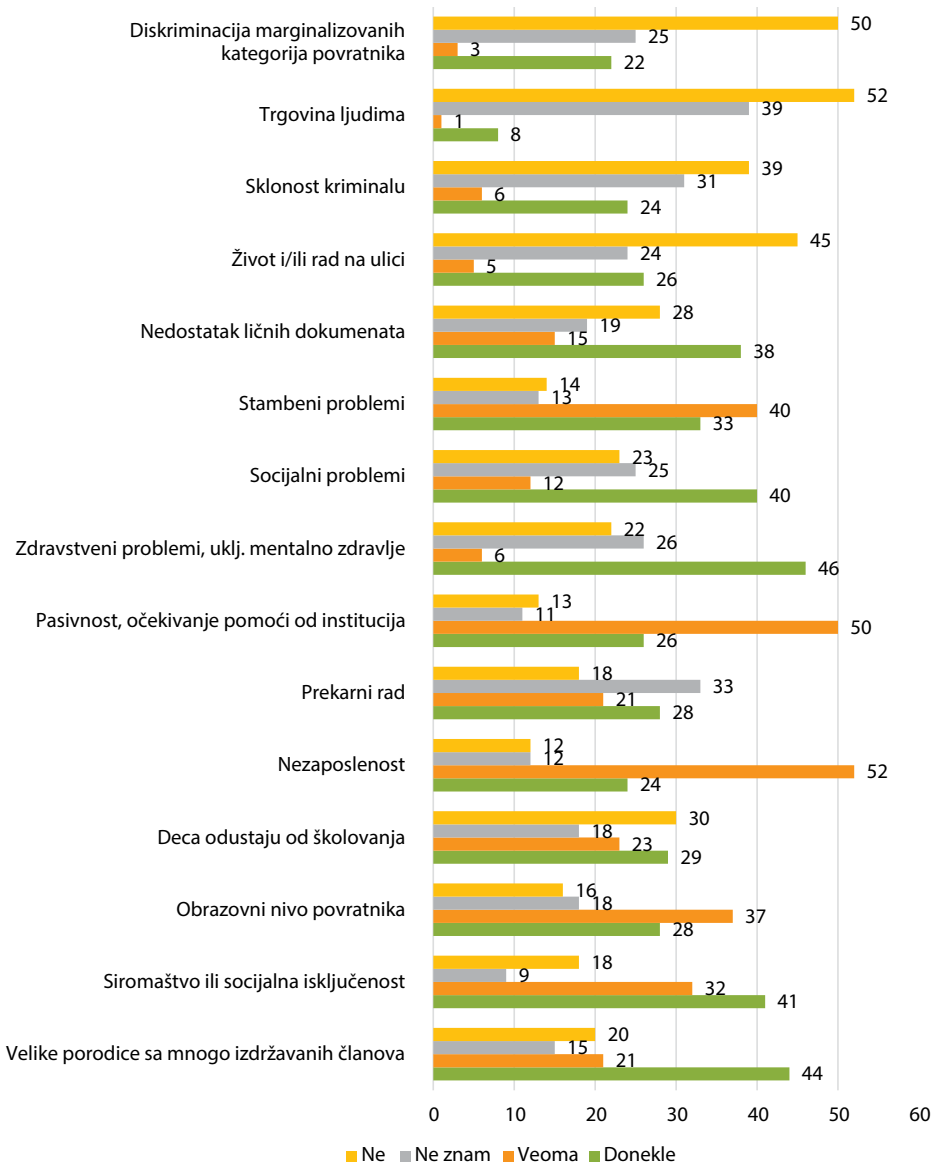

Ovde postoje dva slučaja koja bitno odudaraju od uočene korelacije: jedan član uprave i jedan poverenik, obojica iz gradova/opština sa visokom koncentracijom povratnika koji smatraju da je problem njihove integracije od malog značaja. Jedno prihvatljivo opravdanje za ovakav stav može da bude da je u oba slučaja reč o gradovima/opštinama sa više od 200.000 stanovnika i raznovrsnim ugroženim kategorijama stanovnika, tako da problem reintegracije povratnika čiji je broj još pre par godina opao na manje od 100 godišnje, a tokom pandemije kovida spao na manje od 40, lako izgubi na značaju.

Iz različitih istraživanja populacije povratnika po sporazumu o readmisiji već znamo da su siromaštvo, nezaposlenost, loša obrazovanost i izuzetna stambena uskraćenost ključni životni problemi povratnika. Želeli smo da vidimo da li i akteri koji pružaju usluge i donose odluke važne za integraciju povratnika misle isto tako.

Grafikon 43. Percepcija postojanja problema kod povratnika, u %

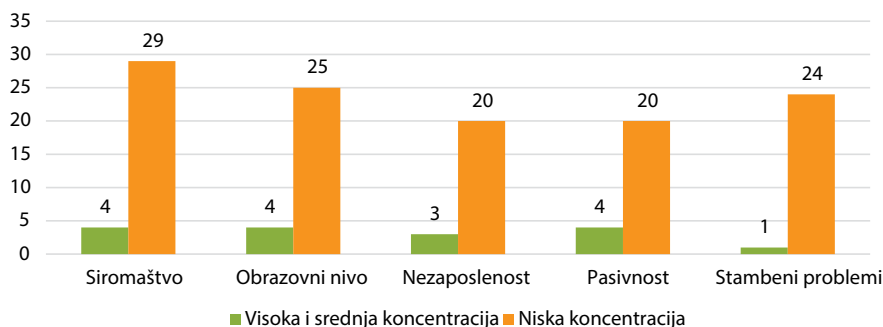

Kao najčešći problemi se ističu nezaposlenost, pasivnost, stambeni problemi, obrazovni nivo povratnika i siromaštvo. Pod uslovom da „pasivnost i očekivanje pomoći od institucija” shvatimo kao percepciju da povratnici po sporazumu o readmisiji češće primaju podršku nego generalno stanovništvo, možemo reći da lokalni akteri ispravno primećuju glavne probleme u reintegraciji povratnika. Drugim rečima, ovi nalazi se poklapaju sa onim što su sami povratnici iskazali kroz anketu koja je rađena sa njima. Da je sam čin procenjivanja od strane lokalnih aktera realističan potvrđuje

činjenica da većina njih odgovor „ne znam” najčešće bira za pojave koje su im najskrivnije: trgovinu ljudima, prekarni rad, sklonost kriminalu. Ali da među akterima prevladavaju i neki stereotipi najbolje govori podatak da 50% njih smatra da je među povratnicima veoma prisutna pasivnost, dok rezultati iz ankete povratnika govore da je velik broj njih aktivan i da želi da nađe posao, a ne da prima novčanu socijalnu pomoć.

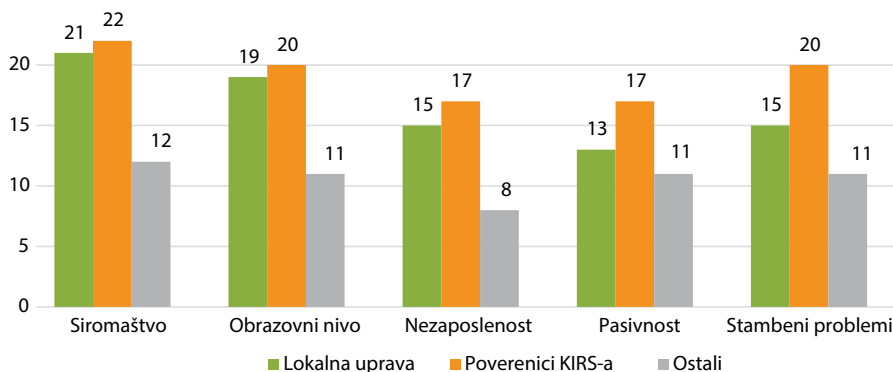
Pogledajmo u nastavku ko su akteri koji lošije percipiraju ključne pojedinačne probleme integracije povratnika.

Grafikon 44. Udeo odgovora „ne” kod percepcije ključnih problema integracije povratnika, opštine sa visokom ili srednjom i opštine sa niskom koncentracijom povratnika, u %

U gradovima/opštinama sa niskom koncentracijom povratnika neuporedivo je češće negiranje postojanja svih ključnih problema (područja) integracije povratnika. Kod jednog broja njih problem je što oni smatraju da povratnika nema u njihovoj sredini, pa samim tim nema ni problema. No, to problem ne čini manjim, pogotovo u onim gradovima/opštinama gde povratnika svakako ima. **To samo znači da su povratnici iz gradova/opština gde je broj povratnika manji u daleko slabije responsivnom institucionalnom okruženju nego povratnici iz sredina gde je ova pojava učestalija.**

Grafikon 45. Udeo odgovora „ne” kod percepcije ključnih problema integracije povratnika, prema tipu lokalnog aktera, u %

Zbog raznovrsnosti kategorije „ostali“ ovde jasnu relaciju možemo da ustanovimo samo između zaposlenih u lokalnoj upravi i poverenika KIRS-a. Ono što se može videti iz prethodnog grafikona je da nema značajne razlike između ova dva tipa aktera. S druge strane, **ako znamo koliko su visoki procenti siromaštva, nezaposlenosti i stambene ugroženosti povratnika, postavlja se pitanje kako je moguće da petina poverenika KIRS-a smatra da u njihovim lokalnim sredinama ovi problemi nisu prisutni.** Detaljnija analiza pokazuje da je jedna grupa poverenika iz 6–8 opština konstantno negirala postojanje ključnih problema integracije. Sve su to opštine sa malom koncentracijom povratnika. Ipak, samo u dve od njih nije bilo nijednog povratnika registrovanog od strane KIRS-a u 2020. godini. **Ovo ukazuje na to da do njih ova evidencija nije stigla ili da se nisu potrudili da je pregledaju.**

Još nekoliko zanimljivih zapažanja proizilazi iz analize odgovora naših ispitanika u anketi kada su pozvani da izdvoje probleme povratnika po sporazumu o readmisiji koji su najurgentniji za rešavanje:

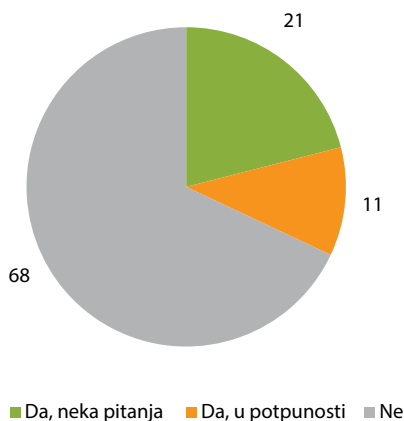
- ▶ Najčešći izbor je problem velikih porodica sa mnogo izdržavanih članova, iako on nije bio u vrhu percipiranih kada smo postavljali prethodna pitanja. Ovaj problem je istaklo 21% svih ispitanika, ali je varijacija po tipu aktera značajna jer je ovo odabralo 30% zaposlenih u lokalnoj upravi, samo 7% poverenika KIRS-a i 24% ostalih.
- ▶ Drugi najurgentniji problem za rešavanje, po mišljenju naših ispitanika, jeste nezaposlenost. Ovo je biralo 19% uzorka, čak 32% zaposlenih u lokalnoj upravi, 15% poverenika KIRS-a i 12% ostalih.
- ▶ Treći problem po učestalosti na listi najurgentnijih na nivou celog uzorka je siromaštvo (16%). Ovde prednjače poverenici, od kojih je 22% istaklo urgentnost ovog problema, dok je među zaposlenima u javnim upravama taj broj 12%, a među ostalima 15%.
- ▶ Preostala tri najčešće percipirana problema su se na listi najurgentnijih našli sa manjim udelom: stambena deprivacija 13%, nivo obrazovanja povratnika 10% i pasivnost 9%. Zanimljivo je da ova tri problema na listi najurgentnijih u slučaju lokalnih aktera iz kategorije „ostalo“ dele treće mesto.

Na kraju bloka pitanja o ovoj temi, nakon što su detaljnije razmatrani različiti aspekti socijalne isključenosti povratnika po sporazumu o readmisiji, pitali smo učesnike u anketi direktnije: **Da li povratnici ugrožavaju društvenu koheziju (sklad i stabilnost) u njihovom gradu/opštini? Velika većina je odgovorila da to nije slučaj i tu nema značajne varijacije po koncentraciji povratnika u gradu/opštini. Ali ima varijacije po tipu aktera koji je odgovarao na pitanje, jer su ispitanici iz kategorije „ostalo“ odgovorili sa „donekle“ češće nego druga dva tipa aktera. Njih 23% je odabralo odgovor „donekle“ dok su ti brojevi kod zaposlenih u upravi 12% i kod poverenika 9%.**

Pristup rešavanju problema povratnika

U sledećem bloku pitanja istraživali smo koliko i kako lokalni akteri rade na rešavanju problema povratnika po sporazumu o readmisiji. **Većina ispitanika smatra da povratnici nisu u stanju da sami rešavaju svoje životne probleme, odnosno da im je potrebna podrška.**

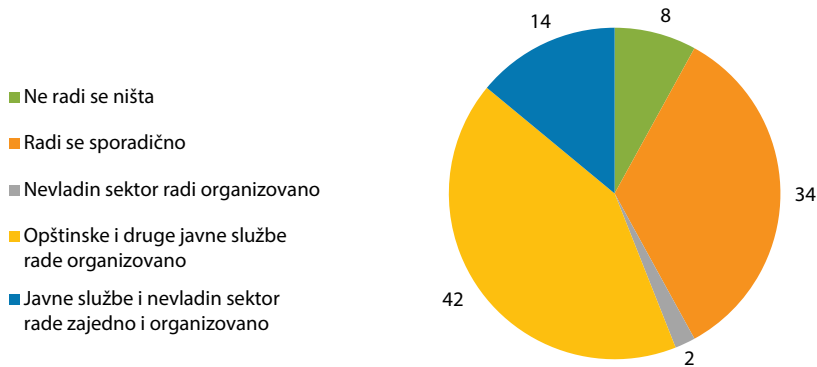
Grafikon 46. *Da li su povratnici u stanju da sami rešavaju svoje probleme? u %*

Ispitanici iz opština sa visokom i srednjom koncentracijom povratnika ne razlikuju se u strukturi odgovora od ispitanika iz opština gde je broj povratnika manji, ali se lokalni akteri po tipu razlikuju i to tako što ispitanici iz kategorije „ostalo“ češće nego zaposleni u lokalnim upravama smatraju da povratnici mogu da rešavaju svoje probleme u potpunosti, češće nego poverenici smatraju da povratnici ne mogu da rešavaju svoje probleme i ređe nego obe preostale kategorije smatraju da povratnici mogu da rešavaju neke od svojih problema. To „neke od svojih problema“ uglavnom znači pronalaženje posla i pribavljanje potrebnih dokumenata.

Lokalni akteri koji pružaju podršku ili donose relevantne odluke za uspešnu integraciju povratnika imaju većinski pozitivno mišljenje o organizovanosti pristupa rešavanju problema povratnika na lokalnom nivou.

Grafikon 47. Da li se u opštini/gradu radi na rešavanju integracije povratnika? u %

Dakle, 42% ispitanika misli da se na lokalnom nivou radi sporadično ili ništa, dok 56% misli da javna uprava i lokalne javne ustanove, same ili u saradnji sa NVO sektorom, rade organizovano na rešavanju integracije povratnika. Gustina koncentracije povratnika nema značajan uticaj na stavove anketiranih osoba po ovom pitanju, tek toliko da ispitanici iz gradova/opština sa manjom koncentracijom povratnika nešto češće kažu da se ne radi ništa, a ovi iz gradova sa srednjom i većom koncentracijom češće misle da se radi sporadično. I što se tiče tipa lokalnog aktera, slika je prilično ujednačena. Najvidljivije odstupanje je da ispitanici iz gradske uprave i poverenici ređe percipiraju da lokalne javne službe saraduju uspešno sa nevladinim sektorom na rešavanju integracije povratnika, a ostali ispitanici nešto ređe vide saradnju drugih aktera (bez NVO) kao uspešnu. **Ovaj nalaz govori o tome da saradnja javnog sektora sa organizacijama građanskog društva još uvek nije dovoljno funkcionalna.**

Velika većina ispitanika zna da njihov grad/opština ima formiran Savet za migracije. **Njih 87% je odgovorilo potvrdno, 2% odrično, a 9% je reklo da ne zna.** Ova distribucija izgleda isto bez obzira na koncentraciju povratnika u opštini, ali ne izgleda isto kada se gleda prema tipu aktera. **Dok 100% poverenika i 95% zaposlenih u lokalnoj upravi znaju da je lokalni Savet za migracije osnovan, 26% među ostalima ne zna.** Sa pitanjem o postojanju LAP-a za migracije stvari stoje nešto drugačije. **Najpre, malo manje od polovine (49%) anketiranih misli da opština ima usvojen LAP, dok 27% misli da nema i 24% kaže da ne zna.** Nešto malo razlike postoji između opština sa srednjom i visokom koncentracijom i opština sa niskom koncentracijom povratnika (oko 10 procentnih poena). Važnija je razlika po tipu lokalnog aktera, jer poverenici KIRS-a natprosečno često tvrde da njihova lokalna administracija ima usvojen LAP (njih 2/3 u odnosu na 47%, među zaposlenim u lokalnim upravama i 39%), dok ispitanici iz kategorije „ostalo“ znatno češće tvrde da ne znaju da li je usvojen LAP za migracije (45% u odnosu na 16% unutar lokalne uprave i 2% među poverenicima KIRS-a). Više od 80% ispitanika je prijavilo

da je rok važenja LAP-a u njihovom gradu i posle 2020. godine. **Navedeni podaci govore da okvir lokalne javne politike usmerene na povratnike nije dovoljno vidljiv na lokalnom nivou i da treba raditi na informisanju različitih aktera o tome kako i koliko se radi na integraciji povratnika.**

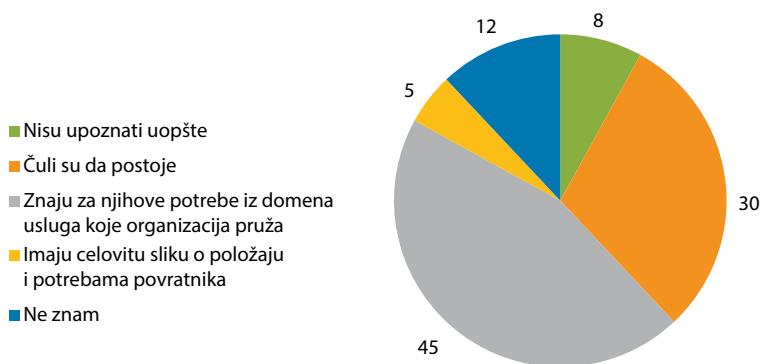
Oko 2/3 naših ispitanika (tačno 63%) kaže da su LAP-om za migracije predviđene aktivnosti podrške povratnicima, 2% kaže da nisu, a značajan procenat od 35% da ne znaju. Oko ovoga nema nesaglasnosti između ispitanika iz opština sa većom i onih sa manjom koncentracijom povratnika. Međutim, vidljive su velike razlike između aktera u pogledu ovog pitanja. Devedeset tri procenta poverenika KIRS-a, 69% zaposlenih u gradskim upravama i 42% ostalih aktera prepoznaje aktivnosti usmerene na povratnike u svojim LAP-ovima za migracije.

Što se tiče opredeljenosti opštinskog dela budžeta za aktivnosti predviđene LAP-om za migracije, nju prepoznaje 46% ispitanika, dok 26% kaže da budžet nije opredeljen, a celih 28% ne zna šta se zbiva po tom pitanju. Ovde ponovo nema bitne razlike između ispitanika iz opština sa većom i onih sa manjom koncentracijom povratnika. **Kao i kod prethodnog pitanja poverenici KIRS-a bolje poznaju situaciju sa lokalnim okvirom javnih politika.** Njih 70% kaže da opština ima opredeljen budžet za LAP, dok je taj broj među zaposlenima u upravi 49%, a među ostalima 27%.

Da zaokružimo temu okvira javnih politika za podršku integraciji povratnika pitali smo lokalne aktere i da li misle da su povratnici po sporazumu o readmisiji **prepoznati u drugim dokumentima javne politike. Veliki procenat ispitanika, 78% smatra da jesu, 22% misli da nisu.** Verovatno je da oni koji se više bave povratnicima bolje prepoznaju njihovu obuhvaćenost drugim dokumentima javne politike: pozitivan odgovor na ovo pitanje je dalo 89% ispitanika iz gradova sa srednjom i visokom koncentracijom povratnika i 70% ispitanika iz gradova sa niskom koncentracijom povratnika. **Osim toga, pozitivno je odgovorilo 70% zaposlenih u javnoj upravi i 88% ispitanika u kategoriji „ostali“.**

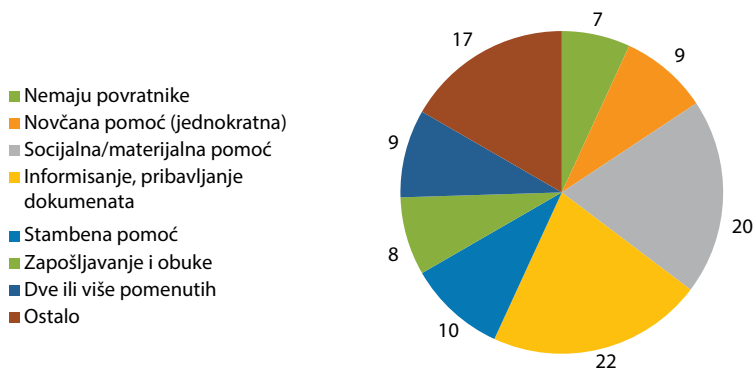
Učesnike u anketi smo pitali i da ocene koliko su zaposleni u njihovim institucijama/organizacijama upoznati sa pojavom povratnika po sporazumu o readmisiji i problemima u njihovoj integraciji. Većina anketiranih misli da znaju o potrebama povratnika iz domena kojim se bavi njihova institucija/organizacija, njih 45%. Kada ovome dodamo 30% onih koji su čuli da povratnici postoje, **dobijamo ¾ zaposlenih po relevantnim institucijama i organizacijama koji su informisani o problemu. Upoznatost sa potrebama povratnika iz domena usluga koje njihova institucija/organizacija pruža češća je kod ispitanika iz opština sa srednjom i visokom koncentracijom povratnika, dok je za ispitanike iz opština sa niskom koncentracijom tipičniji odgovor „ne znam“ (18% u odnosu na 4% kod ovih prvih).**

Grafikon 48. Koliko su zaposleni u vašoj instituciji/organizaciji upoznati sa pojavom povratnika? u %

U skladu sa ingerencijama lokalne uprave i javnih preduzeća, glavne usluge koje ove institucije i organizacije pružaju svim građanima, pa i povratnicima, jesu one u polju administrativne i socijalne pomoći.

Grafikon 49. Koje od usluga koje pruža organizacija povratnici najčešće koriste? u %

Udeo ispitanika iz institucija i organizacija koje pružaju neke usluge specifično za povratnike je skroman, 37%. Da ovakvih usluga nema u njihovoj organizaciji ili instituciji odgovorilo je 46% ispitanika, a da ne zna reklo je 17%. Kada postoje ovakve usluge onda se najčešće radi o stambenoj podršci, informisanju i posredovanju za pribavljanje dokumenata i jednokratnoj novčanoj pomoći.

U pružanju usluga posebno namenjenih povratnicima po sporazumu o readmisiji 2/3 lokalnih institucija i organizacija dozvoljava pristup i registrovanim povratnicima i onima koji su se vratili dobrovoljno, bez registrovanja povratničkog statusa. Ovde nema značajne varijacije prema koncentraciji povratnika, ali ima

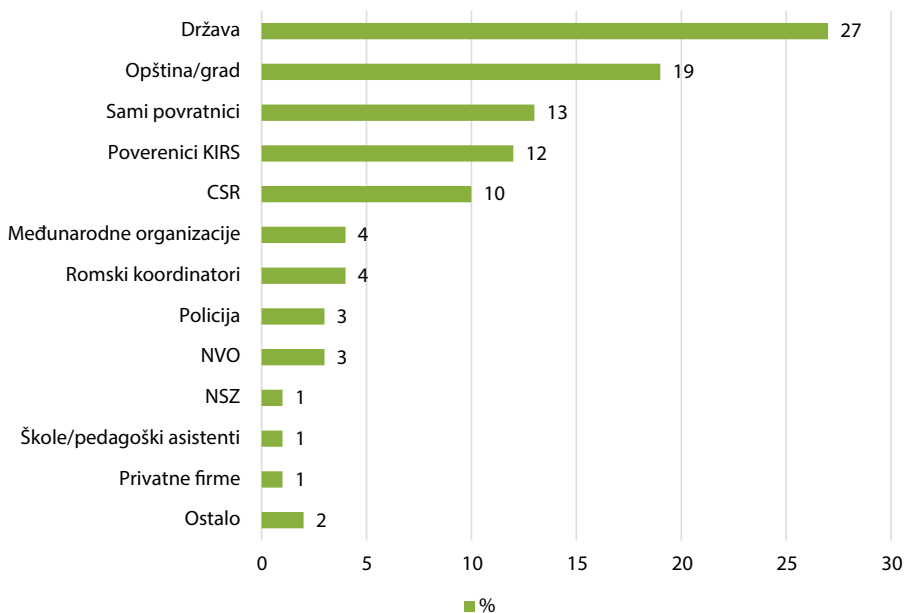
kada se posmatra tip lokalnog aktera. Naime, 70% poverenika i 77% ostalih pružalaca usluga pokrivaju svojim aktivnostima i registrovane i neregistrovane povratnike, dok je ovaj broj kod zaposlenih u lokalnoj upravi 54%. Više od ¾ ovih koji pružaju specifične usluge za povratnike vodi evidenciju o ovim transakcijama, a 18% ne zna da li njihove institucije vode tu evidenciju.

Na kraju ovog poglavlja dajemo i sliku izvora finansiranja usluga posebno namenjenih povratnicima po sporazumu o readmisiji. Najčešći izvor finansiranja je budžet, ovako je odgovorilo 70% ispitanika iz gradova/opština koji nude usluge posebno za povratnike. Četrdeset posto ispitanika je odgovorilo da se ove aktivnosti finansiraju iz projekata, a 20% je dalo odgovor da se ovakve usluge finansiraju iz donacija.

Saradnja sa drugim akterima

Ispitanike smo pitali da izaberu tri aktera koja imaju najznačajniju ulogu u rešavanju problema integracije povratnika i da odgovore rangiraju. S obzirom na to da problem povratnika po sporazumu o readmisiji podrazumeva međunarodnu migraciju i preuzete međunarodne obaveze, ne iznenađuje da su ispitanici na tri rang pozicije kao najvažnijeg aktera prepoznali državu. Na drugom mestu se nalaze lokalne samouprave, a na trećem sami povratnici.

Grafikon 50. Najznačajniji akter za integraciju povratnika, sumarno na tri rang pozicije, u %

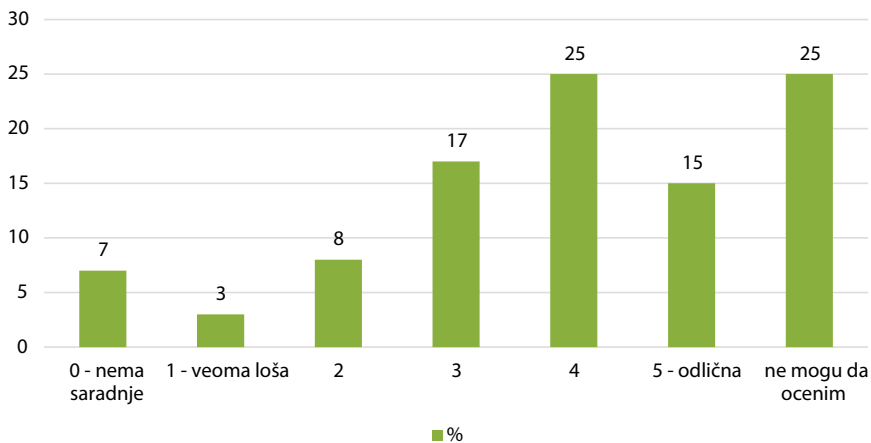

Slika izgleda nešto drugačije kada se gleda samo rang pozicija 1. Tu su ispitanici najčešće navodili takođe državu (66%), ali se potom po učestalosti ređaju sami povratnici (14%), povratnici KIRS-a (5%), opštine/gradovi i međunarodne organizacije (4%) i sa manjim procentima ostali.

Postoji nešto varijacije u prepoznavanju najznačajnijeg aktera od strane anketiranih aktera kada se razvrstaju po stepenu koncentracije povratnika u opštinama. **Država je najznačajnija kod obe grupe ispitanika, ali ispitanici iz opština sa visokom i srednjom koncentracijom povratnika nešto češće ističu poverenike KIRS-a i CSR kao najznačajnije aktere, a ispitanici iz opština sa niskom koncentracijom češće ističu lokalne administracije, same povratnike i NVO.** Kada gledamo po tipu aktera, varijacija postoji utoliko što predstavnici lokalnih uprava nešto češće ističu značaj države, poverenici KIRS-a značaj koordinatora za romska pitanja, a ispitanici iz ostalih institucija i organizacija značaj samih povratnika za njihovu uspešnu integraciju.

U sledećem koraku ispitanici su zamoljeni da ocene saradnju između različitih aktera u njihovom gradu/opštini koji se bave pitanjem povratnika. Ova saradnja je generalno ocenjena kao dobra, uz napomenu da $\frac{1}{4}$ ispitanika smatra da ne može da da ovu ocenu. Više od polovine onih koji su dali ocenu odabrali su 4 ili 5 na skali 0–5. Svega 7% je reklo da te saradnje nema, što nije velik broj s obzirom na to koliko ima opština u kojima su brojevi povratnika mali već godinama, a poslednjih par godina nije registrovan nijedan novi slučaj.

Grafikon 51. Ocena saradnje aktera na lokalnu

Razlika između opština sa visokom i srednjom koncentracijom povratnika, u kojima se svakako više radi na pitanjima integracije povratnika, i opštinama sa niskom koncentracijom povratnika je vrlo jasna – prve u 69% slučajeva saradnju lokalnih aktera ocenjuju kao vrlo dobru ili odličnu, a kod drugih takve ocene čine 41%. Varijacija po tipu aktera nije značajna, sve tri kategorije (zaposleni

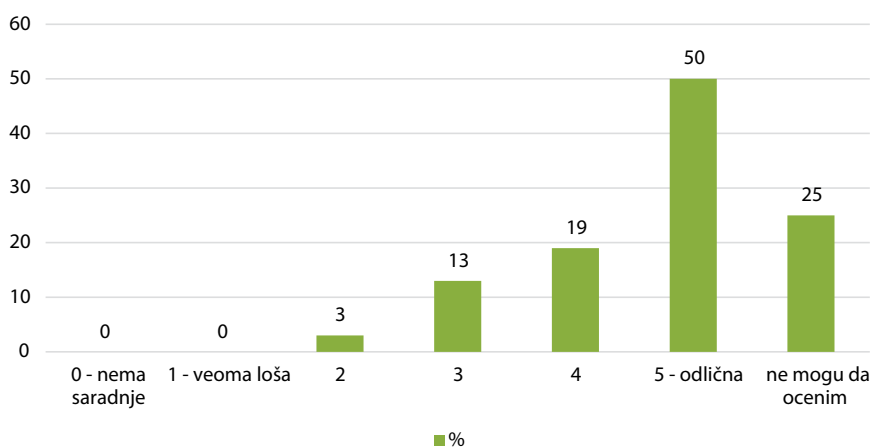
u lokalnim upravama, poverenici i ostali) otprilike jednako ocenjuju međusobnu saradnju na rešavanju problema povratnika po sporazumu o readmisiji.

S obzirom na temu posebno nas je zanimalo da li anketirani akteri saraduju sa poverenikom KIRS-a u svojoj opštini. Velika većina anketiranih je odgovorila potvrdno, njih 88%. U ovom pogledu nema razlike između ispitanika iz opština/gradova sa srednjom i visokom koncentracijom povratnika i onih iz opština/gradova sa niskom koncentracijom povratnika. Mala razlika postoji prema tipu aktera – 93% zaposlenih u lokalnim upravama, a 78% ispitanika iz ostalih ustanova i organizacija.

Zanimljivo je da se komunikacija sa poverenicima u otprilike jednakoj srazmeri odvija kroz lokalne savete za migracije i kroz direktnu komunikaciju, jedan na jedan. Ovakav nalaz je potvrđen i kroz neka ranija kvalitativna istraživanja – ako u nekoj opštini Savet za migracije nije funkcionalan, problemi povratnika se rešavaju kroz alternativne kanale u jednom opštem administrativnom okviru gde svaki akter obavlja svoje zakonske nadležnosti i usmeren je na međusobnu saradnju sa ostalim relevantnim akterima. Ipak, valja napomenuti da u ovakvom alternativnom rešenju rezultati mnogo više zavise od lične motivacije i inputa uključenih aktera nego od uređenog mehanizma sa garancijom kvaliteta usluge.

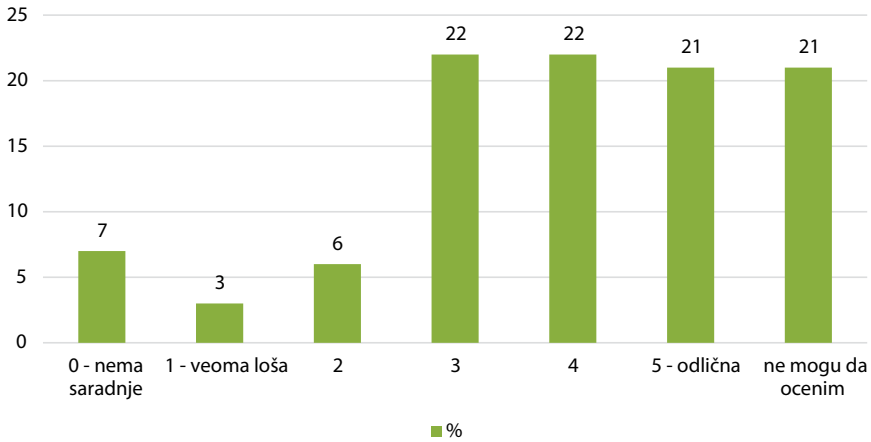
Zaključimo ovu temu konstatacijom da pri oceni saradnje sa poverenicima KIRS-a ima manje anketiranih koji nisu mogli da daju ocenu, a sama ocena je znatno bolja nego prethodno prikazana ocena međusobne saradnje svih aktera, jer uopšte nema ocena 0 i 1. **Čak 81% od onih koji mogu da daju ocenu je odabralo vrlo dobru i odličnu ocenu saradnje sa lokalnim poverenikom.**

Grafikon 52. Ocena saradnje sa lokalnim poverenikom KIRS-a

S obzirom na to koliki značaj su učesnici u anketi pripisali samim povratnicima u rešavanju problema njihove integracije korisno je videti i kako lokalni akteri ocenjuju saradnju sa povratnicima po sporazumu o readmisiji. Jedna petina ispitanika kaže da to ne može da oceni, a od onih koji mogu nešto preko polovine (53%) saradnju ocenjuje ocenama 4 i 5. Manje od 10% kaže da saradnje sa povratnicima nema.

Grafikon 53. Ocena saradnje sa povratnicima po sporazumu o readmisiji

W

Zaključci i preporuke

Istraživanje povratnika

1. **Zaključak:** Podaci pokazuju da je broj povratnika u Srbiju u daljem opadanju, kao i da se više od pola povratnika u Srbiju vraća dobrovoljno. Nemačka i dalje ostaje kao najatraktivnija destinacija za građane Srbije koji migriraju ka EU.

Preporuka: Trebalo bi nastaviti sa istovremenom implementacijom mera politike u pravcu faktora podsticanja i privlačenja (*push* i *pull* faktori) kako bi se sprečila neregularna migracija. U saradnji sa zemljom destinacije raditi na savetovanju imigranata iz Srbije o regularnim ekonomskim migracijama tako što će ih informisati o pravima i mogućnostima rada i boravka na svojoj teritoriji i olakšati im sprovođenje administrativnih procedura. Trebalo bi da centralna i lokalna administracija u Srbiji obezbede veću podršku u oblasti socijalnog uključivanja bivših i potencijalnih neregularnih migranata. Primer dobre prakse je Nemački informativni centar za migracije, stručno obrazovanje i karijeru DIMAK Srbija, koji pruža sveobuhvatnu savetodavnu podršku i druge konkretne mere vezano za regularne migracije i povratnike u društveno-ekonomskoj (re)integraciji. DIMAK kancelarije su u okviru Komesarijata za izbeglice i migracije, kao i deo migracionih servisnih centara u okviru Nacionalne službe za zapošljavanje. Detaljnije preporuke predstavljene su u nastavku.

2. **Zaključak:** Skoro polovina od ukupnog broja povratnika otišlo je u inostranstvo u potrazi za poslom, pretpostavlja se za sezonskim poslom. Veliki deo povratnika je takođe aktivan na tržištu rada u Srbiji. Međutim, mnogo ih je nezaposleno, ili neformalno zaposleno i sa niskim stepenom obrazovanja. Stoga su siromaštvo i ugroženost osnovnih socijalnih prava među povratnicima ogromni.

Preporuka: Glavne mere podrške socijalnom uključivanju trebalo bi da budu orijentisane ka jačanju kompetencija povratnika, njihovih veština i znanja, putem odgovarajućih obuka, dokvalifikacija i prekvalifikacija, kao i ka njihovom zapošljavanju. Jednokratna pomoć kao startna pomoć trebala bi da bude obezbeđena za prvi mesec po povratku, pod transparentnim i uređenim uslovima.

3. **Zaključak:** Povratnici su veoma naklonjeni pronalaženju posla, i to je glavna oblast u kojoj im je potrebna podrška. Njihova stopa nezaposlenosti je ponovo blago porasla u doba pandemije, tako da je još uvek veoma visoka i njihova zaposlenja su pretežno neformalna, bez ugovora o radu i često sezonska. Mali broj njih ima svoje preduzeće, oni uglavnom za poslodavca obavljaju poslove bez kvalifikacija. Ali procenat povratnika zainteresovanih da započnu sopstveni posao raste i prestiže stalno zaposlenje u privatnom preduzeću i stalno zaposlenje u javnom sektoru kao željeno rešenje za zapošljavanje. I obrazovanje povratnika je dodatno bolje nego 2019. i pogotovo 2011, ali oni i dalje imaju problem da se zaposle sa odgovarajućom stručnom spremom. Međutim, više od polovine povratnika vladaju nekom veštinom ili čak postoje dve veštine kojima vladaju i koje se mogu iskoristiti na tržištu rada (poznavanje stranog jezika, rad na računaru, vozačka dozvola itd.), a 35% njih je raspoloženo da pohađa obuku i unapredi svoje veštine kako bi bili konkurentniji na tržištu rada.

Preporuka: Pošto je situacija u ovoj oblasti veoma slična onoj iz 2019. godine, preporuka za intervenciju ostaje ista. Podrška u zapošljavanju povratnika treba da ide primarno u dva pravca. S jedne strane, tu je izgradnja kompetencija povratnika kroz celoživotno učenje i/ili obuke. Pohađanje funkcionalnog osnovnog obrazovanja za odrasle poboljšalo bi opštu pismenost povratnika, otvorilo put ka višim nivoima obrazovanja i povećalo njihove šanse kada je u pitanju socijalno uključivanje. Trebalo bi učiniti dostupnim obuke u različitim oblastima kako bi se unapredila njihova zapošljivost. Zanimanje koje su u najvećem broju slučajeva naveli kao željeno zanimanje za koje im je potrebna obuka su lične usluge (frizer, kozmetičar i sl.), a zatim slede vozač, bravar, električar. Međutim, povratnike treba informisati i o tome koja su zanimanja deficitarna i pomoći im kroz karijerno vođenje i savetovanje. Dodatne obuke trebalo bi da budu namenjene razvoju poslovnih veština i „mekih“ veština, kao što su komunikacija, timski rad, planiranje radnih zadataka itd.

Drugi pravac u podršci u oblasti zapošljavanja povratnika jeste podrška za poštjavanju. Pošto su oni kroz anketu u 2021. godini iskazali najviše interesovanja za dve vrste zaposlenja (samozapoštjavanje i javni poslodavac), mere podrške trebalo bi da se kreću u ta dva pravca. Kada je reč o samozapoštjavanju, trebalo bi učiniti dostupnim nepovratnu finansijsku podršku za podsticanje samozapoštjavanja (mikrozapoštjavanje) uz prateće poslovno mentorstvo i podršku u opstajanju mikro i malih biznisa – dakle najmanje godinu dana. Jedna adekvatna mogućnost podrške mogu da budu grantovi za osnivanje socijalnih preduzeća ili socijalnih zadruga, takođe uz podršku u vidu poslovnog mentorstva. Taj oblik podrške pogodan je za integraciju na tržištu rada i napredno socijalno uključivanje korisnika te je stoga pogodan baš za ovu osetljivu populaciju. Što se tiče javnih poslodavaca, pošto su povratnici u velikoj meri već evidentirani kod NSZ na listi osetljivih grupa koje imaju

prednost pri zapošljavanju, bilo bi korisno ako bi se organizovala dodatna kampanja zagovaranja zapošljavanja povratnika u javnom sektoru, javnim preduzećima, ali i u privatnom sektoru. Ova kampanja bi motivisala poslodavce da zapošljavaju povratnike i tako pokažu svoju korporativnu društvenu odgovornost. Osim navedena dva pravca, trebalo bi da podrška zapošljavanju obuhvati i druge mere aktivne politike zapošljavanja, one okrenute ka privatnom sektoru: radne prakse, obuke i sticanje praktičnih veština, obuke za poznatog poslodavca – i druge vrste podrške za sticanje referenci i unapređenja pozicije na tržištu rada.

- 4. Zaključak:** Gotovo da svi povratnici imaju skoro sva osnovna lična dokumenta. Ima manje od 1% onih koji su rekli da članovi njihovog domaćinstva ne mogu da dobiju državljanstvo i odgovarajuću potvrdu o državljanstvu ili upis u matičnu knjigu rođenih i izvod iz matične knjige rođenih. Malo veći broj njih rekao je da članovi njihovog domaćinstva ne mogu da izvade ličnu kartu ili pasoš, njih 2%. Konačno, ima 3% njih čiji članovi domaćinstva ne mogu da izvade ispravu o zdravstvenom osiguranju. Nekim povratnicima nedostaje novac za plaćanje takse za pribavljanje dokumenta ili nisu upoznati sa procedurom.

Preporuka: Trebalo bi da podrška u pribavljanju ličnih dokumenata bude usmerena na oba pomenuta problema. Što se tiče taksi, trebalo bi promeniti važeće propise kako bi povratnici bili oslobođeni plaćanja taksi. Što se tiče problema sa procedurom, u skladu sa odredbama Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći koristiti sve raspoložive resurse, uključujući kapacitete organizacija civilnog društva.

- 5. Zaključak:** Podrška u oblasti stanovanja je drugi po značaju oblik podrške za povratnike. Stambena situacija povratnika konstantno je poboljšavana od 2011. godine, ali još uvek je teška i zahteva dodatno zalaganje javne uprave, posebno vezano za problem legalizacije objekta. Skoro polovina povratnika živi sa više od dva problema, poput nedostatka prostora, vlage, krova koji prokišnjava ili nedostatka dnevnog svetla. U međuvremenu su i pružaoци usluga i povratnici kao korisnici naučili koje su prednosti različitih tipova podrške u oblasti stanovanja, što je dovelo do toga da povratnici prihvataju različite ponuđene modele pomoći.

Preporuka: Trebalo bi nastaviti sa podrškom u oblasti stanovanja za povratnike. Glavni oblici ponuđene podrške treba da budu socijalno stanovanje, građevinski materijal – za unapređenje osnovnih sanitarnih uslova života, i kuće sa seoskim imanjem. Građevinski materijal treba biti dostupan i za rekonstrukciju već postojećih objekata. Povratnicima bi koristilo posredovanje kod nadležnih institucija radi rešavanja imovinsko-statusnih pitanja koja su preduslov za dobijanje građevinske dozvole. Osim toga, bilo bi dobro obezbediti besplatnu

pravnu pomoć za rešavanje pravno-imovinskog statusa. U međuvremenu treba popustiti kriterijume za podršku, te omogućiti da se unaprede uslovi stanovanja i za vreme podstanarskog statusa.

6. **Zaključak:** Oblast zdravstvenog osiguranja skoro je u potpunosti rešena, pošto je udeo povratnika koji nema zdravstveno osiguranje pao sa 11% 2011. godine na 1,8% 2019. godine i 1,3% 2021. godine. Oni koji nemaju zdravstveno osiguranje u stvari nemaju odgovarajuća lična dokumenta koja su im neophodna za administrativnu proceduru.

Preporuka: Potrebno je podržati organizacije civilnog društva kako bi mogle da pomognu povratnicima savetovanjem i direktnim vođenjem kroz proceduru da upotpune dokumentaciju i da se prijave u Republičkom fondu za zdravstveno osiguranje.

Potrebno je obezbediti humanitarnu pomoć povratničkim porodicama koje imaju člana/ove sa ozbiljnim zdravstvenim problemima.

7. **Zaključak:** Problem sa osipanjem obrazovanja i ranim napuštanjem školovanja i dalje je veoma veliki među povratnicima. Na osnovu njihove procene glavnih prepreka izgleda da je „besplatno obrazovanje” u Srbiji previše skupo za povratnička domaćinstva. To je u vezi sa odgovorima poput „nedostatak garderobe ili loša higijena” ili „nema škole/vrtića u blizini” (zbog čega nastaju veći troškovi prevoza). Ali, to je samo pola problema. Drugu polovinu čini izuzetno visoka zastupljenost stava da obrazovanje nije važno, stav roditelja, pre svega očeva, da deca treba da pomažu oko kućnih obaveza i poslova kojima se stiču neophodni prihodi.

Preporuka: Potrebno je raditi na podizanju svesti o važnosti obrazovanja i vaspitanja, još od ranog predškolskog uzrasta. U toj aktivnosti treba jačati saradnju sa OCD-ima. Dalje, potrebno je povezati isplatu dečjeg dodatka sa aktivnostima podrške i motivacije za redovno pohađanje nastave dece, uključujući obezbeđivanje dodatne podrške za decu povratnika u odeći, knjigama i školskom priboru. Kod korisnika novčane socijalne pomoći, unaprediti podršku uključivanju u proces obrazovanja kroz novčanu pomoć za najugroženije učenike završnih razreda osnovne škole i njihova domaćinstva. Dalje, u sklopu inkluzivne politike obrazovanja decu povratnika prepoznati u individualizaciji obrazovanja i na adekvatan način razviti individualne obrazovne planove.

Treba sprovesti kampanju zagovaranja važnosti srednjeg obrazovanja, te promovisanje obrazovnih profila i kvalifikacija u srednjem obrazovanju, dalje promovisati sistem stipendiranja za učenike srednjih škola iz ugroženih porodica, kao i dodatnu podršku.

Preko koordinatora za romska pitanja i mobilnih timova (tamo gde oni postoje) trebalo bi realizovati kampanju podizanja svesti o rizicima i negativnim posledicama dečjeg rada.

- 8. Zaključak:** Udeo povratničkih porodica koje prijavljuju socijalne probleme je mali. Nepokretne osobe su, uz starije osobe koje nisu u stanju da brinu o sebi, najveći socijalni problem povratničkih domaćinstava.

Preporuka: Potrebno je uspostaviti saradnju između poverenika KIRS-a, koordinatora za pitanja Roma, centara za socijalni rad i lokalnih zdravstvenih ustanova u cilju sprovođenja kampanje informisanja o pravima i socijalnim uslugama jer je neinformisanost glavni problem neprijavlivanja socijalnih problema. Dodatno treba raditi na informisanju o nasilju u porodici, uključujući i dečje brakove i posebno na osnaživanju žena da prijavljuju nasilje.

Jedan od konkretnih rezultata treba da bude pronalaženje povratničkih porodica koje imaju staro lice koje ne može da se brine o sebi i pružanje podrške tim porodicama u vidu mere „pomoć u kući“. Ovo bi ujedno odgovaralo potrebi za podrškom koju su sami povratnici prepoznali, a to su informacije o pravima i procedurama i posredovanje u ostvarenju tih prava. Čitav ovaj poduhvat će biti lakši kada se dovrši uspostavljanje jedinstvene baze podataka o povratnicima.

- 9. Zaključak:** Društveni aktivizam povratnika nešto je slabiji nego što je izmereno 2019. godine.

Preporuka: Utoliko pre je važeća ista preporuka kao nakon istraživanja iz 2019. godine: potrebno je ojačati udruženja povratnika i posebno Roma, kao i OCD-e koje rade sa osetljivim grupama da kreiraju i pružaju podršku povratnicima i zatim ih treba angažovati u projektima podrške. Osim toga, dodatno jačati kapacitete povratnika za aktivnu participaciju (npr. u lokalnim telima, savetima roditelja u predškolskim i školskim ustanovama, informisanje o predstojećem popisu, učešća u radu mesnih zajednica i sl.)

- 10. Zaključak:** Ponižavanje povratnika romske nacionalnosti se nastavlja. Iskustvo u kome se osećaju najviše diskriminirano dogodilo se tamo gde ljudi provode najviše vremena ili gde se najčešće upuštaju u zvaničnu komunikaciju: na javnom mestu, u ustanovama socijalnih usluga poput zdravstvenih ustanova, škola, policije, u sredstvima javnog prevoza i u prodavnicama/restoranima. Zabrinjava činjenica da se slučajevi ponižavanja povratnika dešavaju tako često na javnim mestima, ali jednako zabrinjava da javne institucije, koje bi trebalo da budu čuvari individualnih prava i javnog morala, pokazuju toliko visok stepen diskriminirajućih praksi.

Preporuka: Ostaje ista kao nakon istraživanja iz 2019. godine – kontinuirano treba sprovoditi javnu kampanju protiv diskriminacije i ciganizma. Kampanja treba da bude usmerena na prepoznavanje diskriminacije i postupanje u slučajevima diskriminacije za same građane i građanke (povratnike i Rome). Osim toga, kampanja treba da ima posebni fokus na unapređenje senzibilizacije zaposlenih i procedura u javnim institucijama, kojima se najviše obraćaju i koje su im najpotrebnije. Treba organizovati informativne sastanke za zaposlene u javnim službama (u oblasti socijalnog rada, zdravstvenih usluga, obrazovanja, u policiji itd.) na temu diskriminacije i borbe protiv ciganizma.

- 11. Zaključak:** Povratničko iskustvo ima pozitivan efekat na položaj povratnika na tržištu rada. Očito je da oni dobijaju više informacija o raznim aspektima integracije i da su češće uključeni u programe podrške. S druge strane, ova prednost, još uvek slaba po intenzitetu, ne otvara se jednako pred muškarcima i ženama, tako da neaktivnost žena čak i raste posle povratka po sporazumu o readmisiji. Kvalitativno istraživanje pokazuje da su u određenoj meri žrtve u ovom procesu i deca, koja ili izostaju iz škole, ili se po povratku teže uklapaju.

Preporuka: Treba ojačati programe za ekonomsko osnaživanje povratnica, posebno Romkinja. Dodatno treba raditi na informisanju o različitim zanimanjima kako bi se diverzifikovala ponuda programa obuke i podrške zapošljavanju i izbegla stereotipija (frizerke, manikirke, pedikirke i sl.).

Da bi se oslabio patrijarhalni obrazac koji ženu vezuje za domaćinstvo zbog kućnih poslova i brige o starima i vaspitanja dece, treba istovremeno olakšati pristup dece romske nacionalnosti predškolskim ustanovama i pružiti podršku ženama kroz pristup uslugama brige o starima i predškolskog vaspitanja dece.

- 12. Zaključak:** Loša obrazovna struktura i slabe veštine imaju implikacije na položaj žena iz povratničke populacije na tržištu rada. Ovo doprinosi njihovoj neaktivnosti i otežava pristup merama podrške ekonomskom osnaživanju.

Preporuka: Osim predloženih mera za bolji pristup obrazovanju za odrasle i obukama, treba razviti i poseban program obuke i zapošljavanja žena iz povratničke populacije kroz udruživanje u zadruge ili udruženja građana ili neki drugi oblik solidarno-ekonomske inicijative. Ovi programi bi istovremeno podizali veštine, rodno osveščivali i ekonomski osnaživali.

Istraživanje lokalnih aktera

- 1. Zaključak:** Intenzitet povratka po sporazumu o readmisiji opada već nekoliko godina zaredom, a posebno slab je bio u godinama pandemije kovida. Zbog toga je povratnika sve manje i u mnogim opštinama oni su nevidljivi za lokalne pružaoce usluga koji su bitni za njihovu integraciju. S druge strane, Komesarijat za izbeglice i migracije uz podršku GlZ-a aktivno radi na unapređivanju baze podataka koja sadrži podatke o povratnicima po sporazumu o readmisiji. U okviru nje, napravljeni su obrasci za izveštavanje u vremenskom periodu koji bude prepoznat kao adekvatan (mesečnom, kvartalnom, polugodišnjem, godišnjem). Obrasci izveštaja su osmišljeni kako prema JLS u koje se povratnici vraćaju, tako i prema nacionalnim institucijama koje zatraže podatak ili ga je neophodno dostaviti radi lakše i brže reintegracije u društvo (ministarstva nadležna za zdravstvenu zaštitu, obrazovanje, zapošljavanje, unutrašnje poslove itd.).

Preporuka: Potrebno je unaprediti informisanje i razmenu informacija između lokalnih uprava i javnih ustanova i drugih relevantnih lokalnih aktera o zvaničnom broju povratnika i o njihovom društvenom i ekonomskom položaju, kao i informisanje o mogućnostima i dostupnosti podrške u (re)integraciji, te upućivanje na adekvatne mere i usluge u različitim sistemima. Maksimalno koristiti pomenutu bazu podataka o povratnicima.

- 2. Zaključak:** U skladu sa očekivanjima, analiza je pokazala da su poverenici KIRS-a najsvesniji značaja integracije povratnika. Ipak, ima i među njima onih koji smatraju da to nije pitanje od velikog značaja, čak i u opštinama gde je koncentracija povratnika velika. Baza podataka o povratnicima koja je u fazi razvoja omogućava pristup poverenicima koji unose podatke sa svoje opštine te se na taj način baza puni i trebalo bi da sadrži sve relevantne podatke o povratniku – povratničkoj porodici.

Preporuka: Potrebno je unaprediti status lokalnih poverenika KIRS-a i obima poslova, kao i umrežavanje baze podataka koju vode poverenici. Potrebno je raditi na unapređivanju praćenja/monitoringa i podataka o povratnicima i njihovom učešću u uslugama različitih sektora – obrazovnog, zdravstvenog, socijalne zaštite itd., kao i organizacija civilnog društva (OCD). Treba redovno ažurirati i efektivnije koristiti bazu podataka o povratnicima, ali i uvesti redovno polugodišnje praćenje i izveštavanje o statusu povratnika u opštinama.

- 3. Zaključak:** Percepcija ključnih problema integracije povratnika je prilično realistična. Slabija percepcija ključnih problema se javlja u opštinama u kojima je koncentracija povratnika niska.

Preporuka: Posebnu pažnju posvetiti informisanju relevantnih aktera u opštinama u kojima je koncentracija povratnika niska. Moguće je organizovati povremene regionalne sastanke najvažnijih aktera (poverenici KIRS-a, koordinatori za romska pitanja, predstavnici NSZ, CSR, škole, predstavnici lokalnih uprava, OCD i dr.) tako da se opštine sa nižom koncentracijom okupljaju oko 1 do 2 opštine sa višom koncentracijom u kojima je pristup pitanjima integracije povratnika napredniji. Posebno raditi na razbijanju stereotipa o pasivnosti povratnika.

- 4. Zaključak:** Organizacije civilnog društva su često percipirane kao zasebna linija integracije povratnika i potrebno je da saradnja između njih i javne uprave i ustanova na lokalnom nivou bude intenzivnija i funkcionalnija u svrhu bolje i održive integracije povratnika.

Preporuka: Uključiti organizacije civilnog društva u pružanje podrške povratnicima, naročito u proceni stvarnog broja povratnika, rada na terenu i izgradnje poverenja između povratnika i lokalnih institucija. Na ovaj način bi se više koristila iskustva i kapaciteti kao i resursi organizacija civilnog društva u save-tima za migracije, ali i drugim relevantnim telima.

- 5. Zaključak:** Poznavanje lokalnog okvira javne politike kojim se regulišu pitanja integracije povratnika je koncentrisano na nekoliko institucija ili čak osoba i prvenstveno na postojanje lokalnog saveta za migracije, što verovatno podrazumeva i slabu uključenost ostalih aktera u proces razvoja i usvajanja lokalnih instrumenata javne politike.

Preporuka: Uključiti u proces razvoja dokumenta javnih politika i redovno informisati sve relevantne lokalne aktere iz javnog i civilnog sektora o svim aspektima javnih politika važnih za integraciju povratnika (akcioni plan za migracije, budžet i drugi izvori finansiranja, projekti, drugi relevantni strateški dokumenti).

- 6. Zaključak:** Održiva (re)integracija povratnika zahteva oslanjanje na usluge i mere različitih sektora, potrebu za međusektorskom saradnjom. Saradnja lokalnih aktera na održivoj reintegraciji povratnika je generalno ocenjena kao dobra, ali postoji znatan broj aktera koji ovu saradnju ne mogu da ocene. Problemi integracije povratnika su slabije istaknuti na agendi lokalnih saveta za migracije tamo gde je njihova koncentracija manja. Ispitanici ističu velik značaj poverenika KIRS-a za rešavanje ovih problema.

Preporuka: Posredstvom poverenika KIRS-a, i gde je moguće kroz njihovu saradnju sa koordinatorima za romska pitanja, npr. primer dobre prakse je uključivanje poverenika u mobilne timove za inkluziju Roma, istaći pitanje in-

tegracije povratnika u lokalnim savetima za migracije i relevantnim akcionim planovima. Za uspešnju međusektorsku saradnju potrebno je izraditi mehanizme i protokole komunikacije i upućivanja korisnika drugim sektorima. Pitanje reintegracije povratnika treba istaći i u drugim relevantnim lokalnim dokumentima i administrativnim telima (vezano za zapošljavanje, socijalnu zaštitu, obrazovanje, stanovanje itd.).

VI

Reference

Akcioni plan za poglavlje 24 – pravda, sloboda, bezbednost. 2016. Vlada Republike Srbije.

Analiza pravnog i strateškog okvira za reintegraciju povratnika u Srbiji sa fokusom na mere politike zapošljavanja. GIZ, 2020.

Cvejic, S. 2012. *Survey on the Needs of Returnees in the Republic of Serbia.* Belgrade: IOM.

Istraživanje o položaju i potrebama povratnika u Srbiji po Sporazumu o readmisiji 2019. godine. 2019. GIZ.

Migracioni profil Republike Srbije za 2017. godinu. 2018. Beograd: KIRS.

Migracioni profil Republike Srbije za 2018. godinu. 2019. Beograd: KIRS.

Migracioni profil Republike Srbije za 2019. godinu. 2020. Beograd: KIRS.

Migracioni profil Republike Srbije za 2020. godinu. 2021. Beograd: KIRS.

Nacionalni program za usvajanje pravnih tekovina Evropske unije – treća revizija. 2018. Vlada Republike Srbije.

Serbia 2020 Report.

Serbia 2021 Report.

W

Aneks 1. Tabele

Tabela A. Broj povratnika po opštinama, 2011–2020.

1. ALEKSANDROVAC	4	32. DOLJEVAC	64	63. MAJDANPEK	1
2. ALEKSINAC	151	33. GOLUBAC	10	64. MALI IDOŠ	26
3. ALIBUNAR	74	34. GORNJI MILANOVAC	18	65. MEDVEĐA	7
4. APATIN	56	35. GROCKA	92	66. MEROŠINA	63
5. ARANĐELOVAC	18	36. INĐIJA	9	67. MIONICA	13
6. ARILJE	3	37. IRIG	4	68. MLADENOVAC	170
7. BABUŠNICA	9	38. IVANJICA	4	69. NEGOTIN	66
8. BAČ	10	39. JAGODINA	87	70. NIŠ	856
9. BAČKA PALANKA	79	40. KANJIŽA	3	71. NOVA CRNJA	91
10. BAČKI PETROVAC	10	41. KIKINDA	308	72. NOVA VAROŠ	2
11. BARAJEVO	41	42. KLADOVO	6	73. NOVI BEČEJ	128
12. BATOČINA	25	43. KNIČ	6	74. NOVI BEOGRAD	318
13. BEČEJ	30	44. KNJAŽEVAC	129	75. NOVI KNEŽEVAC	91
14. BELA CRKVA	56	45. KOCELJEVA	34	76. NOVI PAZAR	335
15. BELA PALANKA	69	46. KOVAČICA	131	77. NOVI SAD	663
16. BEOČIN	174	47. KOVIN	38	78. OBRENOVAC	131
17. BEOGRAD	446	48. KRAGUJEVAC	366	79. ODŽACI	55
18. BLACE	3	49. KRALJEVO	129	80. OPOVO	28
19. BOGATIĆ	28	50. KRUŠEVAC	273	81. PALILULA	749
20. BOJNIK	114	51. KUČEVO	2	82. PANČEVO	270
21. BOLJEVAC	6	52. KULA	22	83. PARAĆIN	131
22. BOR	285	53. KURŠUMLIJA	63	84. PEĆINCI	18
23. BOSILEGRAD	1	54. LAJKOVAC	13	85. PETROVAC NA MLAVI	4
24. BRUS	4	55. LAPOVO	1	86. PIROT	146
25. BUJANOVAC	949	56. LAZAREVAC	66	87. PLANDIŠTE	3
26. ČAČAK	58	57. LEBANE	132	88. POŽAREVAC	582
27. ČIĆEVAC	8	58. LESKOVAC	956	89. POŽEGA	5
28. ČUKARICA	358	59. LJIG	3	90. PREŠEVO	253
29. ČUPRIJA	39	60. LJUBOVIJA	2	91. PRIBOJ	9
30. DESPOTOVAC	21	61. LOZNICA	66	92. PRIJEPOLJE	36
31. DIMITROVGRAD	4	62. LUČANI	7	93. PROKUPLJE	269

94. RAČA	1	113. STARA PAZOVA	39	133. VLASOTINCE	30
95. RAKOVICA	85	114. STARI GRAD	6	134. VOŽDOVAC	106
96. RAŠKA	45	115. SUBOTICA	314	135. VRAČAR	13
97. RAŽANJ	6	116. SURČIN	170	136. VRANJE	776
98. REKOVAC	2	117. SURDULICA	302	137. VRBAS	20
99. RUMA	35	118. SVILAJNAC	24	138. VRNJAČKA BANJA	33
100. ŠABAC	164	119. SVRLJIG	9	139. VRŠAC	443
101. SAVSKI VENAC	21	120. TEMERIN	1	140. ŽABALJ	108
102. SEČANJ	64	121. TITEL	25	141. ŽABARI	1
103. SENTA	16	122. TOPOLA	20	142. ŽAGUBICA	2
104. SJENICA	41	123. TRSTENIK	30	143. ZAJEČAR	113
105. SMEDEREVO	549	124. TUTIN	118	144. ZEMUN	765
106. SMEDEREVSKA PALANKA	83	125. UB	46	145. ŽITIŠTE	118
107. SOKOBANJA	12	126. UŽICE	23	146. ŽITORAĐA	101
108. SOMBOR	57	127. VALJEVO	45	147. ZRENJANIN	528
109. SOPOT	14	128. VARVARIN	3	148. ZVEZDARA	160
110. SRBOBRAN	25	129. VELIKA PLANA	64		
111. SREMSKA MITROVICA	154	130. VELIKO GRADIŠTE	18		
112. SRPSKA CRNJA	65	131. VLADIČIN HAN	120		
		132. VLADIMIRCI	3		

Izvor: KIRS

Tabela B. Korišćenje pomoći prema vrstama pomoći i vremenskoj tački korišćenja

Oblast pomoći	Vrsta pomoći	Period dobijanja pomoći	
		30 dana PRE poslednjeg boravka u inostranstvu	NAKON poslednjeg boravka u inostranstvu
Pravna pomoć i podrška u pristupu institucijama, pribavljanju dokumenata i sl.	Dokumentacija/lična dokumenta	82,0%	64,4%
	Informacije, savet, posredovanje	18,0%	27,9%
	Ostalo	0,0%	7,7%
Unapređenje stanovanja	Materijal, rekonstrukcija	61,1%	68,5%
	Kuća, seoska kuća	22,2%	6,8%
	Savet	0,0%	6,8%
	Ostalo	16,7%	17,8%
Školovanje, obuka	Oprema, materijal, knjige i slično	76,1%	71,3%
	Informisanje, savetovanje	1,4%	3,2%
	Obuka, dopunska nastava i slično	9,9%	15,9%
	Ostalo	12,7%	8,9%
Zaposlenje, poslovanje	Posao, zaposlenje	80,0%	55,0%
	Materijal, oprema	0,0%	11,3%
	Informacije, savet	11,1%	17,5%
	Obuka	2,2%	7,5%
	Ostalo	6,7%	8,8%
Zdravstvena zaštita i nega	Dokumenta (zdravstvena knjižica)	49,4%	41,6%
	Intervencija, lečenje, pregled, nega	43,9%	45,1%
	Higijenski paketi, maske, oprema	1,1%	3,9%
	Informacija, savet	2,8%	1,7%
	Ostalo	2,8%	7,7%
Socijalna pomoć	Novčana pomoć, jednokratna, novac i slično	96,3%	87,0%
	Paketi, ogrev, hrana i slično	2,4%	8,5%
	Saveti, informacije, posredovanje	,7%	2,9%
	Ostalo	,3%	,8%

Tabela C. Pružaoci pomoći prema vrstama pomoći i trenutku korišćenja

Oblast pomoći	Pružalac pomoći	Trenutak korišćenja	
		pre	nakon
Pravna pomoć i podrška u pristupu institucijama, pribavljanju dokumenata i sl.	Romski koordinator, mobilni tim i slično	20,0%	23,4%
	NVO	49,2%	55,1%
	Lokalna samouprava ili CSR	30,8%	21,5%
	Ostalo	0,0%	0,0%
Unapređenje stanovanja	NVO ili donator	61,1%	69,3%
	Opština ili romski koordinator	27,8%	21,3%
	Ostalo	11,1%	9,3%
Školovanje, obuka	NVO ili donator	52,1%	48,1%
	Pedagoški asistent ili romski koordinator	15,1%	24,7%
	Škola	17,8%	13,6%
	Grad, uprava i slično	12,3%	8,6%
	Ostalo	2,7%	4,3%
Zaposlenje, poslovanje	NSZ	45,7%	51,8%
	Poslodavac (firma)	8,7%	7,2%
	NVO	4,3%	28,9%
	NSZ i NVO	30,4%	0,0%
	Ostalo	10,9%	12,0%
Zdravstvena zaštita i nega	Bolnica, dom zdravlja	50,0%	45,8%
	RFZO	23,1%	16,1%
	Zdravstvena medijatorka, romski koordinator	17,6%	26,3%
	Ostalo	9,3%	10,6%
Socijalna pomoć	CSR, država, ministarstvo	98,0%	85,3%
	NVO, donator	,3%	5,3%
	Romski koordinator ili pedagoški asistent	1,0%	5,6%
	NVO, donator, romski koordinator, pedagoški asistent	0,0%	1,3%
	Ostalo	,7%	2,4%

Tabela D. Prepoznavanje pružalaca pomoći

Oblast pomoći	Kome se može obratiti?	%
Pravna pomoć i podrška u pristupu institucijama, pribavljanju dokumenata i sl.	Lokalna administracija, advokati, besplatna pravna pomoć	45,7%
	Koordinator, mobilni tim ili kancelarija za Rome	17,1%
	Neka NVO	36,2%
	Ostalo	,7%
Unapređenje stanovanja	Opština, gradska uprava	40,2%
	Koordinator, mobilni tim ili kancelarija za Rome	15,4%
	Opština/grad, uprava i zdravstveni medijator i slično za Rome	5,6%
	Neka NVO	25,2%
	CSR	11,1%
	Ostalo	2,6%
Školovanje, obuka	Pedagoški asistent	10,1%
	Koordinator, mobilni tim ili kancelarija za Rome	13,7%
	Škola	39,5%
	Škola i zdravstveni medijator i slično za Rome	0,0%
	Neka NVO	22,3%
	Ostalo	9,4%
	Opština	4,3%
Zaposlenje, poslovanje	NSZ	87,5%
	Koordinator, mobilni tim ili kancelarija za Rome	5,1%
	NSZ i zdravstveni medijator i slično za Rome	,4%
	Neka NVO	4,0%
	Poslodavci	1,5%
	Ostalo	1,3%
Zdravstvena zaštita i nega	Bolnica, dom zdravlja ili ambulanta	61,6%
	Zdravstveni medijator, koordinator, mobilni tim ili kancelarija za Rome	13,1%
	Zdravstvena ustanova i zdravstveni medijator i slično za Rome	14,2%
	Neka NVO	4,4%
	Ostalo	6,3%
Socijalna pomoć	CSR	87,8%
	Koordinator, poverenik, mobilni tim ili kancelarija za Rome	3,4%
	CSR i koordinator i slično za Rome	5,2%
	Neka NVO	1,1%
	Ostalo	2,4%

IX

Aneks 2. Upitnici

ISTRAŽIVANJE POTREBA POVRATNIKA

Upitnik za lica starija od 17 godina koja su vraćena po sporazumu o readmisiji u poslednje 4 godine

Poštovani/a,

Nemačka organizacija za međunarodnu saradnju (GIZ) sprovodi istraživanje o životnim potrebama ljudi koji su vraćeni u Srbiju iz inostranstva. U njemu se nalaze pitanja o zdravstvenim, obrazovnim i stambenim potrebama, o mogućnostima zaposlenja i nedostajućoj dokumentaciji. Ovi podaci će biti korišćeni da bi se dobila jasnija slika o životu povratnika.

U prvom delu upitnika se nalazi svega nekoliko pitanja o Vama lično, a većina pitanja se odnosi na Vaše domaćinstvo i njegove članove.

Istraživanje je anonimno i Vaši lični podaci neće nigde biti prikazani. Molimo Vas da na pitanja iz upitnika odgovorite iskreno i u celosti.

HVALA!

1. Prikupljanje podataka

1.1. Mesto anketiranja a) _____ / ___/

Opština anketiranja b) _____ / ___/

1.2. Anketar _____

1.3. Datum _____

1.4. Ime i prezime ispitanika/ce _____ i

1.5. Broj mobilnog telefona _____

2. Iskustvo migracija – ispitanik/ca

2.1. Koliko puta ste boravili u inostranstvu duže od 30 dana, od 2001. godine? /_____/

2.2. Vaš najduži boravak u inostranstvu i kada u kontinuitetu je počeo

a1) /___/(mesec) a2) /___/ (godina) i završio se b1) /___/(mesec)
b2) /___/ (godina) b3) u državi _____

2.3. Vaš poslednji boravak u inostranstvu je počeo

a1) /___/(mesec) a2) /___/ (godina) i završio se b1) /___/(mesec)
b2) /___/ (godina) b3) u državi _____

2.4. Iz koje države ste vraćeni u Srbiju?

2.5. Kojim prevozom ste putovali tom prilikom?

1. Avion
2. Autobus
3. Voz
4. Putnički automobil
5. Nešto drugo, šta? _____

2.6. Kategorija povratnika:

1. Vraćen po sporazumu o readmisiji (deportovan)
2. Dobrovoljni povratnik

2.7. Ako je deportovan/a da li mu/joj je uručen „negative” (odbijenica) od strane vlasti u zemlji domaćinu?

1. Da
2. Ne

2.8. Koji je glavni razlog Vašeg poslednjeg odlaska u inostranstvo (kada ste vraćeni u Srbiju)?

1. Da ostvarim pravo na socijalnu pomoć dok se odlučuje o zahtevu za azil
2. Da pronađem posao
3. Da posetim članove porodice
4. Nešto drugo, šta? _____

2.9. Da li su Vam vlasti u zemlji iz koje ste vraćeni prilikom boravka ili u momentu povratka pružile neku pomoć?

Oblik pomoći	DA	NE
2.9.1. Savetovanje	1	2
2.9.2. Privremeno zaposlenje	1	2
2.9.3. Hrana	1	2
2.9.4. Odeća	1	2
2.9.5. Školski materijal za decu	1	2
2.9.6. Novčana pomoć tokom boravka	1	2
2.9.7. Novčana pomoć za povratak u zemlju porekla	1	2
2.9.8. Putna karta	1	2
2.9.9. Nešto drugo, šta? _____	1	2

2.10. Koje je bilo Vaše radno mesto pre, za vreme i posle poslednjeg boravka u inostranstvu? (opisati u 2–3 reči)

2.10.1. PRE BORAVKA U INOSTRANSTVU	2.10.2. ZA VREME BORAVKA U INOSTRANSTVU	2.10.3. NAKON BORAVKA U INOSTRANSTVU
1. _____ _____	1. _____ _____	1. _____ _____
2. Nezaposlen/a	2. Nezaposlen/a	2. Nezaposlen/a

2.11. Da li ste pri poslednjem boravku u inostranstvu bili sa nekima od članova uže porodice?

1. Bez člana/ova porodice	2. Sa supružnikom/partnerom i decom
3. Sa supružnikom/partnerom, bez dece	4. Sa decom, bez supružnika/partnera
5. Nešto drugo, šta? _____ _____ _____	

2.12. Da li imate člana uže porodice (otac/majka, brat/sestra, dete, supružnik) koji živi u zemlji iz koje ste vraćeni?

1. Da 2. Ne

2.13. Da li planirate da ponovo odete u inostranstvo na period duži od mesec dana?

1. Da

2. Ne

2.14. Trenutna opština prebivališta

_____ /___/

2.15. Trenutno mesto prebivališta

_____ /___/

2.16. Mesto boravišta pre poslednjeg odlaska u inostranstvo

_____ /___/

2.17. Koliko puta ste do sada vraćani iz bilo koje zemlje u Srbiju?

/_____/

x. LISTA ČLANOVA DOMAĆINSTVA

Članove domaćinstva uneti na sledeći način: najpre unesite podatke za ispitanika/cu, a potom za ostale članove domaćinstva koji čine užu porodicu.

(a) Red. Br.	1. Ime	2. Pol		3. Srodstvo sa ispitanikom (upišite odgovarajuću šifru)	4. Godina rođenja	5. Nacionalnost 1 romska (upišite šifru 1) 2 srpska 3 aškalijska 4 egipatska 5 bošnjačka 6 albanska 7 druga	6. Da li je u poslednje četiri godine bio/la „na azilu“ (zaokružite odgovarajući broj) Da Ne		7. Aktiv- nost
		1 Muški	2 Ženski				1	2	
1.		1	2	Ispitanik/ca	<input type="text"/>	☐	1	2	<input type="text"/>
2.		1	2	☐	<input type="text"/>	☐	1	2	<input type="text"/>
3.		1	2	☐	<input type="text"/>	☐	1	2	<input type="text"/>
4.		1	2	☐	<input type="text"/>	☐	1	2	<input type="text"/>
5.		1	2	☐	<input type="text"/>	☐	1	2	<input type="text"/>
6.		1	2	☐	<input type="text"/>	☐	1	2	<input type="text"/>
7.		1	2	☐	<input type="text"/>	☐	1	2	<input type="text"/>
8.		1	2	☐	<input type="text"/>	☐	1	2	<input type="text"/>
9.		1	2	☐	<input type="text"/>	☐	1	2	<input type="text"/>
10.		1	2	☐	<input type="text"/>	☐	1	2	<input type="text"/>

Šifre za pitanje 3.

Srodstvo sa glavom domaćinstva

- 1 - Bračni/vanbračni/partner
- 2 - Dete nosioca/bračnog/
vanbračnog partnera
- 3 - Brat/sestra ili zet/snaja nosioca
/bračnog/vanbračnog partnera
- 4 - Unuk-a nosioca/bračnog partnera
- 5 - Roditelj nosioca/bračnog
/vanbračnog partnera
- 6 - Drugi srodnik
- 7 - Nesrodnik

Šifre za pitanje 7.

Aktivnost (tokom poslednje nedelje)

- 1 - Zaposlen (formalno)
- 2 - Zaposlen bez ugovora
- 3 - Poslodavac (su/vlasnik preduzeća ili radnje)
- 4 - Samostalni poljoprivrednik
- 5 - Samozaposlen
- 6 - Pomažući član domaćinstva
- 7 - Ostali koji obavljaju zanimanje
- 8 - Nezaposlen – traži posao
- 9 - Prekinuo rad (u vojsci ili na služenju kazne)
- 10 - Penzioner
- 13 - Domaćica
- 14 - Dete, učenik, student
- 15 - Nesposoban za rad
- 16 - Ostali koji ne obavljaju zanimanje
- 00 - Odsutan

8. Najviša završena škola	9. Pohađanje škole	10. Najvažniji razlog za nepohađanje vrtića, škole ili obaveznog predškolskog	11. Da li član domaćinstva radi plaćen posao...	12. Na osnovu kakvog ugovora član obavlja taj posao	13. Ako je član domaćinstva nezaposlen (šifra 8 u koloni 7 – aktivnost), koji je glavni način traženja posla?
<i>(unesite odgovarajuću šifru)</i>	<i>(unesite odgovarajuću šifru)</i>	<i>(unesite odgovarajuću šifru)</i>	<i>(unesite odgovarajuću šifru)</i>	<i>(unesite odgovarajuću šifru)</i>	<i>(unesite odgovarajuću šifru)</i>
☐	0 Ne pohađa	Upisati odgovor samo za decu između 3 i 18 godina koja ne idu u vrtić ili školu	1. Na neodređeno vreme	1. Pisani ugovor, odobrenje	1. Preko NSZ
☐	1. Vrtić		2. Na određeno vreme	2. Usmeni dogovor sa poslodavcem	2. Putem oglasa u novinama ili na internetu
☐	2. Pripremni predškolski program		3 Sezonski	3. Bez ugovora	3. Preko rođaka i prijatelja
☐	3. Osnovna škola		4. Povremeno	4. Ne želi da odgovori	4. Uz pomoć NVO i udruženja
☐	4. Srednja škola		5. Ne radi nikakav plaćen posao		5. Putem sajмова zapošljavanja
☐	5. Viša škola ili fakultet		6. Ne želi da odgovori		6. Direktnim kontaktom sa poslodavcem
☐	6. Obrazovanje za odrasle, obuke, kursevi i sl.				7. Drugo
☐					
☐					
☐					
☐					
☐					

Šifre za pitanje 8. Najviša završena škola
0 - Deca i učenici osnovne škole
1 - Bez škole
2 - Nepotpuna osnovna škola
3 - Osnovna škola
4 - Srednja škola
5 - Viša škola
6 - Fakultet i viši stepeni

Šifre za pitanje 10. Razlog za nepohađanje škole
1 - Ne treba im obrazovanje
2 - Treba da pomažu kod kuće
3 - Ne znamo proceduru upisa
4 - Nemamo potrebna lična dokumenta
5 - Deca nam nisu čista, uredna i obučena
6 - Nemamo novca da platimo školski materijal (sveske, olovke, torbu i sl.)
7 - Učitelj i/ili deca ih ne prihvataju
8 - Nema obdaništa/škole u blizini
9 - Ne govore dobro srpski
10 - Nemaju uslove da prate onlajn nastavu
11 - Teško im je da prate nastavu
12 - Preuranjeni brak ili trudnoća
13 - Treba da zarađuju za kuću
14 - Zdravstveni problem ili invalidnost deteta
15 - Drugo, navedite šta _____

3. Opšti podaci o ispitaniku i domaćinstvu

3.1. Posedovanje dodatnih znanja i veština – ispitanik/ca

1. Jezici

	Jezik	Govorim	Čitam	Pišem
3.1.1.1	Romski	1	2	3
3.1.1.2	Srpski	1	2	3
3.1.1.3	Nemački	1	2	3
3.1.1.4	Engleski	1	2	3
3.1.1.5	Francuski	1	2	3
3.1.1.6	Neki drugi jezik, koji? _____	1	2	3

2. ***Da li redovno (barem 2 puta nedeljno) koristite Microsoft Word ili Microsoft Excel ili neki drugi program za organizovanje i prikazivanje digitalnih informacija?***

1. Da

2. Ne

3. ***Da li redovno (svakodnevno) koristite neku od društvenih mreža (Facebook, Twitter, Instagram, Viber i sl.) na mobilnom telefonu ili na računaru?***

1. Da

2. Ne

4. ***Da li imate važeću vozačku dozvolu?***

1. Da

2. Ne

5. ***Da li ste vešti u nekom zanatu, čak i ako nemate diplomu?***

1. Da

2. Ne

5a. ***Koji je to zanat? (npr. kuvar, bravar, stolar, moler)***

6. ***Ako je nezaposlen/a, koju vrstu zaposlenja bi voleo/la da dobije:***

1. Samostalni poljoprivrednik/ca

2. Sopstveni posao (samozaposlen/a, pokretanje sopstvenog biznisa)

3. Stalni posao za poslodavca u privatnom sektoru

4. Stalni posao za poslodavca u javnom sektoru

5. Javni radovi

6. Sezonski radovi

7. Drugo, šta? _____

7. Broj lica u domaćinstvu koja ostvaruju bilo kakav prihod (zrada, penzija, socijalna pomoć, pomoć od rođaka/prijatelja, prošnje) / _____/

8. Broj lica koja su od 2001. godine najmanje jednom boravila u inostranstvu duže od 30 dana / _____/

4. Lična dokumenta

4.1. Da li svi članovi domaćinstva mogu da pribave sledeća dokumenta/status? (moguće više odgovora)

	DOKUMENT/STATUS	Moguće pribaviti za sve članove domaćinstva	
1.	Upis u knjigu državljanstva	1. da	2. ne
2.	Uverenje o državljanstvu	1. da	2. ne
3.	Upis u matičnu knjigu rođenih	1. da	2. ne
4.	Izvod iz matične knjige rođenih	1. da	2. ne
5.	Izvod iz matične knjige venčanih	1. da	2. ne
6.	Lična karta	1. da	2. ne
7.	Pasoš	1. da	2. ne
8.	Radna knjižica	1. da	2. ne
9.	Zdravstvena knjižica	1. da	2. ne
10.	Diploma, kopija diplome, potvrda o priznavanju diplome u Srbiji (nostrifikacija)	1. da	2. ne

4.2. Ako ima bar jedno „ne“ u prethodnom pitanju, zašto ne možete da pribavite navedena lična dokumenta? (moguće više odgovora)

	Razlog da ne može da pribavi		
1.	Nisu ni probali, ne treba im	1. da	2. ne
2.	Izgubljena ili uništena	1. da	2. ne
3.	Nikada ih nisu ni imali	1. da	2. ne
4.	Ne znaju kome da se obrate	1. da	2. ne
5.	Nemaju novca da plate takse	1. da	2. ne
6.	Zbog diskriminacije	1. da	2. ne
7.	Zbog korupcije	1. da	2. ne
8.	Zbog nečeg drugog, čega? _____	1. da	2. ne

4.2.a. Koliko članova domaćinstva NIJE upisano u knjigu državljanstva? /_____/

4.3. Koja vrsta podrške je potrebna da bi se došlo do potrebnih ličnih dokumenata? (moguće više odgovora)

	PODRŠKA	Potrebna?	
		1. da	2. ne
1.	Objašnjenje procedure	1. da	2. ne
2.	Novac za takse	1. da	2. ne
3.	Prisustvo trećeg lica prilikom izvršavanja procedure	1. da	2. ne
4.	Neka druga, koja? _____	1. da	2. ne

4.4. Koja od navedenih vrsta podrške je najvažnija? (upisati broj koji se nalazi ispred ponuđenog odgovora) /_____/

5. Zaposlenost

5.1. Koliko članova domaćinstva je registrovano kod Nacionalne službe za zapošljavanje (NSZ)? /_____/

5.2. Ako ima neregistrovanih koji traže posao, zašto nisu registrovani?

1. Ne veruju da mogu da nađu posao preko NSZ
2. Nisu čuli/znali da to mogu da učine
3. Ne znaju kako se prijavljuje
4. Imaju/čuli su za iskustvo diskriminacije
5. Nedostaju im dokumenta
6. Nešto drugo, šta? _____

5.3. Koja vrsta podrške je potrebna za prijavljivanje NSZ? (moguće više odgovora)

	PODRŠKA	Potrebna?	
		1. da	2. ne
1.	Objašnjenje procedure	1. da	2. ne
2.	Pribavljanje nedostajućih dokumenata	1. da	2. ne
3.	Prisustvo trećeg lica prilikom izvršavanja procedure	1. da	2. ne
4.	Usavršavanje srpskog jezika	1. da	2. ne
5.	Neka druga, koja? _____	1. da	2. ne

5.4. Koja od navedenih vrsta podrške je najvažnija? (upisati broj koji se nalazi ispred ponuđenog odgovora) /_____/

5.5. Da li Vam je potreban organizovan besplatni kurs ili obuka?

1. Da 2. Ne ☞ pitanje 6.1

5.6. Navedite za koju obuku ste zainteresovani?

6. Prihodi

6.1. Iz kojih sve izvora Vaše domaćinstvo ostvaruje prihode?

	IZVOR	OSTVARUJU PRIHOD	
1.	Plata od zaposlenja (formalnog i neformalnog, redovnog i neredovnog)	1. da	2. ne
2.	penzija	1. da	2. ne
3.	socijalna pomoć	1. da	2. ne
4.	pomoć rođaka/prijatelja	1. da	2. ne
5.	rentiranje nekretnina	1. da	2. ne
6.	prodaja sopstvenih poljoprivrednih proizvoda	1. da	2. ne
7.	prošenje	1. da	2. ne
8.	Nešto drugo, šta? _____	1. da	2. ne

6.2. Koliko novca ukupno, na sve izdatke, je Vaše domaćinstvo potrošilo u toku prošlog meseca? /_____/ _____ (naznačiti valutu!!!)

6.3. Da li su prihodi domaćinstva dovoljni da se pokriju osnovne potrebe? (ishrana, plaćanje računa, zdravstvena nega, higijena, školovanje, lokalni transport)

1. Da 2. Ne

6.4. Koja vrsta pomoći bi najpre popravila Vaš ekonomski položaj? (JEDAN odgovor!)

1. Pronalaženje posla
2. Dobijanje socijalne pomoći
3. Pomoć prijatelja/rođaka
4. Humanitarna pomoć
5. Rešavanje stambenog pitanja

7. Stambeni uslovi

7.1. Stambena situacija		
7.1.1.	Da li je kuća/prostor u kome stanujete:	1. U vlasništvu Vašeg domaćinstva, bez kreditnih zaduženja (za podizanje kuće, dogradnju i sl.) 2. U vlasništvu Vašeg domaćinstva sa kreditnim obavezama 3. Vaše domaćinstvo ga iznajmljuje i plaća zakupninu 4. Vaše domaćinstvo živi u prostoru koji ne poseduje ali ne plaća zakupninu
7.1.2.	Da li je objekat u kojem stanujete legalizovan ili u procesu legalizacije?	1. Legalizovan je 2. U procesu je 3. Nije legalizovan niti je u procesu legalizacije
7.2. Karakteristike stambenog prostora		
7.2.1.	Da li je objekat u kome stanujete namenjen stanovanju?	1. da 2. ne
7.2.2.	Koliki je prostor u kome stanujete?	/ _____ / m ²
7.3. Da li u stambenom prostoru posedujete sledeće:		
7.3.1.	Kupatilo (tuš, kada)	1. da 2. ne
7.3.2.	WC (u sastavu kupatila ili kao posebna prostorija)	1. da 2. ne
7.3.3.	Električnu energiju	1. da 2. ne
7.3.4.	Tekuću vodu	1. da 2. ne
7.3.5.	Priključak na javnu kanalizaciju ili septičku jamu	1. da 2. ne
7.3.6.	Priključak za telefon	1. da 2. ne
7.4. Da li u Vašem stanu/kući imate neki od navedenih problema:		
7.4.1.	Nema dovoljno prostora za sve članove domaćinstva	1. da 2. ne
7.4.2.	Ima vlage	1. da 2. ne
7.4.3.	Krov prokišnjava	1. da 2. ne
7.4.4.	Zidovi/podovi su propali	1. da 2. ne
7.4.5.	Drvenarija (vrata, prozori) je istrošena	1. da 2. ne
7.4.6.	Nema dovoljno dnevnog svetla	1. da 2. ne

7.5. Koji oblik stambene podrške biste prihvatili?

(moguće više odgovora)

	OBLIK PODRŠKE	PRIHVATILI BI?	
1.	Socijalno stanovanje	1. da	2. ne
2.	Pomoć u građevinskom materijalu za završetak/ adaptaciju kuće	1. da	2. ne
3.	Montažna kuća (ako već poseduje zemljište)	1. da	2. ne
4.	Kredit pod povoljnim uslovima	1. da	2. ne
5.	Otkup domaćinstva sa okućnicom	1. da	2. ne
6.	Nešto drugo, šta? _____	1. da	2. ne

7.6. Koji od navedenih oblika bi Vam najviše odgovarao?

(upisati broj koji se nalazi ispred ponuđenog odgovora) _____

7.7. Da li posedujete građevinsko zemljište (plac) u svom vlasništvu?

1. Da 2. Ne

8. Zdravstveno stanje i zaštita

8.1. Koliko članova Vašeg domaćinstva NEMA zdravstveno osiguranje (knjižicu)? /_____/

8.2. Koji je glavni razlog da nemaju osiguranje?

1. Ne treba im, leče se sami
2. Nedostaje im neki prethodni dokument/status kojim se dokazuje pravo
3. Imaju iskustvo/plaše se diskriminacije
4. Ne znaju proceduru i svoja prava

8.3. Koji vid podrške Vam je potreban da biste ostvarili pravo na zdravstveno osiguranje? (moguće više odgovora)

	PODRŠKA	Potrebna?	
1.	Objašnjenje procedure	1. da	2. ne
2.	Pribavljanje nedostajućih dokumenata	1. da	2. ne
3.	Prisustvo trećeg lica prilikom izvršavanja procedure	1. da	2. ne
4.	Neka druga, koja? _____	1. da	2. ne

8.4. Koja od navedenih vrsta podrške je najvažnija?

(upisati broj koji se nalazi ispred ponuđenog odgovora) ___/

8.5. Koliko u Vašem domaćinstvu ima osoba sa ozbiljnim oštećenjem zdravlja koje traži stalnu pomoć drugih ljudi u svakodnevnom funkcionisanju? /___/

8.6. Koliko od tih osoba ima invaliditet potvrđen od strane zdravstvene komisije? /___/

8.7. Koja vrsta pomoći Vam je hitno potrebna za članove koji imaju ozbiljno oštećenje zdravlja? (moguće više odgovora)

	VRSTA POMOĆI	HITNO POTREBNA?	
		1. da	2. ne
1.	Zdravstveno osiguranje	1. da	2. ne
2.	Novac	1. da	2. ne
3.	Posredovanje u ostvarivanju prava na negu/lečenje	1. da	2. ne
4.	Lekovi	1. da	2. ne
5.	Pomagala	1. da	2. ne
6.	Pomoć u kući	1. da	2. ne
7.	Nešto drugo, šta? _____	1. da	2. ne

8.8. Koja od navedenih vrsta pomoći je najvažnija? (upisati broj ispred ponuđenog odgovora) _____

10. Pristup socijalnoj zaštiti

10.1 Novčana socijalna pomoć u domaćinstvu			
	Vrsta socijalne pomoći	a) Da li su primili prošlog meseca?	b) Ako nisu, zašto?
10.1.1	Naknada za tuđu negu i pomoć	1. da 2. ne	1 2 3 4 5 6 7 8
10.1.2	Novčana socijalna pomoć	1. da 2. ne	1 2 3 4 5 6 7 8
10.1.3	Dečji dodatak	1. da 2. ne	1 2 3 4 5 6 7 8
10.1.4	Roditeljski (materinski) dodatak	1. da 2. ne	1 2 3 4 5 6 7 8
		a) U poslednjih godinu dana?	
10.1.5	Jednokratna opštinska novčana pomoć	1. da 2. ne	1 2 3 4 5 6 7 8
10.1.6	Ishrana u narodnoj kuhinji	1. da 2. ne	1 2 3 4 5 6 7 8
10.1.b. Šifre za razloge zbog kojih nisu primali socijalnu pomoć:			
1. Nije im potrebna		5. U Centru za socijalni rad ne govore moj jezik	
2. Nisu prošli materijalni cenzus		6. Ne mogu samostalno da se prijave (nepismeni, stari, bolesni)	
3. Nisu se kvalifikovali po drugim osnovama		7. Ne znaju gde se prijavljuje	
4. Nemaju potrebna dokumenta		8. Nisu čuli za program	

10.2. Pristup uslugama socijalne zaštite		
a) Da li u domaćinstvu postoji neki od navedenih problema		
10.2.1	Stara osoba koja ne može da brine o sebi	1. da 2. ne
10.2.2	Nepokretna, teško pokretna osoba	1. da 2. ne
10.2.3	Osoba sa problemima u mentalnom razvoju	1. da 2. ne
10.2.4	Problemi u porodičnim odnosima	1. da 2. ne
10.2.5	Problemi u ponašanju adolescenata	1. da 2. ne

10.3. Koja vrsta podrške vam je najpotrebnija da biste ostvarili uslugu socijalne zaštite? (SAMO JEDAN odgovor!!!)

1. Ne treba nam podrška, snalazimo se sami
2. Pribavljanje dokumenata
3. Informacije o pravima i procedurama
4. Posredovanje u ostvarivanju prava i procedura
5. Posete socijalnih radnika
6. Nešto drugo, šta? _____

10.4. Da li je bilo ko u Vašem domaćinstvu PRE VAŠEG POSLEDNJEG BORAVKA U INOSTRANSTVU dužem od 30 dana dobio neku vrstu pomoći u Srbiji? Koji član domaćinstva, koju vrstu pomoći i od koga?

	Oblast pružanja pomoći	Vrsta pomoći	Korisnik (moguće više odgovora)	Pružalac pomoći (upisati naziv pružaoca)
10.4.1	Pravna pomoć i podrška u pristupu institucijama, pribavljanju dokumenata i sl.	1. Ne 2. Da _____	1. Ispitanik/ca 2. Supružnik 3. Dete 4. Drugi član	
10.4.2	Stanovanje	1. Ne 2. Da _____	1. Ispitanik/ca 2. Supružnik 3. Dete 4. Drugi član	
10.4.3	Školovanje, obuka	1. Ne 2. Da _____	1. Ispitanik/ca 2. Supružnik 3. Dete 4. Drugi član	
10.4.4	Zaposlenje, poslovanje	1. Ne 2. Da _____	1. Ispitanik/ca 2. Supružnik 3. Dete 4. Drugi član	
10.4.5	Zdravstvena zaštita i nega	1. Ne 2. Da _____	1. Ispitanik/ca 2. Supružnik 3. Dete 4. Drugi član	
10.4.6	Socijalna pomoć (i novčana i usluge – vidi 10.2)	1. Ne 2. Da _____	1. Ispitanik/ca 2. Supružnik 3. Dete 4. Drugi član	

10.5. Da li je bilo ko u Vašem domaćinstvu NAKON VAŠEG POSLED- NJEK BORA VKA U INOSTRANSTVU dužem od 30 dana dobio neku vrstu pomoći u Srbiji? Koji član domaćinstva, koju vrstu pomoći i od koga?

	Oblast pružanja pomoći	Vrsta pomoći	Korisnik (moguće više odgovora)	Pružalac pomoći (upisati naziv pružaoca)
10.5.1	Pravna pomoć i podrška u pristupu institucijama, pribavljanju dokumenata i sl.	1. Ne 2. Da _____	1. Ispitanik/ca 2. Supružnik 3. Dete 4. Drugi član	
10.5.2	Stanovanje	1. Ne 2. Da _____	1. Ispitanik/ca 2. Supružnik 3. Dete 4. Drugi član	
10.5.3	Školovanje, obuka	1. Ne 2. Da _____	1. Ispitanik/ca 2. Supružnik 3. Dete 4. Drugi član	
10.5.4	Zaposlenje, poslovanje	1. Ne 2. Da _____	1. Ispitanik/ca 2. Supružnik 3. Dete 4. Drugi član	
10.5.5	Zdravstvena zaštita i nega	1. Ne 2. Da _____	1. Ispitanik/ca 2. Supružnik 3. Dete 4. Drugi član	
10.5.6	Socijalna pomoć (i novčana i usluge – vidi 10.2)	1. Ne 2. Da _____	1. Ispitanik/ca 2. Supružnik 3. Dete 4. Drugi član	

10.6. Da li znate kome možete da se obratite za potrebnu pomoć?

	Oblast pružanja pomoći	Pružalac podrške
10.6.1	Pravna pomoć i podrška u pristupu institucijama	1. Ne 2. Da, kome? _____
10.6.2	Stanovanje	1. Ne 2. Da, kome? _____
10.6.3	Školovanje, obuka	1. Ne 2. Da, kome? _____
10.6.4	Zaposlenje, poslovanje	1. Ne 2. Da, kome? _____
10.6.5	Zdravstvena zaštita i nega	1. Ne 2. Da, kome? _____
10.6.6	Socijalna pomoć (i novčana i usluge – vidi 10.2)	1. Ne 2. Da, kome? _____

11. Građanski aktivizam

11.1. Da li ste Vi ili neko od članova domaćinstva učlanjeni u udruženje koje zastupa interese povratnika, Roma i sl.?

1. Da

2. Ne

11.2. Da li osećate da vi lično ili članovi vašeg domaćinstva možete da utičete na odluke opštinskih ili državnih institucija o svom statusu i kvalitetu svog života?

1. Da 2. Ne

11.3. Da li mislite da treba da učestvujete u akcijama organizacija koje zastupaju interese povratnika i da javno nastupate u borbi za svoje interese i prava?

1. Da 2. Ne

12. Diskriminacija

12.1. Da li ste tokom poslednjih godinu dana osetili da se neko van porodice prema Vama odnosi sa ponižavanjem?

1. Da 2. Ne

12.2. AKO DA, gde ili ko Vas je tretirao sa ponižavanjem? (moguće više odgovora)	Tretirao sa ponižavanjem	
12.2.1. U zdravstvenoj ustanovi	1. da	2. ne
12.2.2. U školi/na poslu	1. da	2. ne
12.2.3. U birou za nezaposlene (NSZ)	1. da	2. ne
12.2.4. U policiji	1. da	2. ne
12.2.5. U pravosudnim organima	1. da	2. ne
12.2.6. U socijalnim službama	1. da	2. ne
12.2.7. U prodavnici/restoranu	1. da	2. ne
12.2.8. U javnom prevozu	1. da	2. ne
12.2.9. U banci/osiguravajućoj kompaniji	1. da	2. ne
12.2.10. Gazda/u lokalnom preduzeću	1. da	2. ne
12.2.11. Bliski rođak	1. da	2. ne
12.2.12. Nepoznata osoba na javnom mestu	1. da	2. ne
12.2.13. Drugo, molimo navedite šta/ko -----	1. da	2. ne

HVALA NA SARADNJI!!!

REINTEGRACIJA POV RATNIKA PO SPORAZUMU O READMISIJ I – UPITNIK ZA LOKALNE AKTERE

Poštovani/a,

Komesarijat za izbeglice i migracije Republike Srbije uz podršku programa Migracije za razvoj koji sprovodi Nemačka organizacija za međunarodnu saradnju (GIZ) sprovodi istraživanje položaja i reintegracije povratnika u Srbiju po sporazumu o readmisiji. SeConS – grupa za razvojnu inicijativu je realizator istraživanja. Lokalne institucije i organizacije imaju veoma važnu ulogu u reintegraciji povratnika i zbog toga je istraživanjem obuhvaćeno po 7 do 10 lokalnih aktera u 100 opština i gradova u Srbiji.

Pred Vama se nalazi upitnik koji treba u opštim crtama da predstavi Vaše iskustvo kao predstavnika/ce institucije/organizacije u vezi sa povratnicima po sporazumu o readmisiji i saradnjom sa drugim lokalnim akterima po ovom pitanju. Ovim upitnikom ne nastojimo da dobijemo neki zvanični stav institucije/organizacije o istraživanoj pojavi, nego da prikupimo stavove onih koji se manje ili više neposredno bave problemima životnih uslova povratnika.

Da bismo dobili reprezentativnu sliku o institucionalnom okviru reintegracije povratnika na lokalnom nivou, veoma je važno da uzmete učešće u anketi i odgovorite na sva pitanja. Pitanja u upitniku su jednostavna, a odgovaranje traje otprilike 20 minuta.

Zahvaljujemo Vam se na spremnosti da učestvujete u anketi!

A. Identifikacija ispitanika

- a. Opština/ grad u kojem radite
- b. Institucija/služba ili organizacija u kojoj ste zaposleni (za koju radite)
- c. Pozicija (radno mesto) na kojem radite
- d. Vaš pol
- e. Godina rođenja
- f. Broj godina staža na trenutnom radnom mestu

B. Percepcija povratnika

1. Da li u Vašoj opštini/gradu postoje povratnici po sporazumu o readmisiji?

- a. Da Ne Ne znam

2. Koliko je reintegracija povratnika važno pitanje u Vašoj opštini/gradu:

- a. nimalo, malo, srednje, veoma

3. Da li se kod povratnika u Vašoj opštini/gradu mogu primetiti sledeći problemi:

	PROBLEM	NE	DONEKLE	VEOMA	NE ZNAM
1	Velike porodice sa mnogo izdržavanih članova (lica koja nemaju primanja)				
2	Siromaštvo ili socijalna isključenost				
3	Obrazovni nivo samih povratnika				
4	Odustajanje od školovanja povratničke dece				
5	Nezaposlenost				
6	Prekarni rad (bez ugovora, rizični poslovi, neplaćeni prekovremeni rad itd.)				
7	Pasivnost, očekivanje pomoći od institucija				
8	Zdravstveni problemi, uključujući mentalno zdravlje				
9	Socijalni problemi (osobe kojima je potrebna pomoć drugog lica, problemi sa adolescentima, loši odnosi u porodici, nasilje i sl.)				
10	Nerešeno stambeno pitanje ili loši stambeni uslovi				
11	Nedostatak ličnih dokumenata				
12	Život i/ili rad na ulici				
13	Sklonost kriminalu				
14	Trgovina ljudima				
15	Diskriminacija marginalizovanih grupa (verbalno, psihičko, ekonomsko fizičko nasilje nad starim osobama, LGBT osobama, decom, osobama sa invaliditetom itd.)				

4. Molimo Vas da sa prethodnog spiska izdvojite i rangirate tri problema koji su najurgentniji za rešavanje

- Najurgentnije rešavati problem pod brojem _____
- Sledeći veoma urgentan je problem pod brojem _____
- Još jedan problem urgentan za rešavanja je pod brojem _____

5. Da li povratnici ugrožavaju društvenu koheziju (sklad i stabilnost) u Vašoj opštini/gradu?

- Ne, donekle, veoma

C. Pristup rešavanju problema povratnika

1. **Da li smatrate da su povratnici u stanju da sami rešavaju svoja životna pitanja (stanovanje, zapošljavanje, prihode, obrazovanje itd.)**
 - a. Da, u potpunosti
 - b. Da, neka od pitanja, koja? _____
 - c. Ne
2. **Da li se u opštini/gradu radi na rešavanju integracije povratnika?**
 - a. Ne radi se ništa.
 - b. Radi se sporadično.
 - c. NVO sektor radi organizovano.
 - d. Opštinske i druge javne službe rade organizovano.
 - e. Javne službe i NVO rade zajedno i organizovano.
3. **Da li Vaša opština/grad ima formiran Savet za migracije?**
 - a. Da
 - b. Ne
 - c. Ne znam
4. **Da li opština/grad ima usvojen LAP za migracije?**
 - a. Da
 - b. Ne
 - c. Ne znam
5. **Do koje godine važi taj LAP za migracije?**
 - a. _____
 - b. Ne znam
6. **Da li su LAP-om za migracije predviđene aktivnosti podrške povratnicima?**
 - a. Da
 - b. Ne
 - c. Ne znam
7. **Da li opština/grad ima opredeljen budžet za realizaciju zadatih mera za LAP za migracije?**
 - a. Da
 - b. Ne
 - c. Ne znam

8. **Da li su, po Vašem saznanju, povratnici prepoznati u drugim lokalnim dokumentima javne politike (planovi, programi, strategije), npr. za zapošljavanje, socijalnu zaštitu, lokalni ekonomski razvoj, inkluziju Roma i sl.?**
- a. Da, u kojim dokumentima? _____
 - b. Ne
 - c. Ne znam
9. **Po Vašem mišljenju, koliko je većina zaposlenih u Vašoj ustanovi/ organizaciji upoznata sa pojavom povratnika po sporazumu o readmisiji i problemima u njihovoj organizaciji?**
- a. Nisu upoznati uopšte
 - b. Čuli su da postoje
 - c. Znaju o njihovim potrebama iz domena usluga koje naša ustanova/ organizacija pruža
 - d. Imaju celovitu sliku o položaju i potrebama povratnika
 - e. Ne znam
10. **Koju od usluga koje pruža Vaša institucija/organizacija, bez obzira kome je namenjena, povratnici najčešće koriste?**
- _____
11. **Da li Vaša institucija/organizacija pruža neke usluge ili daje pomoć specifično za povratnike po sporazumu o readmisiji?**
- a. Da
 - b. Ne → prebaci na pitanje D1
 - c. Ne znam
12. **Ako da, koje su to usluge/pomoć?**
- _____
13. **Da li u pružanju tih usluga prepoznajete samo registrovane povratnike ili i one koji su se vratili dobrovoljno?**
- a. Samo registrovane
 - b. I registrovane i dobrovoljne
14. **Da li evidentirate podatke o povratnicima koji koriste usluge?**
- a. Da
 - b. Ne
 - c. Ne znam

**15. Iz kojeg izvora se finansiraju aktivnosti Vaše institucije/orga-
nizacije namenjene povratnicima (označiti svaki važeći odgovor)**

- a. Iz budžeta
- b. Kroz projekte
- c. Iz donacija
- d. Nešto drugo, šta? _____

D. Saradnja sa drugim akterima

**1. Čija uloga je najznačajnija u rešavanju problema reintegracije
povratnika? Rangirajte tri najznačajnije tako što ćete upisati broj
1 pored najznačajnije, 2 pored sledeće po značaju i 3 pored treće
najvažnije**

- a. Država /__/
- b. Sami povratnici /__/
- c. Opština/grad /__/
- d. Policija /__/
- e. Poverenici KIRS-a /__/
- f. Nacionalna služba za zapošljavanje /__/
- g. Centar za socijalni rad /__/
- h. Koordinatori za romska pitanja /__/
- i. Nevladine organizacije /__/
- j. Škola/pedagoški asistenti /__/
- k. Međunarodne organizacije /__/
- l. Privatne firme /__/
- m. Neko drugi, ko? _____

**2. Kako ocenjujete saradnju između različitih aktera u Vašoj opštini/
gradu koji se bave pitanjem povratnika?**

0 – nema je 1 – loše ___ 5 – odlično ___ 99 – ne mogu da ocenim

**3. Sa kojim od navedenih aktera Vaša institucija/organizacija najče-
šće saraduje po pitanju povratnika?**

(ista lista, a. do m. +

– „ne saradujemo ni sa kim” → prebaci na pitanje D9

– „ne znam”)

4. Kako se ta saradnja najčešće odvija?

- a. Kroz Savet za migracije
- b. Kroz neki drugi tim, radnu grupu i sl.

- c. U direktnoj komunikaciji, jedan na jedan
 - d. Nešto drugo, šta? _____
 - e. Ne znam
- 5. Kako ocenjujete tu saradnju?**
- 0 – nema je 1 – loše___ 5 – odlično___ 99 – ne mogu da ocenim
- 6. Da li vaša ustanova/organizacija saraduje sa lokalnim poverenikom za izbeglice i migracije?**
- a. Da
 - b. Ne → prebaci na D9
 - c. Ne znam
- 7. Kako se ta saradnja najčešće odvija?**
- a. Kroz Savet za migracije
 - b. Kroz neki drugi tim, radnu grupu i sl.
 - c. U direktnoj komunikaciji, jedan na jedan
 - d. Nešto drugo, šta? _____
 - e. Ne znam
- 8. Kako ocenjujete saradnju Vaše institucije/organizacije sa lokalnim poverenikom za izbeglice i migracije?**
- 0 – nema je 1 – loše___ 5 – odlično___ 99 – ne mogu da ocenim
- 9. Kako ocenjujete komunikaciju svoje organizacije/ustanove/sluzbe sa samim povratnicima?**
- 0 – nema je 1 – loše___ 5 – odlično___ 99 – ne mogu da ocenim

H V A L A !

X

Aneks 3. Vodiči za fokusirane grupne diskusije

INSTRUMENT: VODIČ ZA FOKUSIRANU GRUPNU DISKUSIJU ŠA POVRATNICAMA

Broj učesnica: 6–10

Vreme angažmana učesnica: 90 min.

Uvodna prezentacija: 5 min.

Trajanje diskusije: 80 min.

Pauza: 5 min.

GLAVNA ISTRAŽIVAČKA PITANJA:

1. Porodična i lična društveno-ekonomska situacija pre emigriranja (20 min.)
2. Način donošenja odluke o emigraciji i tok migriranja (15 min.)
3. Društveno-ekonomska situacija tokom boravka u inostranstvu (15 min.)
4. Odluka o povratku i tok povratka (15 min.)
5. Porodična i lična društveno-ekonomska situacija nakon povratka (15 min.)

UVOD, OBJAŠNJENJE PROJEKTA I METODOLOGIJE

A. Moderator se predstavlja i objašnjava svrhu projekta.

Dobar dan, ja sam _____ i biću moderator današnje diskusije. Moj asistent/kinja je _____. Mi dolazimo iz istraživačke organizacije Sekons koja za potrebe Komesarijata za izbeglice Republike Srbije i Nemačke organizacije za međunarodnu saradnju (GIZ) radi istraživanje o iskustvima žena sa odlaskom na duži boravak u inostranstvo i povratkom po sporazumu o readmisiji. Pozvali smo vas da uzmete učešće u današnjoj diskusiji kao žene sa ovakvim iskustvom. Interesuje nas kakva su vaša iskustva sa odlaskom, boravkom i povratkom, ali i kako ste živeli pre tog odlaska, a kako živite sada. Vaš doprinos diskusiji će biti korišćen za izradu izveštaja i preporuka za bolju integraciju povratnika po sporazumu o readmisiji u Srbiji.

Pre nego što počnemo, dozvolite mi da vam objasnim kako ćemo raditi na ovoj fokusiranoj grupnoj diskusiji i da odgovorim na vaša eventualna pitanja u vezi sa tim.

B. Objasniti proces fokus grupne diskusije

FGD je istraživački postupak sličan intervjuisanju, ali umesto da se postavlja jedno po jedno pitanje i svi redom odgovaraju, opštija pitanja se postavljaju celoj grupi, a vi treba da o njima diskutujete međusobno i tako dođete do jednog ili više odgovora. Više treba da se obraćate jedni drugima nego meni i poželjno je da slobodno iznosite svoje mišljenje, bez obzira na to koliko se ono razlikuje od mišljenja drugih.

Molim vas da se saglasite da današnja diskusija bude snimana na diktafon radi kasnije analize. Zapis će biti poverljiv i ništa od onog što kažete neće biti povezano sa vašim imenom. Diskusija će trajati oko sat i po, a na polovini ćemo napraviti jednu kraću pauzu.

C. Pozvati učesnike da se predstave i prikupiti njihove osnovne podatke

Molim sve prisutne da se predstave. Recite nam svoje ime, stepen obrazovanja, status zaposlenosti, kada i iz koje zemlje ste se vratili u Srbiju.

Opšte pitanje o kojem ćemo diskutovati su iskustva žena sa odlaskom na duži boravak u inostranstvo i povratkom po sporazumu o readmisiji. Najpre bismo voleli da nam kažete kako su, po vašim saznanjima, žene koje su putovale na boravak u inostranstvo i njihova domaćinstva živeli pre ovog putovanja?

1) Porodična i lična društveno-ekonomska situacija pre emigriranja

- Sastav domaćinstva: Da li su to domaćinstva bez dece ili sa decom; jednogeneracijska, dvogeneracijska ili trogeneracijska? Da li ima samohranih majki? Ako ima dece u domaćinstvu, koliko očevi pružaju pomoć oko podizanja dece?
- Koja je bila glavna uloga žena-povratnica u tim domaćinstvima: domaćice, zaposlene, staranje o deci i starima, sve pomenuto? Ako su bile zaposlene, kakvi su to poslovi, kakav je formalni status, plata itd.? Da li ove žene mogu da raspolažu svojom platom ili nekim drugim novcem u domaćinstvu? Da li se dešava da im novac bude oduzet od strane drugog člana domaćinstva?
- Ekonomski položaj domaćinstava: izvori prihoda, da li su mogli da plaćaju sve troškove života? Ako ne, šta je bilo zapostavljeno, za šta nije bilo novca? Da li su žene imale uticaj na to za šta će se novac koristiti? Da li je bilo novca za njihove potrebe? (higijena, kozmetika, lekovi, karte za prevoz...)
- Stambena situacija pre odlaska: vlasnički status objekta, infrastrukturna opremljenost, kvalitet i dovoljnost prostora, bezbednost u okruženju (uključujući diskriminaciju); Da li su imale svoj ležaj ili su ga delile? Ukoliko u domaćinstvu ima dece, da li je bilo uslova za boravak dece? (ležaj, radni sto, orman)

2) Način donošenja odluke o emigraciji i tok migriranja

- Kako su domaćinstva donosila odluku da se krene u inostranstvo, šta je bio glavni razlog? Ko je doneo konačnu odluku? Da li su žene želele da krenu u inostranstvo, da li je to njihova odluka?
- Ko je sve migrirao? Kako je odlučeno da krene i žena? Da li su sa ženama išla i deca? Ako jesu, zašto? Ako nisu, ko je vodio brigu o njima dok su majke u inostranstvu? Da li su žene imale prethodno iskustvo putovanja, da li su same izvadile pasoš? Da li je pasoš bio kod njih kad su krenule na put?
- Kako je izgledala organizacija putovanja: Da li je postojao kontakt u zemlji u koju se putovalo, privatni ili zvanični? Na koji način su ove žene putovale, kojim prevozom, da li ih je neko dočekao u zemlji u koju su putovale? Da li su imale vodiča ili ne, da li bi umele da putuju i same? Ako je postojao neki dogovor, da li je ispoštovan u potpunosti?

3) Društveno-ekonomska situacija tokom boravka u inostranstvu

- U koju zemlju je najviše žena emigriralo? Gde su boravile tokom boravka? Kakav je bio kvalitet smeštaja i ishrane?
- Čime su se tokom boravka bavile one, a čime drugi članovi koji su putovali zajedno? Da li su članovi domaćinstva bili zaposleni tokom boravka u inostranstvu i da li su one bile zaposlene? U kakvom (ne) formalnom statusu, na kakvim poslovima? Da li im je bilo ugroženo fizičko i mentalno zdravlje?
- Ukoliko su imale platu, da li su mogle da raspolažu tim novcem?
- Da li su članovi domaćinstva dobijali pomoć tokom boravka u inostranstvu? Ko je sve dobijao i kakvu pomoć, da li je nešto bilo specifično namenjeno ženama? Ukoliko jeste, da li je to bilo dovoljno da pokrije lične potrebe i da li su mogle time da raspolažu samostalno?
- Da li su pokušale da se uključe u lokalnu zajednicu ili su održavale kontakt isključivo sa svojom grupom/porodicom? Da li su naučile jezik zemlje u kojoj su boravile? Da li su iskusile diskriminaciju tokom boravka u inostranstvu? Na koji način, od koga?

4) Odluka o povratku i tok povratka

- Kad i zašto su odlučile da se vrate u Srbiju? Da li je odluka bila lično njihova? Kako je povratak tekao administrativno: odluka zvaničnog organa, podrška za povratak (novac, prevoz i sl.), način transporta, registracija pri povratku ili ne?
- Da li su se vratili svi članovi koji su otputovali? Ako ne, zašto baš one i šta je dalje bilo sa članom/članovima koji je ostao/koji su ostali?

5) *Porodična i lična društveno-ekonomska situacija nakon povratka*

- Sastav domćinstva: da li je domaćinstvo istog sastava kao pre odlaska? Ako nije, kakav je sad sastav? Da li ste nakon povratka u zemlju samohrana majka ?
- Koja je glavna uloga žena-povratnica u domaćinstvima sada: domaćice, zaposlene, staranje o deci i starima, sve pomenuto? Ako su zaposlene, kakvi su to poslovi, kakav formalni status, plata itd.? Da li su posle povratka dobile neku podršku, kakvu (obuke, zaposlenje, psihološka, pravni saveti itd.) i od koga (država, međunarodne organizacije, romska udruženja i druge NVO)?
- Kakav je sada ekonomski položaj domaćinstava, bolji, lošiji, isti? Izvori prihoda, da li mogu da plaćaju sve troškove života? Ako ne, šta je zapostavljeno, za šta nema novca? Da li vam je nakon povratka iz inostranstva novac koji zarađujete ili dobijate kao socijalnu pomoć dostupan?
- Stambena situacija: vlasnički status objekta, infrastrukturna opremljenost, kvalitet i dovoljnost prostora, bezbednost u okruženju (uključujući diskriminaciju); da li su po povratku dobili neku stambenu podršku?
- Za one koje imaju decu, naročito ukoliko su i deca emigrirala sa njima: Kakva su Vaša iskustva kada je u pitanju uključivanje dece u obrazovne institucije u Srbiji? Da li ste se, po povratku, suočili sa nekim problemom da se Vaša deca upišu u vrtić ili školu? Ukoliko jeste, molimo Vas da navedete sa kojim problemima ste se suočili (ili se i dalje suočavate)? Da li se suočavaju s diskriminacijom u školama, one i njihovo dete/deca ?
- Kako je povratak uticao na njihovo mentalno zdravlje? Da li im se promenila perspektiva na život u zemlji porekla nakon boravka u stranoj zemlji? Da li imaju osećaj da su stekle neka znanja i sposobnosti koja bi mogli da iskoriste? Da li imaju više ili manje vere u sopstvene sposobnosti?

NA KRAJU, DOZVOLITE DA VAM ZAHVALIMO I DA VAS OBAVESTIMO DA ĆE PREPORUKE KOJE BUDU NASTALE NA OSNOVU OVE DISKUSIJE BITI KORIŠĆENE ZA UNAPREĐENJE INTEGRACIJE POVATNIKA U REPUBLICI SRBIJI.

INSTRUMENT: VODIČ ZA FOKUSIRANU GRUPNU DISKUSIJU SA SUPRUGAMA/PARTNERKAMA POVRATNIKA

Broj učesnica: 6–10

Vreme angažmana učesnica: 90 min.

Uvodna prezentacija: 5 min.

Trajanje diskusije: 80 min.

Pauza: 5 min.

GLAVNA ISTRAŽIVAČKA PITANJA:

1. Porodična i lična društveno-ekonomska situacija pre emigriranja (20 min.)
2. Način donošenja odluke o emigraciji i tok migriranja (20 min.)
3. Društveno-ekonomska situacija tokom boravka u inostranstvu (20 min.)
4. Porodična i lična društveno-ekonomska situacija nakon povratka (20 min.)

UVOD, OBJAŠNENJE PROJEKTA I METODOLOGIJE

A. Moderator se predstavlja i objašnjava svrhu projekta.

Dobar dan, ja sam _____ i biću moderator današnje diskusije. Moj asistent/kinja je _____. Mi dolazimo iz istraživačke organizacije Sekons koja za potrebe Komesarijata za izbeglice Republike Srbije i Nemačke organizacije za međunarodnu saradnju (GIZ) radi istraživanje o iskustvima žena sa odlaskom na duži boravak u inostranstvo i povratkom po sporazumu o readmisiji. Pozvali smo vas da uzmete učešće u današnjoj diskusiji kao žene čiji su muževi ili partneri povratnici. Interesuje nas kakva su vaša iskustva sa njihovim odlaskom, ali i kako ste živeli pre tog odlaska, a kako živite sada. Vaš doprinos diskusiji će biti korišćen za izradu izveštaja i preporuka za bolju integraciju povratnika po sporazumu o readmisiji u Srbiji.

Pre nego što počnemo, dozvolite mi da vam objasnim kako ćemo raditi na ovoj fokusiranoj grupnoj diskusiji i da odgovorim na vaša eventualna pitanja u vezi sa tim.

B. Objasniti proces fokus grupne diskusije

FGD je istraživački postupak sličan intervjuisanju, ali umesto da se postavlja jedno po jedno pitanje i svi redom odgovaraju, opštija pitanja se postavljaju celoj grupi, a vi treba da o njima diskutujete međusobno i tako dođete do jednog ili više odgovora. Više treba da se obraćate jedni drugima nego meni i poželjno je da slobodno iznosite svoje mišljenje, bez obzira na to koliko se ono razlikuje od mišljenja drugih.

Molim vas da se saglasite da današnja diskusija bude snimana na diktafon radi kasnije analize. Zapis će biti poverljiv i ništa od onog što kažete neće biti povezano sa vašim imenom. Diskusija će trajati oko sat i po, a na polovini ćemo napraviti jednu kraću pauzu.

C. Pozvati učesnike da se predstave i prikupiti njihove osnovne podatke

Molim sve prisutne da se predstave. Recite nam svoj stepen obrazovanja, status zaposlenosti, kada i iz koje zemlje se vaš muž/partner vratio po sporazumu o readmisiji.

Opšte pitanje o kojem ćemo diskutovati su iskustva žena čiji su muževi/partneri putovali na duži boravak u inostranstvo i vratili se po sporazumu o readmisiji. Najpre bismo voleli da nam kažete kako su, po vašim saznanjima, ove žene i njihova domaćinstva živeli pre ovog putovanja?

1) Porodična i lična društveno-ekonomska situacija pre emigriranja

- Sastav domaćinstva: da li su to domaćinstva bez dece ili sa decom; jednogeneracijska, dvogeneracijska ili trogeneracijska?
- Koja je bila glavna uloga žena u tim domaćinstvima pre poslednjeg odlaska supruga/partnera u inostranstvo: domaćice, zaposlene, staranje o deci i starima, sve pomenuto? Ako su bile zaposlene, kakvi su to poslovi, kakav formalni status, plata itd.? Da li su mogle slobodno da koriste svoju platu?
- Ekonomski položaj domaćinstava: izvori prihoda, da li su mogli da plaćaju sve troškove života? Ako nisu, šta je bilo zapostavljeno, za šta nije bilo novca? Da li su imale novac za svoje potrebe (lekovi, higijena, kozmetika itd.)?
- Stambena situacija pre odlaska: vlasnički status objekta, infrastrukturna opremljenost, kvalitet i dovoljnost prostora, bezbednost u okruženju (uključujući diskriminaciju).

2) Način donošenja odluke o emigraciji i tok migriranja

- Kako su domaćinstva donosila odluku da se krene u inostranstvo, šta je bio glavni razlog? Ko je doneo konačnu odluku? Da li su žene podržale tu odluku?

- Ko je sve migrirao? Da li ste Vi tada želeli da odete? Molimo Vas da obrazložite, zbog čega (ni)ste želeli i Vi da odete?
- Da li žene imaju prethodno iskustvo putovanja, da li su same izvadile pasoš?

3) Društveno-ekonomska situacija tokom boravka u inostranstvu

- Da li je ekonomski položaj domaćinstva tokom suprugovog/partnerovog boravka u inostranstvu bio bolji, isti ili lošiji? Šta je bilo bolje, a šta lošije?
- Čime su se one bavile tokom boravka? Da li su bile zaposlene? U kakvom (ne)formalnom statusu, na kakvim poslovima?
- Da li su članovi domaćinstva dobijali pomoć tokom suprugovog/partnerovog boravka u inostranstvu? Ko je sve dobijao i kakvu pomoć, da li je nešto bilo specifično namenjeno ženama?
- Da li su iskusile diskriminaciju tokom suprugovog/partnerovog boravka u inostranstvu? Na koji način, od koga? Kako su se prema Vama ophodile Vaše komšije, prijatelji, rođaci? A predstavnici institucija (npr. centra za socijalni rad ili drugih)? Da li ste imali neko neprijatno iskustvo? Ako da, kakvo?

4) Porodična i lična društveno-ekonomska situacija nakon povratka

- Sastav domaćinstva: da li je domaćinstvo istog sastava kao pre odlaska? Ako ne, kakav je sad sastav?
- Koja je glavna uloga žena u domaćinstvima sada: domaćice, zaposlene, staranje o deci i starima, sve pomenuto? Ako su zaposlene, kakvi su to poslovi, kakav formalni status, plata itd.? Da li su posle suprugovog/partnerovog povratka dobile neku podršku, kakvu (obuke, zaposlenje, psihološka, pravni saveti itd.) i od koga (država, međunarodne organizacije, romska udruženja i druge NVO)?
- Kakav je sada ekonomski položaj domaćinstava, bolji, lošiji, isti? Šta je bolje, a šta lošije? Izvori prihoda, da li mogu da plaćaju sve troškove života? Ako ne, šta je zapostavljeno, za šta nema novca? Da li sada imaju pristup nekom novcu kojim mogu da raspoložu?
- Stambena situacija: vlasnički status objekta, infrastrukturna opremljenost, kvalitet i dovoljnost prostora, bezbednost u okruženju (uključujući diskriminaciju); da li su po povratku dobili neku stambenu podršku?

NA KRAJU, DOZVOLITE DA VAM ZAHVALIMO I DA VAS OBAVESTIMO DA ĆE PREPORUKE KOJE BUDU NASTALE NA OSNOVU OVE DISKUSIJE BITI KORIŠĆENE ZA UNAPREĐENJE INTEGRACIJE POVRATNIKA U REPUBLICI SRBIJI.

INSTRUMENT: VODIČ ZA FOKUSIRANU GRUPNU DISKUSIJU SA POVRATNICIMA

Broj učesnika: 6–10 (1/3 žena)

Vreme angažmana učesnika: 90 min.

Uvodna prezentacija: 5 min.

Trajanje diskusije: 80 min.

Pauza: 5 min.

GLAVNA ISTRAŽIVAČKA PITANJA:

1. Školovanje (15 min.)
2. Zapošljavanje (20 min.)
3. Socijalna zaštita (15 min.)
4. Stanovanje (15 min.)
5. Diskriminacija (15 min.)

UVOD, OBJAŠNJENJE PROJEKTA I METODOLOGIJE

A. Moderator se predstavlja i objašnjava svrhu projekta.

Dobar dan, ja sam _____ i biću moderator današnje diskusije. Moj asistent/kinja je _____.

Mi dolazimo iz istraživačke organizacije Sekons koja za potrebe Komesarijata za izbeglice Republike Srbije i Nemačke organizacije za međunarodnu saradnju (GIZ) radi istraživanje o iskustvima sa odlaskom na duži boravak u inostranstvo i povratkom po sporazumu o readmisiji. Pozvali smo vas da uzmete učešće u današnjoj diskusiji kao povratnici u Srbiju. Interesuje nas kakva su vaša iskustva sa životom u lokalnoj zajednici i u Republici Srbiji nakon povratka. Vaš doprinos diskusiji će biti korišćen za izradu izveštaja i preporuka za bolju integraciju povratnika po sporazumu o readmisiji u Srbiji.

Pre nego što počnemo, dozvolite mi da vam objasnim kako ćemo raditi na ovoj fokusiranoj grupnoj diskusiji i da odgovorim na vaša eventualna pitanja u vezi sa tim.

B. Objasniti proces fokus grupne diskusije

FGD je istraživački postupak sličan intervjuisanju, ali umesto da se postavlja jedno po jedno pitanje i svi redom odgovaraju, opštija pitanja se postavljaju celoj grupi, a vi treba da o njima diskutujete međusobno i tako dođete do jednog ili više odgo-

vora. Više treba da se obraćate jedni drugima nego meni i poželjno je da slobodno iznosite svoje mišljenje, bez obzira koliko se ono razlikuje od mišljenja drugih.

Molim vas da se saglasite da današnja diskusija bude snimana na diktafon radi kasnije analize. Zapis će biti poverljiv i ništa od onog što kažete neće biti povezano sa vašim imenom. Diskusija će trajati oko sat i po, a na polovini ćemo napraviti jednu kraću pauzu.

C. Pozvati učesnike da se predstave i prikupiti njihove osnovne podatke

Molim sve prisutne da se predstave. Recite nam svoje ime, stepen obrazovanja, status zaposlenosti, sa kim sada živite...

Opšte pitanje o kojem ćemo diskutovati su iskustva u procesu reintegracije. Interesuje nas vaše iskustvo sa školovanjem, zapošljavanjem, stanovanjem, socijalnom pomoći.

Opšta pitanja:

- Kada i iz koje zemlje ste se vratili po sporazumu o readmisiji?
- Koji je bio najvažniji razlog za emigriranje, zašto ste se odlučivali da odete u drugu zemlju? Zapošljavanje, socijalna pomoć, politički azil, nešto drugo?
- Da li planirate da ponovo idete u inostranstvo i zbog čega?

1) Školovanje

- Da li povratnici u Srbiju imaju priliku da se dodatno školuju ili obučavaju? Opišite kratko, gde i kako? Da li ste Vi lično imali priliku da se dodatno školujete ili obučavate? Opišite kratko, šta od ta dva, gde, koliko dugo, ko je platio, da li ste dobili zvaničnu potvrdu o kompletiranom školovanju/obuci?
- Koliko je školovanje važno za bolji život? Koji je najvažniji razlog da se povratnici ne školuju više i bolje? Da li bi stvaranje mogućnosti za dodatno školovanje ili obuke zaustavilo ponovni odlazak u inostranstvo?
- Za one koji imaju decu, naročito ukoliko su i deca emigrirala sa njima: Kakva su Vaša iskustva kada je u pitanju uključivanje dece u obrazovne institucije u Srbiji? Da li ste se, po povratku, suočili sa nekim problemom da se Vaša deca upišu u vrtić ili školu? Ukoliko jeste, molimo Vas da navedete sa kojim problemima ste se suočili (ili se i dalje suočavate)?

2) Zapošljavanje

- Da li je, pre nego što su otišli, za te ljude bilo posla u Srbiji? Ako ne, zašto? Koliko je obrazovanje važno za pronalaženje posla u Srbiji?
- Veliki broj povratnika nema posao. Šta najčešće rade oni koji rade? U kakvom statusu (ugovor ili ne, kolika plata, radno vreme itd.)?

- Zašto ne rade oni koji ne rade? Kako oni traže posao i kakav?
- Kakav posao bi povratnici najviše voleli da dobiju i zašto? Koliko njih je orijentisano na preduzetništvo, sopstveni posao? Šta nedostaje da bi se povećao broj povratnika koji bi pokrenuli sopstveni posao?

3) *Socijalna zaštita*

- Ko povratnicima najviše pomaže kada se vrate? Rođaci, prijatelji, institucije (koje?), organizacije (koje?)?
- Koja vrsta podrške je najpotrebnija po povratku? Koja vrsta podrške je najpotrebnija sada?
- Da li je većini povratničkih domaćinstava potrebna socijalna pomoć u novcu? Zašto?
- Koliko su novčani socijalni transferi (novčana socijalna pomoć, dečji dodatak, dodatak za tuđu negu itd.) značajni za domaćinstva povratnika? Šta pruža veću sigurnost: plata ili novčana socijalna pomoć? Da li su povratnici spremni da se odreknu ove pomoći i da nađu posao?

4) *Stanovanje*

- Koliko su stambeni uslovi krivi za odlazak u inostranstvo? Da li većina povratnika ima gde da se vrati, da stanuje?
- Stambena situacija: vlasnički status objekta, infrastrukturna opremljenost, kvalitet i dovoljnost prostora; da li su po povratku dobili neku stambenu podršku?
- Da li popravljjanje stambene situacije odvraća od ponovnog odlaska u inostranstvo? Ukoliko bi rešenje stambenog pitanja ili popravljjanje uslova u kojima žive doprinelo tome da ostanu u Srbiji, na koji način bi ovaj problem mogao da se reši, ko bi u tome mogao da im pomogne?

5) *Diskriminacija*

- Kako ste bili prihvaćeni od strane drugih ljudi dok ste boravili u inostranstvu? Da li ste se nekad osećali povređenim ili poniženim od strane neke druge osobe? Molimo Vas da nam opišete ove situacije, ukoliko su se dešavale.
- A kada ste se vratili u Srbiju, da li se nešto promenilo, kada je u pitanju odnos drugih prema Vama i Vašoj porodici? Kako su Vas prihvatili u Vašoj zajednici? Da li se osećate prihvaćenim od strane drugih? Da li ste doživeli neko neprijatno iskustvo? Ako jeste, kakvo?

* * *

Za kraj, da li mogu da sumiraju dobre i loše strane odlaska u inostranstvo, za njih lično i za njihovu porodicu?

NA KRAJU, DOZVOLITE DA VAM ZAHVALIMO I DA VAS OBAVESTIMO DA ĆE PREPORUKE KOJE BUDU NASTALE NA OSNOVU OVE DISKUSIJE BITI KORIŠĆENE ZA UNAPREĐENJE INTEGRACIJE POV RATNIKA U REPUBLICI SRBIJI.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

341.43(497.11)(036)

342.726-054.7(497.11)(036)

316.662-054.7(497.11)(036)

ЦВЕЈИЋ, Слободан, 1965-

Društveno-ekonomski položaj i reintegracija povratnika po sporazumu o readmisiji u Srbiji 2021. godine : izveštaj o istraživanju povratnika i pružalaca usluga na lokalnom nivou / [autor Slobodan Cvejić]. – Beograd : Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ), 2022 (Beograd : Dosije studio). – 150 стр. : табеле, граф. прикази ; 23 cm Podatak o autoru preuzet iz kolofona. –

Tiraž 300. – Str.7- 8: Predgovor / Marija Bogdanović.

ISBN 978-86-80390-47-5

а) Повратници -- Социјална интеграција -- Србија -- Информатори б) Расељена лица -

– Правна заштита -- Србија -- Информатори

DRUŠTVENO-EKONOMSKI
POLOŽAJ I REINTEGRACIJA
POVRATNIKA PO SPORAZUMU O
READMISIJI U SRBIJI 2021. GODINE

ISBN-978-86-80390-47-5

